FATMA ÂLİYE'NİN SON DÖNEM OSMANLI TOPLUMUNDAKİKADIN GÖRÜŞLERİ

Zeynep Doğrusadık
151145207

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı
Danışman: Prof. Dr. Firuz Demir Yasamış

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kasım, 2018

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Zeynep DOĞRUSADIK`ın **"Fatma Aliye'nin Son Dönem Osmanlı Toplumundaki Kadın Görüşleri"** başlıklı tezi 22.10.2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği" nin ilgili maddeleri uyarınca, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Yüksek Lisans/~~Doktora~~ tezi **oy birliğiyle / ~~oy çokluğuyla~~, başarılı / ~~başarısız~~** olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı. Adı ve Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı)	: Prof. Dr. Firuz Demir YAŞAMIŞ	.....
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi İnayet Burcu AKYÜREK	.....
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Merve Özkan BORSA	.....

Doç. Dr. Ahu TUNÇEL ÖNKAL

Enstitü Müdürü

Revizyon Takip Tablosu

REVİZYON NO	TARİH	AÇIKLAMA
00	01.03.2018	İlk yayın.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

28/12/2018

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarından bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; çalışmanın Maltepe Üniversitesinde kullanılan "bilimsel intihal tespit programı" ile tarandığını ve öngörülen standartları karşıladığını beyan ederim.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Zeynep Doğrusadık

Ödevler
Öğrenciler
Not Defteri
Kütüphaneler
Takvim
Tartışma
Tercihler

Bu sayfa hakkında

Bu öğrenci portföy sayfasıdır. Bu öğrencinin sınıfınız için oluşturduğu gönderiler ilgili ödevlerinin yanında gösterilir. Bu sayfadan öğrencilerin gönderilerini yazılı ödevlerin başlığına tıklayarak görüntüleyebilir veya rapor simgelerine tıklayarak Benzerlik Raporlarını görüntüleyebilirsiniz.

ödev listesi

ZEYNEP DOGRUSADIK portföyü

notları göster

#	Ödev	Başlık	Gönderildi	Benzerlik	GradeMark	İndir	Değerlendirmeler
	DOGRUSADIK TEZ						
1	başlangıç: 05-Eyl-2018 due: 05-Eyl-2018	DOGRUSADIK TEZ	05-Eyl-2018	%18			0

ONAY

Prof. Dr Firuz Demir Yazıcıoğlu

5.9.2018

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam sırasında değerli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösteren ve destek olan değerli danışman hocam Sayın Pr.Dr. Firuz Demir Yaşamış'a, Fatma Âliye'ye verdikleri kıymetten dolayı bilgilerini ve desteklerini esirgemeyen değerli Prof.Dr. Hülya Argunşah, Öğr. Gör. Hande Özdamar Tığlı ve Doç. Dr. Ferihan Polat'a sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Zeynep DOĞRUSADIK

Kasım, 2018

ÖZ

FATMA ÂLİYE'NİN SON DÖNEM OSMANLI TOPLUMUNDAKİ KADIN GÖRÜŞLERİ

Zeynep Doğrusadık
Yüksek Lisans Tezi
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler AnabilimDalı
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkilerYüksek Lisans Programı
Danışman: Prof. Dr. Firuz Demir Yasamış
Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018

Son dönem Osmanlı kadınlarından olan Fatma Âliye, bilgisi ve verdiği mücadele ile dönemine damga vurarak, kendisinden sonra gelen kadın yazarlara yol göstermiştir. 19. yüzyılda bir kadının yazarlık yapması tuhaf karşılanırken Fatma Âliye, Ahmet Cevdet Paşa ve Ahmet Mithat Efendi'nin desteği ile yazın dünyasına ilk adımını atmıştır. Temkinli bir şekilde ilerlemiş olan Fatma Âliye, kadının toplumdaki konumundan rahatsız olmuş olacak ki karşı cinse boyun eğmemesi gerektiğini romanlarına taşımıştır.

Muhafazakâr bir profil çizen Fatma Âliye'nin feminizm ideolojisini de İslamcı kimliği ile harmanladığını söyleyebiliriz. İslam'ı, kaynaklarından öğrenerek, birçok ilmi konuda kendisini geliştiren Fatma Âliye, İslam'ın yansıtıldığından daha farklı olduğunu dile getirerek, eserlerinde de İslami bakış açısını ortaya koymuştur. Bununla birlikte Cumhuriyet kadın profilinin temellerini atan Fatma Âliye, diğer kadın yazarlardan farklı olarak aileden aldığı eğitim, manevi destek, yabancı dil bilmesi, dönemini iyi analiz etmesi, "ilklerin kadını olması" ve devletine sadık bir kadın olmasıyla birlikte diğer kadın yazarların arasından kolaylıkla sıyrılarak öncü olmayı başarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fatma Âliye, Fatma Âliye'nin eserleri, Feminizm, İslam'da Kadın

ABSTRACT

THE VIEWS OF WOMAN IN THE LATE PERIOD OTTOMAN SOCIETY OF FATMA ÂLIYE

Zeynep Doğrusadık
Master Thesis
Department of Political Science and International Relations
Graduate Program in Political Science and International Relations
Supervisor: Prof. Dr. Firuz Demir Yasamış
Maltepe University Institute of Social Sciences, 2018

Fatma Âliye, who was one of the women in the late period Ottoman society, has marked her period with her knowledge and struggle, leading the way for the women writers following her. While being a woman writer was regarded as strange in the 19th century, Fatma Âliye took her first step in the world of writing with the help of Ahmet Cevdet Paşa and Ahmet Mithat Efendi. Having progressed cautious,Fatma Âliye was so disturbed by the position of women in the society that she put it in her novels supporting the view that women should not submit to the opposite gender.

It can be said that Fatma Âliye, who has drawn a conservative profile, blends her feminism ideology with her Islamic identity. Fatma Âliye, who learned Islam from its sources and developed herself in many subjects, expressed the Islamic point of view in her works by stating that Islam is very different from the way it is reflected. Besides, Fatma Âliye, who has laid the foundations of the Republican women's profile, has succeeded in becoming a pioneer among other women writers with the help of the education and spiritual support she took from her family, her ability to speak foreing language, her good analysis of her era, being a woman as an initiator, and being a woman loyal to her country.

Keywords: Fatma Âliye, Works of Fatma Âliye, Feminism, Islamic Woman

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ii
İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI iii
TEŞEKKÜR iv
ÖZ v
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER vii
ÖZGEÇMİŞ ix
GİRİŞ 1
1.BÖLÜM: Feminizm Perspektifinde Fatma Âliye 4
1.1.Fatma Âliye'nin Biyografisi ve Türkiye Açısından Önemi 4
1.2.Literatür Çalışması 9
1.3. Feminizme Genel Bir Bakış 15
1.4.Kadın Hakları Savunuculuğu ve Feminizm Arasındaki Farklar 21
1.5. Fatma Âliye Döneminde Toplumda Kadın ve "Feminizm" Düşüncesi 23
1.6. Fatma Âliye'nın Diğer Feminist Hareketlerden Farklılıkları 28
2. BÖLÜM: Son Dönem Osmanlı Toplumundaki
Kadınların Konumu 32
2.1. Osmanlı Modernleşmesi ve Kadınlar 32
2.2. Sarayda ve Toplumda Kadın: Klasik Dönemden Modern Döneme Geçiş 33
2.3. Kadının Eğitiminde Yeni Gelişmeler 36
2.4.Modernleşmeyle Birlikte Artan Yayın Faaliyetleri 38
2.5. Tanzimat Sonrası Dönemde Osmanlı'da Kadın Toplumsal ve
Siyasal Statüsü 48
3.BÖLÜM: Fatma Âliye'yi Etkileyen Etkenler 49
3.1. Ahmet Mithat Efendi'nin Fatma Âliye' Etkisi 49
3.2. Ahmet Cevdet Paşa'nın Fatma Âliye'ye Etkisi 56
3.3.Fatma Âliye'nin Eserlerinde İçerik Çözümlemesi 60
3.4. Fatma Âliye'nin Felsefesi 68
3.5. Fatma Âliye'nin Siyasal Görüşleri 72
3.6. Fatma Âliye'nin Kızı İsmet Hanım İle İlişkisi 74

SONUÇ 79
EKLER 81
EK 1- Fatma Aliye İle İlgili Olarak Yapılması Gereken Araştırma Önerileri 81
KAYNAKÇA 82

ÖZGEÇMİŞ

Zeynep Doğrusadık

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Eğitim

Derece	*Yıl*	*Üniversite, Enstitü, Anabilim/Anasanat Dalı*
Y.Ls.	2018	Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Ls.	2015	Balıkesir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Balıkesir Necatibey Eğitim Fakültesi (Formasyon)
Lise	2011	Üsküdar İmam-Hatip Lisesi

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı : Üsküdar /1994 Cinsiyet: Kız

Yabancı diller : İngilizce

GSM / e-posta : muslu_34@outlook.com

GİRİŞ

Amaç: 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı toplumunda "Kadın"sorunu kendine önemli bir yer edinmiştir. Kadınlar "Din" ya da "Kültür" adı altında şekillendirilmeye çalışılmıştır. Osmanlı toplumu kadın figürünü"İyi ahlaklı","Anne" ya da "Ev hanımı"gibi statüler belirleyerek bu kalıplar içerisinde belirlemiştir. Toplum içerisinde birey olamayan kadın, eşinden herhangibir olumsuz davranış gördüğü zaman eşine muhtaç bırakılmıştır. Osmanlı'dan gelen kültürde kadın ve erkek modelleri çizilmiş, bu rollerde kadına zayıf, erkeğe ise güçlü özellikler yüklenilmiştir. Kadın sorunları, dönemin şanslı olarak tabir edebileceğimiz varlıklı bir aileye mensup ya da iyi eğitim görmüş kadın yazarlar tarafından kaleme alınmıştır. Fatma Âliye, kadın yazarların başını çekerek o zamana dek kadınların yazar olarak kabul edilmediği Osmanlı Devleti'nin son döneminde yanına babası Ahmet Cevdet Paşa ve manevi babası olarak kabul ettiği Ahmet Mithat Efendi'yi de alarak kendi yolunu açmıştır. Fatma Âliye'nin son dönem Osmanlı toplumundaki kadın görüşleri başlığı ile ele alınan tez çalışmamız, Fatma Âliye'yi daha yakından tanımamıza yardımcı olacaktır. Tez, Fatma Âliye'nin Osmanlı toplumundaki kadın haklarının gelişme süreci içindeki yeri, rolü ve önemine cevap vermeyi hedeflemektedir. Bununla birlikte Türk toplumunda kadın sorunlarına ilişkin yapılan çalışmalar genellikle gün yüzüne çıkarılmamaktadır. "Feminizm"düşüncesi yok sayılarak bu olgunun Osmanlı kadınları içerisindeki etkilerinden yeterince söz edilmemektedir. Bu durum tezin feminizm çerçevesinde şekillenmesinde en önemli etkeni oluşturmaktadır. Tez çalışmamız kitapların incelenmesi, kelime analizleri ve mülakat yöntemi ile oluşturulmuştur. Tezin içeriğine baktığımızda Feminizm perspektifinde Fatma Âliye adı altında birinci bölümyer almıştır. Birinci alt başlıkta ise Fatma Âliye'nin Biyografisi ve Türkiye açısından önemi adlı başlığa yer verilmiştir. Bu alt başlıktaFatma Âliye'nin küçüklüğünden başlayarak yazarlık serüveni ve kadın hareketindeki faaliyetlerine kadarki yaşamı ele alınmıştır. Buradaki amaç Fatma Âliye'yi daha iyi tanımak, faaliyetlerinden haberdar olmak ve kadın hareketindeki rolünün önemini tespit etmektir. İkinci alt başlıkta ise literatür çalışmasına yer verilmiştir ve burada Fatma Âliye Hanım hakkındaki görüşler ortaya konulmuştur. Üçüncü alt başlıkta ise feminizm hakkında fikir sahibi olmak adına feminizme genel bir bakış ortaya konulmuştur. Dördüncüalt başlıkta ise Kadın hakları savunuculuğu ile Feminizm arasındaki farklar ortaya konulacaktır. Bununla birlikte iki

kavramarasındaki benzerlik ve farklılıklar irdelenecektir. Beşinci alt başlık ise Fatma Âliye döneminde toplumda kadın ve "Feminizm" düşüncesini barındırmaktadır. Altıncı alt başlık Fatma Âliye'nin diğer feminist hareketlerden farklılıkları konusunu ele almaktadır. Bu alt başlıkFatma Âliye'ninfeminizmin hangi safhasında yer aldığı konusunda bize yardımcı olacaktır.Aynı zamanda döneminin diğer kadın yazarları arasındaki farklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. İkinci bölüm Son dönem Osmanlı toplumundaki Kadınların Konumu başlığı altında dönemin "Kadın" zihniyetini öğrenmemizde önemli bir yer teşkil etmektedir. İkinci bölümün alt başlıklarıOsmanlı modernleşmesi ve kadınlar, Sarayda ve toplumda kadın: klasik dönemden modern döneme geçiş, Kadının eğitiminde yeni gelişmeler, Modernleşmeyle birlikte artan yayın faaliyetleri ve Tanzimat sonrası dönemde Osmanlı'da kadının toplumsal ve siyasal statüsü konuları olmak üzere oluşturulmuştur.Böylece Fatma Âliye'nin dönemindeki zihniyetle kendi düşüncelerinin nerelerde çarpıştığını ya da nerelerde benzerlik gösterdiğini görmüş olacağız. Üçüncü bölüm Fatma Âliye'yi etkileyen etkenler başlığını almaktadır. Bu bölüm'de Ahmet Cevdet Paşa'nın Fatma Âliye'ye etkisi ve Ahmet Mithat Efendi'nin Fatma Âliye'ye etkisi olmak üzere alt başlıklara yer verilecektir. Bu iki önemli ismin Fatma Âliye'nin yazarlık serüvenindeki yerini görmemiz açısından önemi ortaya konulacaktır. Diğer bir alt başlık ise Fatma Âliye'nin eserlerindekiiçerik çözümlemesidir.Fatma Âliye'ninhangi kelimeler üzerinde durduğu ve bu kelimelerle hangi mesajları vermek istediği hakkında ipucu sahibi olmamızda bize yardımcı olacaktır.Daha sonraki alt başlık Fatma Âliye'nin felsefesinden oluşmaktadır. Bu alt başlıkileFatma Âliye'nin gelenekselci, muhafazakâr ve modernist yönleri irdelenecektir. Ardından Fatma Âliye'nin Siyasal görüşleri ve kızı İsmet Hanım ile olan ilişkisi yer alacaktır. Fatma Âliye'nin kızı ile olan ilişkisinin ne şekilde olduğunu bize gösterecektir. Tezin son bölümünde sonuç ve değerlendirmelere yer verilecektir. Bununla birlikteFatma Âliye ile ilgili olarak yapılması gereken araştırma önerileri tespit edilecektir. Son olarak, kaynakça bölümü yer alacaktır.

Hedef: Öncelikle bu tezin amacıFatma Âliye'nin Osmanlı dönemindeki kadın görüşlerini yansıtmak olacaktır. Bundan dolayı Fatma Âliye'nin kendisini tanımakamacın ilk basamağını teşkil etmektedir. Aynı zamanda başka araştırmacıların ortaya koydukları tezler dışında Fatma Âliye'ye feminizm perspektifinden bakarak bu bağlamda kendisi hakkında yeni görüşler ortaya koymaktır. Bunun için ilk gerekli olan

kendisinin eserlerini okumak ve eserlerinikarşılaştırarak romanlarında topluma vurgulamak istediği ideolojisini öğrenmektir.

Araştırma Sorusu: Fatma Aliye'nin Osmanlı Toplumundaki Kadın Haklarının Gelişme Süreci İçindeki Yeri, Rolü ve Önemi Nedir?

Araştırma Yöntemi: Nitel araştırma yöntemi olup, kitapların incelenmesi, kelime analizleri ve mülakat yöntemi ile oluşturulmuştur.

1. BÖLÜM: FEMİNİZM PERSPEKTİFİNDE FATMA ÂLİYE

1.1. Fatma Âliye'nin Biyografisi ve Türkiye Açısından Önemi

Fatma ÂliyeHanım, 22 Ekim 1862 yılında İstanbul'da dünyaya gelir. Babası devlet adamı, hukukçu, tarihçi ve yazar Ahmet Cevdet Paşa, annesi Adviye Rabia Hanım'dır. 1895 yılında babasını ve 1897 yılında annesini kaybeder. Çocukluğu dadıların, süt ninelerin gözetiminde geçen Fatma Âliye**,** babasının görevi nedeniyle değişik yerlerde ikamet eder. Babasının, Süleyman Ağa isimli kahvecisi onun sorduğu her soruya yanıt verdiği ve kendisiyle ciddi sohbetler ettiği için Fatma Âliyebu adamı çok sever. Beş yaşındayken ailesiyle birlikte İstanbul'a dönen Fatma Âliye**,** on üç yaşına kadar düzenli bir eğitime tabi tutulmuştur. Öğrenmeye olan yatkınlığı dikkat çeker. Özel olarak matematik dersleri alır. Daha sonra ağabeyinin öğretmeni Mustafa Efendi'den üç yıl boyunca dilbilgisi, kozmoğrafya ve astronomi dersleri alır. On yaşındayken ailesinden çekindiği için gizlice Fransızca öğrenmeye çalışır. Babası bu durumu öğrenince makul karşılar ve kızına Fransızca hocası tutulur. Ağabeyinin ona okuması için verdiği kitaplar arasında Ahmet Mithat'ın Letaif-i Rivayat'ı da vardır. Daha önce bazı Doğu eserleri ile Telemak (Fenelon) gibi tercümeleri okumuş olan Fatma Âliye, böylece Ahmet Mithat'ı tanımış olur. On beş yaşındayken Ahmet Mithat'ın çıkardığı Kırk Ambar dergisini izler ve Ahmet Mithat ile mektuplaşmaya başlar. Bu mektuplar daha sonraki yıllarda Ahmet Mithat'ın kendisi için yazdığı biyografide kullanılır. 1876 yılında babasının görevi nedeniyle kısa süreli Yanya macerasından sonra aile tekrar İstanbul'a döner. On üç yaşına kadar olan dönemde haremden çok selamlıkta vakit geçiren, oradaki önemli kişilerle sohbet eden, ağabeyi için yapılmış olan kimya laboratuarunda çalışmaları izleyen ve deneylere katılan Fatma Âliye, on dört yaşından sonra örtünerek hareme geçer ve erkek hocalardan ders alma dönemi sona erer (Kırtıl., 2003, s.104-105).Yanya yolculuğunda Fatma Âliye Hanım'ın vapurda tercümanlık görevini hakkıyla yaptığı ve diğer yakınlarına faydalı olduğunu, babası Paşa'ya nakletmişlerdi. Dönüşte, Korfu'da, ziyarete gelmiş olan Osmanlı şehbenderiyle kızını konuşturarak Fransızca'da nekadar ilerlemiş olduğunu bizzat görmüş; bu durum kendisini ziyadesiyle sevindirmişti. İstanbul'a döndüklerinde, İlyas Matar Efendi, sıla için Beyrut'a gitmişti. Gerek Yanya seferi, gerek Matar Efendi'nin Beyrut'ta bulunuşu nedeniyle Fransızca derslerine bir süre ara verildi. İlyas Matar Efendi Beyrut'tan dönünce yeniden derslere başlayacakları zaman, Âliye Hanım'ın bütün bildiklerini unutmuş olmasından korkuyordu. Oysa küçük

bir yoklama yaptığında, bu durumun büsbütün başka türlü olduğunu gördü. Tatil süresince Fatma Âliye Hanım, eline geçirdiği Cezzar Ahmet Paşa ile Napolyon Bonapart'ın savaşını anlatan bir tiyatro eserini öğretmeninden öğrendiği usul ile bilmediği kelimeleri kamustan arayarak kitabın yarıdan fazlasını Türkçeye çevirmiştir (Ermat, 1994, s.51). Bir yandan Osmanlı dili ve Doğu memleketlerinde gelişmiş bilimler üzerinde çalışırken bir yandan da Fransızcayı ilerletmekten geri kalmıyordu. Annesi Fransızca öğrenime engel olmak şöyle dursun, aksine kızını buna teşvik ediyordu.Fatma Âliye, eğitim konusunda ailesinden gördüğü desteği evliliğinin ilk zamanlarında eşinden görememiştir. Faik Paşa'nın askeri bilgisi Fatma Âliye Hanımefendi'nin edebiyat ve felsefeden mevcut olan bilgisiyle uyuşmayınca iş başkalaşmış. Mesela, Faik Paşa zevcesinin elinde ilk defa olarak roman kitaplarını görünce itiraza kalkışıp, iffetli (Ermat, 1994, s.75) bir kadının bunları okumasının mümkün olamayacağından bahsetmeye başlamış ve kitapları yırtıp atmaya kadar işi götürmüştür. Kısaca, evliliği takib eden birkaç sene içinde Fatma Âliye Hanım Efendi için ne öğrenim ne gelişme mümkün olmuştur. 1886 senesinde yani evliliklerinin yedinci senesinde Faik Paşa Anadolu'daki kıtlıktan dolayı vazife gereği Konya'ya tayin olmuştur. Faik Paşa, Konya'dan döndükten sonra, birkaç sene müddetince Fatma Âliye Hanımefendi istediği gibi araştırma yapamamış ama eşi Faik Paşa, eski halini değiştirip kadınların roman ve benzeri eserleri okumasının sakıncalı olmadığı kanısına vardığı için kendisini tamamıyla okumaya vermiştir. Ohnet'nin "Volonté" yani Meram isimli romanı gerek Fatma Âliye Hanım'ın, gerekse Faik Paşa'nın çok hoşuna gitmiştir. Paşa bunun tercümesi için eşine izin verince Fatma Âliye Hanım tercümeye başlamıştır. Fatma Âliye Hanım'ın yalnız yayın alanında kendisini göstermesi bakımından değil, aynı zamanda pek değerli babaları Cevdet Paşa'nın geniş bilgisinden, bilmedikleri birçok şeyi öğrenmeleri bakımından da bu Meram tercümesi kendisi için pek hayırlı bir başlangıç olmuştur (Ermat, 1994, s.78-79).Fatma Âliye Hanım, okuyucu karşısına ilk olarak tercüme eserle çıkmıştır. "Bir Kadın" imzasıyla yayımlanan bu eser, George Ohnet'nin "Volonté" romanıdır ve Meram (1889-1890) adıyla çevrilmiştir. Bu ilk eserde kendi adını kullanma cesaretini gösteremeyen yazar, gerçekten de o günlerde tartışmaların konusu olmuş ve bir kadının çeviri yapabilecek kadar Fransızca'yı bilmesi inandırıcı bulunmamıştır. Gerek basın dünyasının kadın yazara henüz alışık olmaması ve gerekse bu tartışmaların verdiği çekingenlikle bir süre daha kendini gizlemek zorunda kalan Fatma Âliye Hanım, bir süre Tercüman-ı Hakikat'te yayımlanan

yazılarında "Mütercime-ı Meram" imzasını kullanmıştır. Onun ilk eseri Hayal ve Hakikat (1891-1892) adlı romanının "Vedat" bölümüdür. Muhadarat (1891-1892), yazarın kendi imzasıyla yayımladığı ilk eserdir. Aynı yıl içinde bir de Nisvân-ı İslâm isimli risalesi yayımlanır. Yazarın bundan sonra yayımlanan romanları Refet (1896-97), Udi (1897-98), Levayih-ı Hayat (1897-98) ve Enin (1910)' dir. Fatma Âliye Hanım'ın bunlardan başka felsefe ve tarih alanında yazdığı risale ve kitapları da vardır. Bunlar şöyledir: Tedkik-i Ecsam (1899-1900), Teracim-i Ahval-i Felasife (1899-1900), Namdaran-ı Zenan-ı İslamiyan (1899), Taaddüd-ı Zevcat'a Zeyl (1898-1899), İstila-yı İslam (1900), Tarih-i Osmaninin Bir Devre-i Mühimmesi: Kosova Zaferi, Ankara Hezimeti (1912-1913), Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı (1913-1914) (Canbaz, 2007, s.22).Fatma Âliye Hanım eserlerinde çoğunlukla kendi ülkesinin kadınlarının maruz kaldığı olumsuz durumları ortaya koymaya çalışmıştır. Bu doğrultuda hemen hemen her romanında belirttiği "eğitim" konusunu kadınlara çıkış kapısı olarak sunmaktadır. Avrupa'daki kadın hareketlerini takip etmekten de geri kalmamıştır. Avrupa'daki kadın problemleri, İslam ülkelerindeki kadın problemlerinden başka farklılıklar göstermekteydi. Şöyle ki, İslam ülkelerindeki kadın sorunları çok eşlilik, cariye kurumu, kadının eğitimi, kadınların erkeklerle birlikte çalışması ve kadınların kılık ve kıyafeti iken Avrupa'daki kadın problemleri daha çok ekonomi alanındaydı. Tabii ki Avrupa'daki kadın yazarlarında eserlerinde kadın oldukları için isimlerini geçiremedikleri görülmüştür. Bunun en önemli örneği, Virginia Woolf'dur. Fakat Avrupa'daki kadın problemlerinde temel gaye kamusal alanda yer edinme ve erkeklerle aynı ücrete sahip olmak idi. Fatma Âliye Hanım, Avrupa'daki kadın faaliyetlerini göz ardı etmeyerek, Türk kadınlarıyla paralel sorunların çözümü için gerekli gözlemleri yaparak aynı zamanda Türk kadınlarını Avrupa kadınlarından da haberdar etmiştir.

Fatma Âliye Hanım'ın kadın hakları savunucusu İngiliz Madam John Durand hakkında aldığı notlar mevcuttur. Bu notlar şöyledir:

> Nisvan ve İngiliz Hukuku
>
> İbtida[1] hukuk nisaiyye[2] mütalebe[3] eden ve bu dava ile uğraşmak kadın ingiliz nisvanında der ki; Nice seneler ale't tevâlî[4] bu iş şugul[5] olduktan sonra

[1] Başlagıç.
[2] Kadın hukuku.
[3] Hakkını isteme.
[4] Arası kesilmeksizin, birbiri ardınca.

İngiltere'de vefat etmişdir. 1848 senesinde nisanın Fransa'da bazı a'malde[6] erkekler ile hükümete şikayet talibine[7]kıyam[8]etmişler. Hususunda anın[9] tesir-i[10]azamı[11] olmuştur. Bu madam bir husus ile müttehim[12] olmakla kadı anın hakkında bir şiddetli hukm-i kat'i[13] etdikçe demiş ki sual edeceğin şeyler hakkında bir söz söylemeden evvel sana derim ki bir kanun ki ingiliz benim aleyhime hüküm ettikden bir o kanunun muarızım[14]zira bu kanun erkeklerin terkib[15] ettiği bir kanundur. Öyle kanunu nisa itiraf ve kabul etmez (Fatma Âliye Hanım Evrak Katoloğu, Atatürk Kitaplığı, 12/15).

Bu notlarda 1848 yılında Fransa'da kadınların bazı işlerde erkeklerle eşit haklara sahip olmalarında öncülük ettiği yazılmıştır (Fatma Âliye Hanım Evrak Katoloğu, Atatürk Kitaplığı, 12/15). İngiliz Madam John Durand'ın bu hareketteki etkisinin büyük olduğunu belirtir. Fatma Âliye Hanım'ın kadın hareketlerine yönelik faaliyetleri sadece Türkiye'yi değil, Dünya'yı da etkilemeyi başarmıştır. Kadınlar Kütüphanesi Beyanname Musannifesi Iris Clark'ın Fatma Âliye Hanım'a yazdığı bir mektup şu şekildedir:

İsmetlü[16]Fatma Âliye Hanım'a

Sevgili Madam,

Şikago sergisi umuminde[17] kadınlar kütüphanesi beyannamesi[18]kitabet-i dairesinde[19]asari olan kadınların terci'[20] hallerine dair bazı izahat[21] derc[22] etmek emelinde olduğumuzdan zaten ismetlüleri hakkında da bir mikdar malumat[23] az

[5] İşler, uğraşacak şeyler.
[6] Ameller, işler.
[7] İsteyen, istekli.
[8] Ayaklanmak, İsyan.
[9] Onun.
[10]İşleme, dokunma.
[11] Çok büyük.
[12] Birisine zan ile kabahat isnad eden.
[13] Tereddütsüz hüküm.
[14] Bir şeyden yan çizen, karşı gelen.
[15] Birkaç şeyin yarıştırılması ile meydana getirilmek.
[16] Derece bakımından yüksek kimselere, sultan ve şehzadelerin hanımlarıyla kızlarına verilen bir unvan idi.
[17] Herkese dâîr.
[18] Durumu yazı ile bildiren açıklama.
[19] Kâtiblik inkılâbı.
[20] Sesini yükseltmek.
[21] Açıklamalar.
[22] İçine almak, katmak, kitaba koymak.
[23] Bilinen şeyler, bilinenler.

cümle tarih ve mehal[24] velâdetini, te'sisat derununda[25]ve hangi muallim ya muallimeler yediyle[26]tedrisi olunduğunuz, haiz bulunduğunuz gerek adbi ve gerek resmi rütbeleriniz, asıl kız isminiz ile müteehhil[27] bulunduğunuz takdirde isterseniz zevcenizin dahi sam ve şehadeti ve terci halinize müteallik[28] aher herhangi şâyân-ı dikkat tekabülât[29] latife darfında gönderdik, beni mühavenet ettiniz, mütemennâdır[30](Fatma Âliye Hanım Evrak Katoloğu, Atatürk Kitaplığı, 18/4).

Fatma Âliye, bu mektupla Şikago'daki sergiye büyük bir saygı ve sevgiyle çağrılmıştır. Iris Clark'ın, Şikago Sergisi'nde kitapları yer alacak diğer kadın yazarlardan olduğu gibi Fatma Âliye Hanım'dan da özgeçmişini istemesi ile ilgilidir (Fatma Âliye Hanım Evrak Katoloğu, Atatürk Kitaplığı, 18/4).

Fatma Âliye Hanımkadınları her alanda olduğu gibi savaş sırasında da görmek istemiştir. Bu yüzdenHilâl-ı Ahmer Cemiyeti'nde faaliyetlerini göstermiştir. Bununla ilgili başka bir evrak Fatma Âliye Hanım'ın Trablusgarb ve Balkan Savaşı sırasındaki yardım çalışmaları nedeniyle gümüş madalya ile ödüllendirilmesi ile ilgilidir.

A'zam-i vükelayı saltanat-ı seniyye[31] devletlü[32] Cevdet Paşa Hazretlerinin kızı muhteremleri iffetlü[33] Aliye Fatma Hanım ihsan[34] buyurulan ikinci rütbe şefkat nişan-ı hümayunu'nun[35] berât-ı [36]âlisi(Fatma Âliye Hanım Evrak Katoloğu, Atatürk Kitaplığı, 21/10).

Fatma Âliye Hanım'ın Hilâl-ı Ahmer Cemiyeti'ndeki faaliyetleri ile ilgili bir başka evrak şu şekildedir:

Hanım Efendi Hazretleri

[24] Süre, mühlet.
[25] Dahil.
[26] Eliyle.
[27] Evlenmiş, evli.
[28] Alâkalı. Bir yere bağlı, bir şeye mensub.
[29] Karşı karşıya, yüzyüze gelmeler.
[30] Az bulunur.
[31] Osmanlı İmparatorluğunun bir adı.
[32] Eskiden vezir ve müşir gibi büyük rütbeli kimselere verilen bir ünvan.
[33] Eskiden kadınlara yazılan mektub hitabı.
[34] İyilik, lütuf, bağışlamak.
[35] Padişahların ferman ve resmi evrakları imzalamak için kullandıkları tuğra işareti.
[36] Nişân, rütbe.

Bugün çiftlikden avdetimde[37]hilal-ı ahmer hanımlar merkezi riyasetine[38] hitaben gönderdiğiniz istifaname keza Kemal teessüfle[39] ihza eyledim. Tahrir etmenizi bizi aramızdan ayrılmaya sevk eden sebebi i'zah[40]buyurmadığınızdan ayın ilk cuma ertesi günü ictima'[41] edecek heyet merkezin ictimaînde[42] Aza hanım efendilere lazım gelen izahatı verebilmek için yevm mezkurun merkeze teşrif buyurmanızı ve olmadığı takdirin tahriren[43]i'ta[44] ma'lumat[45] eylemenizi rica ederim efendim hazretleri.

Birinci Reis-i Sanisi

Bu mektup, Fatma Âliye Hanım'a Hilâl-ı Ahmer Cemiyeti'nden istifası kararının ilk toplantıda Merkez Heyeti'ne sunulacağı ve bu toplantıda hazır bulunmaları ile ilgili olarak yazılmıştır (Fatma Âliye Hanım Evrak Katoloğu, Atatürk Kitaplığı, 18/6).

Evraklarda da görüldüğü gibi Fatma Âliye Hanım'ın faaliyetleri sadece kendi yazarlık kariyeri için değil, Türk kadını ve savaş dönemindeki başarıları ile Türk milleti için de önem arz etmiştir. Hilâl-ı Ahmer Cemiyeti'ndeki faaliyetleri ile savaşlardaki kadın figürünün de örneğini teşkil etmiştir. Öncü sıfatı görerek kendinden sonraki kadınları da etkilemiştir. Kadın yazarların sayısının artmasında ve bu kadınların kendilerini daha iyi ve özgür ifade etmelerinde etkili olmuştur. Fatma Âliye Hanım'ın ünü Türkiye sınırlarını aşmıştır. Lübnanlı Kadın yazar Mey Ziyade (1886-1941), Fatma Âliye Hanım'ın Doğu'nun uyanmasında etkili olan kadınlar arasında sayar. O'nun Türkçe yazmış olmasına rağmen kendisinden sonraki Arap kadınlarını da etkilediğini söyler (Canbaz, 2007, s.24).Aynı zamanda kadınlar üzerindeki çalışmaları nedeniyle Iris Clark tarafından Şikago sergisine çağırılmıştır.

1.2. Literatür Çalışması

Fatma Âliye Hanım bu zamana kadar birçok tez ve makale başlığında kendisine yer bulmuştur. Bu çalışmalarda birçok akademisyenin ve araştırmacıların "Fatma Âliye" çalışmalarındaki neden birbirinden farklılık göstermektedir. Fatma Âliye'ye olan

[37] Dönüş, geri gelme, dönme.
[38] Reislik.
[39] Kederlenmek.
[40] Açıklamak.
[41] Toplantı. Toplanmak. Bir araya gelmek.
[42] Cemiyet hayatına ait ve müteallik.
[43] Yazmak suretiyle.
[44] Vermek.
[45] Bilinen şeyler, bilinenler.

merakımız 19.yüzyılda yaşamış bir kadının hem edebiyat alanındaki hem başka îlmi alanlardaki çalışmalarıyla başarıya ulaşması ve ismini uluslararası alanda duyurmasıdır. Bizim amacımız Fatma Âliye'nin son dönem Osmanlı toplumundaki kadın görüşlerine yer vermek ve kadın hareketindeki önemini sorgulamaktır. Bununla birlikte Fatma Âliye'ye feminizm perspektifinden bakmaya çalışmaktır. Bu sorunsal ile diğer çalışmalardan bir noktada ayrılmaktadır. Fatma Âliye'nin birçok çalışmaların başlığını oluşturduğunu söylemiştik bu anlamda her akademisyenin Fatma Âliye'ye olan merakı farklıdır. Bununla ilgili olarak 22.07.2018 yılında yapılan röportajda Prof. Dr. Hülya Argunşah, Fatma Âliye çalışmasındaki merakını şu sözlerle ortaya koymuştur:

> Beni Fatma Âliye'yi çalışmaya sevk eden şey daha önce başka bir kadın yazar olan Şükufe Nihal'i çalışmış olmamdır.Özellikle Şükufe Nihal'in kadın hakları konusunda çalışan bir kadın olması beni ister istemez Osmanlı kadın hareketini öğrenmeye yönlendirdi. İster istemez yolumuFatma Âliye Hanımı tanımaya götürdü. Dolayısıyla hem Osmanlı hem de Avrupa'daki kadın hareketlerini öğrendim. Sonra bize tekrar dönerek hareketi kadın üzerinden takip etmeye başladım. Sonra o zaman doktora öğrencilerimle birlikte Fatma Âliye Hanım'ın eserlerini yayına hazırladık ve bir kısmı hala yayınlanamadı ama onu tanımış olduk. Bu projenin en çok istediğim taraflarından biri bir Fatma Âliye kitabı hazırlamak ve inşallah oda olacaktır.

Fatma Âliye Hanım'a olan merakını ortaya koyan başka bir isim Doç. Dr. Ferihan Polat olup, 02.07.2018 tarihinde yapılan röportajda merakını şu sözlerle dile getirmiştir:

> Yeni çıkan bir bankonotun üzerine figürün konulması ile Fatma Âliye'yi merakım başlamıştır. O dönemde muhafazakar bir Müslüman kadının 13 yaşında henüz tesettüre girmeyen bir kadının fotoğrafının kullanılması muhafazakar camiada tartışma başlatmış, bunun doğru olmadığına ilişkin kanaatlerin dillendirilmesi ile FatmaÂliye'yi biyografik makalemin konusu olmuştur.

Fatma Âliye çalışmasındaki merakını ortaya koyan başka bir akademisyen Öğr. Gör. Hande Özdamar Tığlı'dır. 24.07.2018 tarihinde yapılan röportajda bu konu ilgili şunları söylemiştir:

> Kısaca Fatma Âliye Hanım'ı neden kaleme aldığımı anlatmaya çalışayım: Fatma Âliye Hanım dönemin cesur kalemlerinden bir tanesidir. Ancak tanıtılanFatma Âliye Hanım ise muhafazakâr kadın kimliğiile öne çıkarılan biri olarak gösteriliyor. Dolayısıyla "Tarihten Bir Sima"adlı çalışmamızı ele alırken detaylı analizlere ve çok yönlü okumalara ihtiyaç duymaktayız. Bu noktada Fatma Âliye Hanım da çok iyi analiz edilmesi gereken bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır. 19.yüzyılın sonlarında kadın hareketinin toplumsal hayatta

> nüvelerine az rastlanırken Fatma Âliye Hanım'ın yazar olarak ortaya çıkması bence çok önemlidir ve yazın dünyasında bir başkaldırıdır. Türk Edebiyatının ilk kadın roman yazarı olarak ismini literatüre yazdırabilmiştir ve bu nedenle de çok titiz incelemeler yapmak gerekmektedir. Sadece ulusal düzeyde değil uluslararası düzeyde de saygın bir yeri olan kadın yazardır.

Bizim Fatma Âliye çalışmamızdaki bir başka neden kendilerinin yaşadığı dönemdeki diğer kadın yazarlar arasından sıyrılmasıydı. Bazı zaman edebiyatçı bazı zaman tarihçi bazı zaman felsefeci hatta ilahiyatçı olarak karşımıza çıkan Fatma Âliye, bizde bu yönleri ile merak uyandırmıştı. 22.07.2018 tarihinde Prof. Dr. Hülya Argunşah, döneminin diğer kadın yazarlar arasında olan farkını şu sözlerle dile getirmektedir:

> Fatma Âliye'nin en önemli meselelerinden biri Osmanlı kadınını kendisi ve hem cinsleri hakkında çaba sarf etmeye sevk etmektir. Gerçekten zeki bir kadın olduğuna inanıyorum. Çağı için oldukça ileri sayılacak bir takım girişim ve çabaları var olmuştur.Okuduğu kitaplar, Fransızcayı kendi başına öğrenmesi ve tercüme yapma cesareti göstermiş olması, yaratıcı tarafı vb. bize bunu göstermektedir. Ancak bence yaşadığı ortamı da düşünce alanından uzak tutmamak gerekir.Aynı evde bir başka kadın daha vardır. O isim Emine Semiye Hanım olup, Fatma Âliye'nin kız kardeşidir. Türkiye'nin ilk politika ile ilgilenen kadınlarındandır. O da bir yazardır ve Avrupa'da felsefe eğitimi almıştır.Ağabeyi Sedat'ın da mantık kitabı vardır. Cevdet Paşa'nın şahsi mektuplarından okudum. Karısı Adeviye Hanım da okuma yazmayı kendi başına öğrenmiştir. Bence aile olarak öğrenmeye ve eğitime hatta kadınların eğitimine karşı hiç de sağır değillerdir.Ama benim buraya asıl eklemem gereken konu oksidentalizmin içinde Fatma Âliye'nin yeridir. Bilindiği üzere bu uğraş Avrupa'dan Osmanlı'ya yönelmiş olan Oryantalist tavırlardır. Fatma Âliye bildiginiz üzere Padişah Abdülhamit için Türkiye'ye gelen Batılı seyyahların ve sefirlerin eşlerini evinde ağırlıyor. Bir Osmanlı kadını nasıl yaşar ve haremde hayat nasıldır? İslamda kadının yeri vb. soruları cevaplıyor. Romanlarında ve Nisvan-ı İslam'da yapmak istediği budur. Namdaran-ı Zenan-ı İslamiyan da böyle bir eserdir. Bir taraftan Osmanlı kadınlarını sosyal hayata katılmaya sevk ediyor ve bu anlamda bir öncü bir rol modeldir. Diğer yandan Osmanlı ve İslam kadınını müdafaa etmek ve aslında medeni olduklarını, dinin ve doğulu bir toplum olmanın onları geri bırakmadığını iddia ediyor. Kadınları diplomalı çalışan olmaya sevk ediyor. Bunun toplumsal anlamda Osmanlı'nın ve Osmanlı kadınının sorunlarının çözümünde önemli olduğunu düşünüyor. Ancak bence bir yazar olarak da önemlidir. Türk romanı açısından bakılınca henüz daha başlarda bir yerdeyiz. Ama bir kadın olarak kalemi eline alıyor ve yazıyor. Bence Fatma Âliye,Türk kadın hareketi ve Türk kadın yazarlığı açısından önemli bir isimdir. Bir ilk isim ama ilklerin acemiliğini taşımayan bir isimdir. Aynı zamanda biröncü ama yol almış bir öncüdür. Çok konuşulası ve çok yazılasıdır.

Fatma Âliye'nin dönemin diğer kadın yazarları arasından nasıl sıyrıldığı önemli bir konudur. Aynı zamanda bugün elli Liranın üzerinde neden resminin olduğu sorusuna

en büyük cevaptır. 22.07.2018 tarihinde Prof. Dr.Hülya Argunşah bu konu ile ilgili şunları şöylemiştir:

> Fatma Âliye'nin devrin diğer aydınları arasında eğitim ve sosyal statü konusunda yerinin asıl belirleyeci unsuru kadın olmasıdır. Eğer bu konuma kadınlar üzerinden bakacak olursak elbette üstün bir yeri vermemiz gerekmektedir. Kadınlar için okullaşmanın henüz yaygılaşmadığı bir dönemde o da okula gitmemiştir. Hatta düzenli bir özel eğitim de almamıştır. Bir Muharrire-i Osmaniyenin Neşeti'ne bakarsak olursak ağabeyi ders alırken sadece dinliyor. Fransızca'yı kendi kendine öğreniyor vb. kocasıyla evlenme sebebi romanlarında anlattığı gibi onu kendine bir Fransızca öğretmeni gibi ya da devrin düşündüğü gibi evin dışındaki hayatı kendisine anlatacak bir öğretmen gibi görmesidir. Fakat kocası O'na okumayı yasaklıyor ve bütün bunlar gösteriyor ki aslında devri için ileri ve zeki bir kadınla karşı karşıyayız. Ahmet Cevdet Paşa, bunu fark etmiştir. Ahmet Mithat Efendi'ye diyor ki bu kız bir dahi bir de düzenli bir eğitim alsaydı ne olurdu diyor. Bunun üzerine kendisi de ona ders vermeye başlıyor. Bence buradan itibaren de sorun başlıyor. Fatma Âliye'nin kendi başına ve kendi olarak düşünmesine izin vermiyorlar. Ama Ahmet Mithat Efendi ve Ahmet Cevdet Paşa, baskın kişiler olarak onu baskı altında tutuyorlar ve düşünsel anlamda koydukları kontroller ile zihinsel anlamda parçalanma yaşamasına yol açıyorlar. Bu sebeple de onlar ölünce artık yazamıyor diye düşünürüm. Ama erkek aydınlar ile hiç kıyaslayamam. Onlar okullaşıyorlar. Avrupa'ya gidiyorlar ve sosyal hayatın içinde belirleyici olarak varlar. Kadınlara göre kendilerini yetiştirmeleri ve tatmin alanları daha geniştir.

Kendisi hakkında çalışan birçok araştırmacı genellikle kendisini romanları üzerinden irdelemiş bununla birlikte Fatma Âliye'nin feminizme olan yakınlığı hakkında birtakım bilgiler pek fazla ortaya konulmamıştır. Buna örnek olarak Fatma Şen'in 2015 yılında kaleme aldığı"Hayal ve Hakikat'ten Enin'e Fatma Âliye'nin Yazarlık Serüveni" adlı tezini örnek verebiliriz.Bu çalışmada daha çok Fatma Âliye'nin yazarlık alanındaki gelişmesini görmekteyiz. Hayal ve Hakikat romanında Ahmet Mithat Efendi'nin kanatları altındayken Enin romanıyla tek başına olan uçuşu ortaya konulmuştur.

Fatma Âliye Hanım'ın edebi kişiliği üzerinde duran akademisyenlerden biri olan Şahika Karaca, "Türk Kadın Haklarının Düşünsel Temellerine Katkıları" adlı makalesinde Fatma Âliye Hanım'ındaha çok modern yönünü ortaya koymaya çalışmıştır. Fatma Âliye Hanım'ın özel eğitim alarak kültürle donatılması ve yabancı dil bilmesini bunun en önemli kanıtlarından biri olarak göstermiştir. Sadece bununla sınırlı kalmayarak Fatma Âliye Hanım'ın modern yönünü romancı kimliği ve kız çocuklarının eğitim hakkının var olduğu düşüncesi ile dile getirerek 19.yüzyılın kadınları için slogan olan

"iyi anne, iyi eş" ile pekiştirmiştir. İyi anne ve iyi eş olma öncelikle eğitimli ve bilinçli olmakla paralel olduğu için modernizmin belirtisi durumundadır. Bununla birlikte İslamiyet'e yaklayış şekli bunun başka bir örneğidir. İslamiyet'e ılımlı yaklayışı yani eşlerin tanışarak evlenmesi, çok eşliliğe karşı boşanma durumunu önermesi ve kadınlara çalışma hakkı talep ettirmesi gibi konularla bu görüşünü destekler niteliktedir.

Fatma Âliye Hanım'ın edebi kimliğini Prof. Nevzat Özkan "İlk kadın Romancımız Fatma Âliye'nin Yetiştiği Sosyal ve Kültürel Ortam" adlı makalesinde ortaya koymuştur. Bu makalede Ahmet Cevdet Paşa ve Ahmet Mithat Paşa gibi bürokrasi sınıfından kişilerin Fatma Âliye'ye olan etkisini dile getirmiştir. Bu yüzden Fatma Âliye'nin Ahmet Cevdet Paşa ve Ahmet Mithat Paşa ile ilişkisi üzerinde durmuştur. Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Âliye'nin eğitimine verdiği önem ve Ahmet Mithat Paşa ile edebiyat dünyasındaki yakınlığı üzerinde makalesini sürdürmüştür. Yüksek eğitim görmüş fikir adamı bir babanın kızı olmasının ve edebiyat dünyasında bir kadın olarak yer alması üzerinde durmuştur.

Hande Özdamar Tığlı, "Tarihten Bir Sima: Fatma Âliye Hanım" adlı makalesinde Fatma Âliye Hanım'ın sadece romancı kimliği ile sınırlandırılmaması gerekliliğine dikkat çekerek gazete ve dergilerde Fatma Âliye Hanım'ın kadınları kendi hakları konusunda bilinçlendirerek dönemin kadınlarına yol göstermeye çalıştığını belirtmektedir. Sadece tek bir kimliğe sığdırılmaması gerektiğini belirten Tığlı, Âliye'nin kadın hareketindeki önemine dikkat çekmektedir. Fatma Âliye Hanım'ın feminist yönü üzerinde duran Tığlı, Âliye'nin "İlm ve Cehl" adlı makalesinde feminizmi tanımlarken tek bir tanımdan bahsedilemeyeceğini ve farklı feminizmlerin olduğunu belirtmesini buna örnek olarak sunmaktadır.

Her biri farklı bir Fatma Âliye olan bu görüşler kimi zaman birbirini destekler nitelikte olsa da kimi zamanda birbirinden ayrışmıştır. Bununla birlikte akademisyenlerin bu görüşlerini nasıl desteklediklerini irdeleyeceğiz. Bazı akademisyenler Fatma Âliye'nin edebi yönünü, bazı akademisyenler Batıcı ve modernist yönünü ortaya çıkarmak isterken bazı araştırmacılarda muhafazakâr yönü üzerinde durmuştur. Bu kavramlardan ayrı olarak feminizm ideolojisi üzerinde de görüşler ortaya konulmuştur. Fatma Âliye Hanım'ın feminist yönünün var olduğunu söyleyenler kadar azınlık olarak feminist

olmadığını söyleyen akademisyenler de mevcuttur. Fatma Âliye Hanım'ın feminist olmadığı görüşünü Firdevs Canbaz, 2005 yılında ortaya koyduğu "Fatma Âliye Hanım'ın Romanlarında Kadın Sorunu" adlı tezinde desteklemiştir. Canbaz, ortaya koyduğu tez ile Fatma Âliye'nin feminist yazar olduğunu ve romanlarının da feminist edebiyatın ürünü olduğunu söylemenin yanlış olduğu görüşünü ortaya koymuştur. Bu görüşünü feminist edebiyat söyleminde kadın sorunlarını ele almanın her zaman feminizmle ilgili olmadığını söyleyerek Fatma Âliye Hanım'ın romanlarındaki kadın söylemlerini Tanzimat dönemi ile gelen modernleşme çalışmalarının bir unsuru olarak ortaya konulduğunu söylemiştir.

Bu görüşlere karşılık Doç. Dr. Ferihan Polat ve Gündüz Derer, "Muhafazakâr ve Feminizm kıskacında bir isim: Fatma Âliye Hanım" adlı makalelerinde Fatma Âliye'nin kadın konumuna İslami perspektiften baktığını söylerler. Fakat Fatma Âliye'nin ilk olarak kadın sorunlarına değinmesini modernizmin unsuru olduğunu belirterek muhafazakâr kimliği üzerinde durur ve kendisinin feminist yönünün altını çizerek ideolojisinin temelinde İslamiyetin olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte Fatma Âliye'nin İslamiyet doğrultusunda kadın görüşünü oluşturduğunu belirtmişlerdir. 02.07.2018 tarihinde Doç. Dr. Ferihan Polat ile yapılan röportajda Fatma Âliye'nin Feminizm ile olan yakınlığını şu sözlerle dile getirmiştir:

> Kadın hakları konusunda ülke içinde özellikle de erkek aydınlarla tartışırken daha ilerici bir tutum sergilerken batılı yazarlarla yürüttüğü tartışmalarda muhafazakâr tezlerin kadına biçtiği rolü savunduğunu görmekteyiz. Bu bir entelektüel için ciddi bir tutarsızlıktır. Ayrıca kadın hakları konusundaki tartışmaları ve görüşleri kadınların cinsiyet rolleri ile daha çok sınırlı görünüyor. Kadını iyi eğitim alması öncelikle çocuklarını iyi yetiştirmek için önemli. Bu açıdan döneminin modernleştirmecilerinin kadına biçtiği "eğitimli nesiller ve iyi yurttaşlar yetiştirme" görevini dillendiren bir hali vardır. Feminist hareketlere yaklaşan tarafı kadının kamusal hayatta görünürlüğünü çalışma hayatı üzerinden dillendirmesidir. Ancak kadın hakları kadının toplumsal cinsiyet rollerini iyileştirmekten veya sadece kamusal yaşama iş hayatına katılarak sağlamaktan geçmemektedir. Örneğin, kadınların siyasal haklarını kazanımıyla ilgili konulara neredeyse hiç değinmemektedir. Dolayısıyla bu hâliyle Fatma Âliye ilk kalem tutmaya başlayan bir yazar olarak kıymet kazanmaktadır. Yoksa Emine Semiye ve diğerlerinin kadın hakları konusunda daha ilerici ve bütünlükçü bir yaklaşım getirdiğini düşünüyorum.Fatma Âliye'yi Tanzimat döneminin yarı batıcı yarı İslamcı tutum sergileyen aydınlarından ayıran tek nokta kadın olması ve kadınların toplumsal cinsiyet rollerini ircaa etmede daha donanımlı olmalarını

> savunması oluyor. Dönemi içindeki en büyük özgünlüğü ilk kadın yazar ve entelektüel olmaz. Ancak bu da azımsanacak bir durum değil elbette.

Bu görüşe paralel olarak Fatma Barbarasoğlu'nun "Uzak Ülke" eserini görmekteyiz. Fatma Âliye Hanımı muhafazakâr bir yazar olarak ele alan Barbarosoğlu, Fatma Âliye Hanım'ın hatırlanması gereken bir kadın yazar olduğunun altını çizer. Bununla birlikte Fatma Âliye Hanım'ın muhafazakâr yönünün ağırlıklı olduğunu belirterek Cumhuriyet döneminde sessiz kalmasının muhafazakârlık tarafından kaynaklandığını belirtir.

Fatma Âliye Hanım'ın feminist yönünü ortaya koyan başka bir isimde Serpil Çakır'dır. 19.yüzyıl Feminizmini ve Osmanlı kadın hareketlerini ayrıntılı bir şekilde irdeleyen Çakır, "Osmanlı Kadın Hareketi" adlı kitabında dönemin diğer kadın yazarları ile birlikte Fatma Âliye Hanım hakkında da bilgiler vermiştir. Dönemin kadın sorunlarına dikkat çeken Çakır, kadınların dergi ve derneklerdeki faaliyetleri üzerinde durarak Fatma Âliye Hanımı bu kadın hareketinin önemli bir parçası olarak görmektedir. 24.07.2018 tarihinde yapılan röportajda Öğr. Gör. Hande Özdamar Tığlı, Fatma Âliye'nin feminist çizgisini şu şekilde tanımlar:

> Bunların dışında Fatma Âliye Hanımı kendi döneminin kadın hakları savunucusu olarak ele almak daha doğru olacaktır. Fatma Âliye Hanımı feminist dalgasına yakın olarak görebiliriz. Kadınların eğitim almasını ve kadın haklarını savunması noktasında feminist bir çizgiye yakın bulabiliriz.

Tığlı, bu sözlerle Fatma Âliye'nin feminist çizgide olduğunu desteklemiştir.

1.3. Feminizme Genel Bakış

Feminizm, ataerkil toplumların kadın varlığına dayattığı olumsuzlukların farkına vararak kadın varlığının kendisine olan değerini yine kendisinin vermesi için meydana gelen bir olgudur. Feminizm, sadece ataerkil düzenin yarattığı erkeklere karşı değil, bu düzenin bir parçası rolünde olan kadınlara karşı da ortaya çıkmış bir olgudur. Kimileri bu kavramın, Latince "femina" yani dişi, kadın kelimesinden türediğini savunurken, diğerleri feminizmi sadece 19. yüzyıl ideolojik "izm" ler gibi değerlendiriliyordu (Çetinkaya, 2012, s.9-10).Tarihsel gelişme içinde Eski Mezopotamya'da ortaya çıktığını gördüğümüz ataerkil sistem, egemen sistem olarak yerini sağlamlaştırdıkça, erkeklerin kadınları özellikle de kadın bedenini denetleme ve onların üreme ve cinsellik "hizmetleri" nden yararlanma haklarını adım adım kurumlaştırdı (Berktay, 2016, s.26).

Havva ve Ademden bu yana erkek-kadın ilişkileri çeşitli yönleriyle yalnız ilmi kuruluşlar tarafından değil, toplumsal kuruluşlar tarafından da araştırılmıştır. Eski zamanlardan, hatta Havva anamızdan beri "zayıf cins" diye adlandırılan kadının, erkekler tarafından yönetilen toplumlarda daima "ikinci sınıf insane" muamelesi gördüğü bilinmektedir. Her ne kadar kadın ve erkeğin birbirini tamamlayan bir bütün olduğu baştan kabullenilmiş olsa bile.Eski Yunan mitolojisine göre, insan iki ayrı vücuttan birleşik olup, dört kolu, dört bacağı ve iki cinsel organı vardır. Kadın ve erkeğin yapışık olduğu bu canlılar, kendilerini o kadar kuvvetli buluyorlardı ki, tanrılara karşı gelmekteydiler. Bu yüzden Zeus, Apollo'yu dünyaya göndererek bu "birleşik" tek canlıyı ortadan ikiye böldürmüş ve her birinden iki ayrı insan yaparak, iki bacak üstünde yürüyebilen varlıklar yaratmıştır. Ancak ayrılan bu iki varlığın birbirlerine karşı bağlılıkları o kadar fazlaydı ki, ayrılmadan sonra birbirlerine koşarak sarılıyorlar ve kucaklaşıyorlardı. Yemeden, içmeden ayakta duruyorlar ve ölene kadar birbirlerinden ayrılmıyorlardı. Esasen cinsel organları yanlarındaydı. Ve bu yüzden spermleri toprağa dökülüyor ve artık üreme olmuyordu. Bu yüzden Apollo, tekrar dünyaya gelmiş, bu iki canlının cinsel organlarını öne getirip öyle kucaklaşmalarına imkan sağlamıştı. Böylece, birleşmelerinden, kendilerinin benzeri varlıklar doğmuştur. İşte bu efsaneye göre, bu birleşme karşılıklı (Arat, 1996, s.87-88) sevgi ve aşkın doğmasına yol açmış ve kadın erkek ilişkilerinde bu unsur ön plana çıkmıştır. Böylece, hem kadının, hem erkeğin birleşmedikleri takdirde yarım insan oldukları ve ancak sevgiyle birleştikleri takdirde bir bütün olabilecekleri gösterilmiştir. Burada iki cinste de belli bir üstünlük yoktur. Görülüyor ki, daha mitolojide bile bu sevgi ve aşk bütününü yaratabilmek için, her iki cinsin birbirini desteklemesi ve tamamlaması gereği vardır. Daha doğrusu burada mitolojik olarak kadınsız erkeğin ve erkeksiz kadının bir yarım insan olacağı gerçeği işlenmiştir. Ama ne yazık ki, kadının yalnızca tenini, yumuşaklığını seven "erkeksi" ahlak prensipleri uygulanmaktadır. Ve prensipler bu toplumlarda hep tek taraflı erkeğin lehine işletilmiş ve işletilmektedir. Kadını "kendi malı" gibi gören erkeksi toplumlarda sevgi ve aşk, yerini "sahiplik" anlayışına bırakmış ve namus anlayışının saptırılması yüzünden dayaktan cinayete kadar uzanan davranışlarla kadınlara acı çektirilmiştir (Arat, 1996, s.89). Orta Çağ'da kadın hakları için mücadele eden ilk kadınlardan biri, Venedik kökenli yazar ve filozof Christine de Pizan'dı (1365-1431). Pizan, Orta Çağ'ın en modern kadın şairi ve ilk Fransız hümanisti olarak tanımlanıyordu. En bilinen eserlerinden biri Livre de la Cité des Dames'dir (Kadınlar Şehrinin Kitabı). Christine de

Pizan, sosyal rollerin yeniden düzenlenmesini değil, kadınların, erkeklerin kibir dolu sözlü ve cinsel saldırılarına karşı kendilerini savunmalarını istiyordu. Kitabın bazı bölümlerinde, kadın ve erkek arasında var olan yalnızca eşitliği değil, kadınların da eşit eğitim hakkını talep ediyordu (Çetinkaya, 2012, s.33-34). Nasıl ki Osmanlı toplumunda kadın sorunları büyük savaşların ve devletin çöküşüne yaklaşıldığı zaman ortaya çıktıysa Ortaçağ Avrupası'nda da büyük bir olayın ardından feminizm olgusunun ortaya çıktığını tahmin edebiliriz. Eşitlik, adalet gibi kavramların ortaya çıktığı 1789 Fransız İhtilali bunun başlangıç noktası olabilir. Bir hastalığın nasıl birçok çeşidi varsa, bir ideolojinin de birden çok çeşitliliğinin olması muhtemeldir. Feminizm olgusu için de bu durumu söylemek mümkündür. Bunun içerisine din, kültür ya da statüler girdiğinde birden fazla şekillere girebilmektedir. Hatta kişilerce bile farklılıklar gösterebilir. Alman işçi hareketinin sözcülerinden August Bebel "sosyalistler var ki; kadının özgürleşmesine bir kapitalistin sosyalizme karşı olması kadar karşılar" şeklinde yazıyordu. Hedwig Dohm (1831-1919) burjuva dünya görüşünde hâkim olan, doğanın verdiği biyolojik temele dayandırılan erkeğin kadından üstünlüğünü analiz edip eleştiren ve yazılarıyla bu fikrini ilk yayan kişiydi. Dava arkadaşları olan diğer burjuva feministlerinin aksine, taleplerini onlar gibi sınırlamıyor, özellikle eğitim ve iş konularıyla yetinmiyor, en başından genel bir sosyal, politik ve kamu hukukunun cinsiyetler arasında eşit olmasını önemle vurguluyordu (Çetinkaya, 2012, s.16-17).

Bell Hooks'un *"Feminism is for Everbody Passionate Politics"* adlı eserinin giriş kısmında feminizmi, cinsiyetçilik veya cinsiyetçi sömürüyü ve zulmü sona erdirmek için bir hareket olarak tanımladığını görmekteyiz. Bu tanımlamada cinsiyetçiliği bir sorun olarak ortaya koymakta ve toplumsal alanda kadın ve erkekler arasında bir sorunsalı beraberinde getirdiği vurgulanmaktadır. Bir diğer feminizm tanımlamasında ise; feminizm, kadınların cinsiyetleri yüzünden maruz kaldıkları kısıtlamalar, zorluklar ve baskılara karşı, bu baskıları ve haksızlıkları telafî edecek reformlar ve talepler çerçevesinde mücadele ve direnme güdüsünü ifade etmekte ve bu direnme toplumun düşünce ve maddi unsurları kapsayan geniş bir ölçeğe sahiptir (Kırca, 2007, s.165).

Feministler tarihte her zaman ayrımcılığa maruz kaldılar ve günümüzde de feminizm iyi bir itibara sahip değildir. Günümüz medyası feministleri; çocuklardan nefret eden, takım elbiseli, kariyerleri dışında birşey düşünmeyen ve diğer kadınlarla devamlı bir

çatışma içinde olan kişiler olarak lanse etmektedir. Feminizm denince; kadınların kurtuluş, özgürlük, eşitlik çabası ve de kadın haklarına halef olmak için yürüttükleri mücadele anlaşılmaktadır. Feminizm, kadınların bastırılmışlığını birincil olarak, "cinselliğin, üreme kapasitesinin tek bir erkek veya ataerkil kurumlar tarafından kullanılması" şeklinde algılamaktadır (Çetinkaya, 2012, s.16-17).

Feminizm çok çeşitli ve renkli yaklaşımlardan oluşur; bu sebeple"feminizmler" olarak adlandırmak daha iyi olacaktır. Kültür temelli bir çizgidir. Çok kültürlü ülkelerde feminist yaklaşımlar bölümlere ayrılmış ve çok değerlikli olarak karşımıza çıkar. Hindistan pek çok kültüre ev sahipliği yaptığı için, dişil karmaşıklık oldukça fazladır. Çeşitlilik içinde bütünlük inancı Hindistan'da devam ettiğinden aynı farklılıklara sahip olan tüm Hint kadınları için yaygın olan bazı dişil erdemler bulunmaktadır. Hindistan'da feminizmin dört çeşidi, yani birinci dünya, ikinci dünya, üçüncü dünya ve dördüncü dünya feminizmi mevcuttur. Hindistan'daki kadınların çoğu tüm geleneksel dişil renkleriyle kendi geleneklerin ve kültürlerinden gurur duymaktadır (Öztürk, 2014, s.197).

Feminizm, gelişmiş ülkelerde daha fazla çeşitliliğe ayrılarak kendi içinde gelişmiştir. Bir bütün olamadıkları için büyük bir başarı yakalayamadıkları kesindir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ise feminizme çok fazla yer açılmamaktadır. Bunun nedenlerinde kültür ve dini inancın yer aldığını söyleyebiliriz. Feminizm, Müslüman ülkelerde daha ılımlı bir şekilde kendisini gösterir. Batı'daki kadar erkeği tamamen yok sayma ya da cinsiyetsizliği baz alma yoktur. Batı ve Doğu'daki feminizmin çoğu yerlerde ayrıldığını görüyoruz. Birincisi kadın problemleri konusunda ayrılmaktadırlar. Doğu'da çok eşlilik problemi varken Batı'daki kadınların böyle bir problemi yoktur.Yine aynı şekildetesettür sorunu Batılı kadınların problemlerinden birini teşkil etmemektedir. İslamiyet ile birlikte Kuran-ı Kerim'in farklı şekillerde yorumlanması kadınların yaşam haklarını sınırlandırmıştır. Bununla ilgili bazı araştırmacılar şunları söylemektedir:

> Kuran'ın iki ayeti kadınların kabul görevini üstlenemeyeceği görüşünü desteklemek için sıklıkla kanıt olarak gösteriliyor; biri evde kalıp diğerinin sorumlulukları hakkında konuşuyor. Bu ayet, özellikle peygamberin eşlerine hitap etse de Al Kaurabi, bütün kadınlara uygulanabilirliğini uzatmaktadır.

> Müslümanlara genellikle şunları söyleyerek, özellikle de peygamberin eşleri hakkında konuşan sonraki ayette yorum yaparken bunları vurguluyor; Onlara ihtiyacınız olan herşeyi sorduğunuz zaman onlardan bir ekranın ardından isteyin. Al Kaurabi, kadının sesini hatta cesedini neyin örtünmesi gerektiğini gösteren bir terim olarak görmektedir. Ona göre bu ayetler itiraf edilmemesi gereken bir emir verir, bir ifade gerekliliği veya tıbbi tedavi gibi bir zorunluluk beklemektedir (Al Furgan, 2005, s.139). Yine aynı şekilde kadınların kamusal alanlarındaki kısıtlamalarda dini inanışlarla gerekçe gösterilerek, kadın varlığı aşağılanmaktadır. Bununla ilgili şunlar söylenmektedir; Birçok akademisyen kadınları kamusal alana dahil etme planlarını dine getirmektedir. Nitekim kadınları bu alandan dışlama çabaları bazı İslam çevrelerinde kadınların siyasette rol oynamasına imkan tanıyan birçok Müslüman ülkedeki sosyal ilerlemeye tepki olarak ivme kazanmıştır. Bu görüşü dile getiren eski bilginler, "kadınların hem zihin hemde dini yetersiz" olduğunu ve cumhuriyet meselelerine katılmayı kabul etmediğini düşünmektedir (Al Furgan, 2005, s.136).

Batı ülkelerine baktığımızda siyah-beyaz ırk ayrımı olduğunu görmekteyiz. Doğu'da böyle bir ayrımcılıktan bahsedilmez. Doğu'da feminizm kendisini seküler yaşam tarzına mensup Müslüman olanlar ve Muhafazakâr kısıma mensup feminizm ideolojisine sahip olanlar arasında da farklılıklar göstermektedir. Çünkü; seküler yaşam tarzına sahip bir kadın evlenmeden de erkeklerle olan ilişkilerini yürütebilirken muhafazakâr biri aynı davranışlarda bulunamayacaktır. Bu anlamda Radikal feminizm, İslamcı kesimde yer tutmamaktadır. Muhafazakâr feminizm ise yine temelinde kadının ikincil durumda olmasından ve kadına uygulanan davranışların İslam'daki kadın profilinden farklı olmasından dolayı ortaya çıkmıştır. Modernleşmeyi eleştirel bir bakış açısı ile ele almaktadırlar. Bu tamamen reddetme de değil tamamen benimseme de değildir. Batıcılığı[46] irdeleme ve uygunluk durumunu kontrol etme vardır. Feminizm tanımları bilinmemekte ve İslami feminizm kimlikleri pas geçilmektedir. Batı özentiliği, müslüman Osmanlı kadınlarını bazı durumlarda zora sokmuştur.Buna 19. yüzyıl Osmanlı toplumundaki kadınlardan örnek verebiliriz. Batı özentiliği ile Osmanlı erkeklerinin zevk ve sefaya olan düşkünlüklerininartması ve yapılan evliliklerin bu yüzden uzun sürmemesi aynı zamanda Avrupa'daki kadınların giyim ve kuşamlarının uygun görülüp Osmanlı kadınlarının tesettürünün eleştirilmesini buna örnek gösterilebiliriz. Kadının ekonomik özgürlüğünün olmaması ve erkek varlığına her alanda verilen sınırsız haklar Müslüman Osmanlı kadınlarını olumsuz etkilemiştir. Çoğu zaman evlilik kurumu kadın için kurtuluş değil, çıkmaz sokak olmuştur. Muhafazakâr

[46]Batı uygarlığı yandaşlığı, batılılık.

feminizmin kabul edilmemesi daha çok içerisinde "izm"in olmasıyla birlikte Müslümanların yanaşmadığı bir durumdur. Fakat dönemin kadın sorunlarını ele alan Kuran-ı Kerim, değişen koşullarda kadın için her zaman çıkış noktası olmayabiliyordu. Bu durum muhtemelen Kuran-ı Kerim'den değil, Kuran-ı Kerim'in eril toplum içerisindeki uygulanış durumundan kaynaklanıyordu. Feminizme gerek duymayan kesim, eğer kadın evlenmediyse geçimini ne ile sağlayacak? Eşi tarafından ihanete uğradığında nasıl boşanacak? Boşandıysa çocuklarına nasıl bakacak? Boşandığı zaman kadına takılan aşağılayıcı kelimeler neler olacak? Hastalandıysa erkek doktorlara gidebilecek mi? Eğitimsiz bir durumda hayatında ne ile meşgul olacak? Feminizm, tüm bu soruların cevabını arar ve çözüm odaklıdır. Muhafazakâr feminizm, öncelikle Kuran-ı Kerim'ı ele almaktadır. Kuran-ı Kerim, hep erkekler tarafından yorumlanmıştır, bu yüzden ilk amaç Kuran-ı Kerim'in kadın gözüyle irdelenmesidir. Kuran-ı Kerim için tamamıyla feminist bir kitap diyemeyiz fakat içerisinde feminizmi arayabiliriz. Kadın kurtuluşunu esas alan Kuran-ı Kerim, dönemin şartlarında kadınların var olan olumsuz koşulları üzerine ayetlerde kadın sürelerine yer vermiştir.Kuran-ı Kerim'de cinsiyet ayrımcılığına rastlanmaz, "İnsan" üzerinde durulur. Kuran-ı Kerim'deki İnsan Süresi buna en büyük kanıttır.

> Kuran-ı Kerim'de yer alan İnsan Süresi 76/2.ayetinde "Hakıykat biz insan (cinsin) erkek ve dişinin sularından birbiriyle karışık bir damla sudan yarattık. Onu imtihan ediyoruz, bu sebeple onu işitici, görücü yaptık." bu ayet Allahü Teâlânın erkeği kadının üstünde yaratmadığının en büyük kanıtıdır.[47]

Kuran-ı Kerim'de birçok alanda ibadet alanında eğitim alanında zina alanında erkek ve kadın aynı görev ve haklara sahip olmuş hiçbiri birbirinden ayrı tutulmamıştır. Buna örnek olarak:

> El Alâk süresi, 96/1.ayetinde "(Ey Rasülüm! Sana vahyolunanını) o (her şeyi) yaratan Rabbinin adıyla (besmele ile başlayarak) oku." Oku denilirken sadece erkekler için geçerlidir, denilmemiştir. 2.ayetinde "O, insanları birer kan pıhtısından yarattı." derken erkekleri insan sayarak kadınlar için ayrı bir kelime kullanılmamıştır. Yine buna başka bir örnek El Alâk süresinin 10. ayetinde "Bir kulu, namaz kıldığı zaman?"ile kendisini göstermiştir.[48]

> Nur Süresinin 24/3. ayetinde "Zina eden erkek (evlenecek olursa), zina eden bir kadın veya bir müşrikeden başkasını nikahlayamaz. Zina eden kadına gelince

[47] İnsan:76/2
[48] Alâk:96/1

> onu da zina eden bir erkek veya bir müşrikden başkası nikahlamaz. İşte bu müminlerin üzerine haram kılınmıştır.”ayeti ile zina durumundada kadın ve erkeğin eşit durumda olduğunu görmek mümkündür.

Müslüman kadınların ikincil bir durumda olmasını gerektiren bir durum yokken Kuran-ı Kerim’in erkekler tarafından kendi istekleri doğrultusunda kadınları yaşatmaları Müslüman kadınların feminist hareketleri Kuran-ı Kerim’e karşı değil, Müslüman dinini kadın aleyhinde kullanmalarına karşı meydana geldiğini görmemiz mümkündür. Muhafazakâr feminizmin ilk savunucularından diyebileceğimiz Fatma Âliye’nin de Kuran-ı Kerim’in kadın ayetlerini açıklama girişimini buna örnek gösterebiliriz. Çünkü; dönemin kadın konumu İslam dini üzerine kurulu olduğu için ilk amaç olarak Kuran-ı Kerim’i ele almıştır. Buradaki amacı hem İslamı daha iyi anlatmak hem de İslam’daki kadına değer verildiğini göstermek amacından dolayıdır. 02.07.2018 tarihinde yapılan röportajda Doç. Dr. Ferihan Polat bu görüşü destekler nitelikte şunları söylemiştir:

> Kesinlikle muhafazakâr kanatta. Fatma Âliye’yi o dönemin koşullarında parlatan şey, dönemi itibari ile hatırı sayılır bir entelektüel merakından ve birikiminden kaynaklanıyor. Hukukçu bir devlet adamının iyi eğitim alma olanağı olan bir kızı olma vasfını kalem kullanma yeteneği ile aşıyor. Ama bana kalırsa kız kardeşi Emine Semiye Hanım, Fatma Âliye’den daha aksiyoner ve kadın hakları konusunda çok daha ilerici bir tutuma sahiptir.Konuşmasına yine şu şekilde devam eder; FatmaÂliye’nin eserlerinde ve yazılarında dile getirdiği yeni Osmanlı kadını modelinin günümüze bakınca gerici ama yaşadığı dönem itibari ile de yenilikçi bir tarafı vardır. Ancak feminizm ve muhafazakarlık arası çizgide muhafazakâr değerlendirmelerin ağır bastığını görmekteyiz. Dile getirdiği görüşler bu günün muhafazakâr düşüncesinin kadın imgesinden çok farklı bir görünüm sergilemiyordu.

Bu görüşlere parelel olarak 22.07.2018 tarihinde Prof. Dr. Hülya Argunşah verdiği röportajda şunları söylemiştir:

> Bence Fatma Âliye muhafazakâr feministtir. Çünkü; babasının kızıdır. Babası Ahmet Cevdet Paşa ve hocası Ahmet Mithat Efendi'nin söylediklerinin dışına çıkmıyor. Hatta bana göre onlar gibi düşünmek için bazen sınırlarını da zorluyor.

1.4. Kadın Hakları Savunuculuğu ve Feminizm Arasındaki Farklar

Eski Çağlardan bu yana kadın-erkek eşitsizliği birçok toplumda kendisini göstermiştir. Kimi zaman din, kimi zaman toplumların örf ve adetleri kimi zaman ise kadının toplum içerisindeki statüsü ya da yapılan evlilikler çoğu zaman kadının aşağılanmasına ya da

kendisini aşağılamasına neden olmuştur. Var olan olumsuz durumları iyileştirmek için birçok yasa ortaya atılmış, yasaların yeterli gelmediği durumlarda ise kadın haklarını korumak için olgular ortaya çıkmıştır. Kadın hakları savunuculuğu, feminizmin içerisinde var olan bir söylemdir. İkisi arasında büyük farklardan söz edemeyiz fakat ayrıldıkları yerler muhakkak vardır. Kadın hakları, kadının sosyal toplum içerisindeki eşitliğini esas almaktadır. Ve bunlar daha çok kadının boşanma, evlenme hakkı, miras hakkı, psikolojik ve bedensel şiddet ve kamusal alandaki yeri gibi konuları kapsayan ve bu konularda kadının mağdur olmasını engellemeye yönelik bir tutum sergilemektedir. Kadın hakları savunuculuğu hemen hemen her kadının ya da bir kısım erkeklerinde destekleyeceği bir durumdur. Bu hakların üzerinde durulması ve kadınların bilinçlendirilmesi yalnız kadınlar için değil o toplumun bireylerini de esas almaktadır. Feminizm ise herşeyden önce bir ideolojidir[49]. Bununla birlikte kişinin hayat çerçevesini ve hayatını şekillendirecek olan davranışlarına yön vermektedir. Hedeflerini belirlemesinde bununla birlikte kendi doğrularının sonucunda belirlenmiştir. Ve ideolojiler, yayılmak için var olmuşlardır. Feminizm düşüncesi din, dil ve ırk için içerisine girdiğinde temelde aynı olsada birden çok şekillere ayrıldığını görüyoruz. Fakat bunu kadın hakları savunuculuğu için söylemek mümkün değildir. Batı'da kadın hakları ne ise Doğu'da da kadın hakları aynı esasları teşkil etmektedir. Yine baktığımızda çeşitlere ayrılmaz. Feminizmde olduğu gibi Radikal, Liberal ya da Sosyalist söylemlerden bahsedemeyiz. Aradaki farkı daha iyi anlamamız için bu kavramları biraz açmamız gerekirse Radikal feministler, kapitalist sistemin meydana getirmiş olduğu zor hayat şartları, işçi sınıfı sorunları ve ağır çalışma ortamı gibi problemlere karşı mücadele veren, çalışan kadın işçilerin sosyal, ekonomik ve siyasî haklarını savunmak amacını güder (Emin., 1995, s.22).Liberal feminizm ise toplumun siyasî yapısında bir değişme sağlamak amacıyla bilinçli ve kollektif bir şekilde gelişen iktidar yapısına, toplumun din, kültür, inanç, gelenek ve göreneklerin tesirine ve bu tesirlerin meydana getirdiği değerlere karşı sistemli bir mücadele verir (Emin., 1995, s.23). Feminizm, cinslerin eşitliğini baz alırken kadın hakları savunuculuğu ise haklar konusundaki eşitliği baz almaktadır. Tabii bu haklar feminizmin de ilgi alanıdır. Fakat kadın varlığını ele alan feminizm, kadın varlığını lanse ettirilen aşka bağımlı, histeri ya da erkeksiz hayatını idame ettiremeyecek şekilde itibar yakıştırılmalarına karşı

[49]Düşünbilimsel, toplumsal ya da siyasal bir öğreti oluşturan, ülkü olarak da benimsenebilen, kişi ve kurumların davranışlarına yön veren düşünceler bütünü.

çıkmaktadır. Kadın hakları savunuculuğu, kadın varlığı ile bizzat bu kadar ilgilenmemektedir. Her ikisi de kadın sorunlarını baz almaktadır. Fakat Feminizm, kadın sorunlarında daha derine inmektedir. Kadın sorunlarına yüzeysel bir şekilde bakmamaktadır. Hatta erkeksiz de kadının hayatını idame ettirebileceği düşüncesindedir. Kadın hakları savunuculuğunda erkek varlığını reddetme yer almamaktadır. Fakat buradaki erkeği reddetme erkek varlığına olan bir düşmanlık değil bir tercihtir. Ataerkil toplumun onlara yüklediği sınırsız imkanın kadın üzerindeki yıpratıcı durumunu reddetmedir. Feminizm, kadının hayatının merkezine erkeği koymamaktadır, erkek varlığı kadın için amaç değil araç görevinde çoğu zaman yer almaktadır. Bu yüzden amaç her alanda eşit haklara sahip olmak, eşit maddi güce sahip olmak hatta toplumlar içerisinde kadınlara atfedilen aşağılayıcı sözler yerine erkeklere hitap edilen güçlü söylemlerde bile eşit olmaktır. Hatta sadece söylemlerlede sınırlı kalmayıp, davranışlarda da aynı nezaketin var olması niyetindedirler. Örneğin; erkek çocuklar için sünnet düğünleri yapılırken, genç kızların regl olduklarını saklamaları gerektiği düşüncesini feminizm kabul etmemektedir. Kadın varlığına sahip olduğu kadınsal özelliklerden utanmayı dikte eden ataerkil toplum buna karşılık erkek varlığına kendi üreme organı için aynı kısıtlama hakkını tanımaması feminizmin karşı çıktığı durumlardan biridir. Kadın hakları savunuculuğu ve feminizm arasındaki farkına daha belirgin bir şekilde bakmamız gerekirse örneğin; kadın hakları savunuculuğu, hayat kadınlarınında var olan olumsuz yaşam koşullarını düzeltme önerileri belirtirken, feminizm kadının kendi vücudunu pazarlayarak para kazanmasına bununla birlikte kadın bedenini metalaştırarak basitleştirmesine karşı çıkmaktadır. Feminizm ve kadın hakları savunuculuğu birbiriyle iç içedir fakat feminizm, herşeyden önce varlığa (kadın) yöneliktir.

1.5. Fatma Âliye Döneminde Toplumda Kadın ve "Feminizm" Düşüncesi

Osmanlı Devleti'nde toplumsal alanda aktif bir konumda olmayan bir kadın profilleri görmekteyiz. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin benimsemiş olduğu İslam dini burada etkilidir. Dinsel ve kültürel perspektif etrafında kadın varlığının statatüsü belirlenmiştir. Bu statü kadını evi ile sınırlamıştı. Genç kızlar erken yaşta evlenerek kendilerine atfedilen validelik ve zevcelik görevlerini yerine getirirlerdi. Osmanlı Devleti'ne baktığımızda evlenme yaşında sınır yoktu (Çakır, 2016, s.202). Evliliğin sona erdirilmesi yani boşanma olayı özel durum dışında tek taraflı olarak erkeğe tanınmıştı.

Erkek bu hakkı dilediği biçimde kullanabilirdi. Kadının rızasını almak zorunluluğu ya da boşanmanın geçerli olması için hâkim kararına gerek yoktu. Kadın ayrılırken çocukları beraberinde götüremezdi. Zira çocuklar üzerindeki tüm haklar babaya aitti. İslâm hukukunda evliliği sona erdirme yetkisi erkeğe tanınmış olmakla beraber kadın isterse nikâh sırasında kendisine de boşanma yetkisi verilmesine dair bir hüküm koydurabilir. Böyle bir hak talebinde bulunmamış olan kadın, şiddetli geçimsizlikten, kocasının üzerine bir başka eş almış olmasından veya başka bir sebepten dolayı kocasından boşanmak ister fakat eşi boşanmayı kabul etmezse "muhâlaa"yoluna başvurulmaktadır. Bu durumda kadın mehr-i müeccelinden, kendisinin ve çocuklarının nafakasından vazgeçmekle ve aralarındaki anlaşmaya göre bazen eşine bir miktar para veya bir takım mal ve eşya vermektedir (Ünal, 2012, s.53). Osmanlı Devleti'nde kadınlar sosyal ve ekonomik alanlarda olumsuz durumlarla karşılaşmışlardır. Kadınların kendi durumlarını dile getirdikleri "Demet" dergisinde dönemin zihniyetini hakkında bilgi vermektedir. Dergide yer alan İmzasız Bir Mektupadlı makalede şunlar yazıyordu:

> "İki hemşire, bir zevceme" alınız, okuyunuz, ezberleyiniz ve istifade ediniz" diye cesaret kalb ile bir gazate ithaf etmek emeli de fikir hamiyeti[50] bir has'[51] menfaat ilave ediyordu. Hatta onlara "demet"den bahis etmiştim: "Erkeklerin dünya da yalnız kendileri varmış gibi sırf mukasat[52] ricali[53] ta'kib[54] için yazdıkları bütün bu çarşaflar kadar gazeteleri bir i'lâf kafiye[55] ile okumamakta haklısınız, diyordum. Bunları elinize almasanız bile size ta'yib[56] edemem. Zaten öyle beceriksizce öyle acemice karalamalar ki herite[57]müteallik[58]. Söz istemek ihtiyacı olmasa bende okumayacağım. Siz bekleyiniz." Size ayrı ayrı üç tane "demet" alacağım, biriniz okurken öbürünüz mahrum kalmaz ve koleksiyonunuz da ayrı olur. Lakin onu dikkatle devamlı mütalaa[59] edeceğinize dair vaad isterim. Ve vaad almıştım. Ben onlar için, onlar kendileri için derdimiz de "demet" muntazardık. Şimdi "demet" elde! Daha onların haberi yok: Akşam benden soracaklar. Fakat ben onlara ne diyeceğim? Ne vereceğim? Ne okutacağım? Eldeki sahifeler, en lehdarane[60] bir tasvir[61] ile bir kadının istifadesini

[50] Gayret.
[51] Reddetme.
[52] Zahmet ve eziyet çekme.
[53] Erkekler, er kişiler.
[54] Peşinden yürümek, suçlunun suçunu araştırmak.
[55] Tabi olan şey.
[56] Ayıplamak, kötülüğünü söylemek.
[57] Ağzı büyük kişi.
[58] Bir şeye bağlı, bir şeye mensub.
[59] Bir işi dikkatlice düşünmek, okumak.
[60] ..dan yana, bir şey ya da bir kimseden yana olan.
[61] Hiss ve mahsuata münhasır olan ifâde.

> mevcub[62]şeylerden o kadar ârî[63] ki işte ben hemşirelerimle zevceme "Demet"i göstermemeye karar veriyorum. Hem ne kadar teessüfle, ne kadar da sualler altında ezilmekle bilseniz! Fakat ne yapayım? Düşününüz ki bu vazifem! Evet, onlara "Demet" i okutmamak vazifem!(Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, 1990, s.23).

Dergi de "İmzasız Bir Mektup"olarak yayınlanan bu makale bir erkeğe ait olup "Demet" dergisine yani bir kadın dergisine olan endişe ve korkularını dile getiriyor. Sonra ki satırlarda şunlar yazıyordu:

> Âşıklardan, tutulamayan hayellerden, hazen,[64] engiz,[65] tedkikat,[66]ruhiyyeden,[67]heyhat! Bizim kadınlarımızın seviye irfanı[68] fevkinden[69] gelmeler düşüncelerden mürekkeb bir demet! Hakikaten hep çiçek! İçine sanki tesadüfen naciz[70] ve müstehkar iki buğdayı başağı ki- "Çocuk terbiyesi" ile "Muhasebe[71] tabibe" arışmış. Bunlarda diğer muhtevayatın hayalperverlik, havaiyyat[72] arasında o kadar yabancı, o kadar kaba kalmış ki!"(Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, 1990, s.23)."İşte efendim sızlayan kalbimle size samimi sözleri yazarken bir az ingiliz ceride-i nisaiyyesine[73] atıf nazar[74] buyurmanızı rica etmek istiyorum; Kadınlarımızın bir şey handan çıkmasını arzu ediyorsanız maksadınızın muhtaç olduğu malzemeyi ingiliz risailinde[75] bulacaksanız, yoksa emin olunuz ki "demet" ve yakında çıkacağı tebşir[76] buyurduğunuz, "Lakin mündericâtının[77] aynı aynı gune[78] olmasından korkduğum "Muhasın" bizim kadınlarımızı "şey" likden çıkarabilirse "insan" yapmak için değil; koklanır, sevilir, sertaç edilir, fakat nihayet kokusu ve revnak[79] zail[80]olunca atılır, evet atılır bir çiçek yapmak için çıkaracak! Satırlar şu cümleler de devam eder." Ah ben kadınlarımızı böyle mi görmek isterim? Siz böyle mi görmek istersiniz? Ne kadar ince düşünseniz, ne kadar tecahül[81]etseniz yine inkâr[82] buyuramazsınız ki kadınlar akıbet zevce ve valide olmak için

[62] Kendisine bir şey vacib kılınmış.
[63] Hür.
[64] Keder, tasa.
[65] Karıştıran, tahriş eden.
[66] Araştırmalar.
[67] Tinselcilik.
[68] Bilmek, anlayış, tecrübe ve zekadan ileri gelen zihni kemal.
[69] Yüksek derece.
[70] Çok küçük, ehemmiyetsiz şey.
[71] Görüşmek, sohbet etmek.
[72] Havâi şeyler.
[73] İngiliz Kadın Gazetesi.
[74] Göz atmak.
[75] Mecmua, dergi.
[76] Müjdelemek.
[77] İçindekiler.
[78] Tarz, gidiş.
[79] Zinet, parlaklık.
[80] Geçici.
[81] Bilmezlikden gelme.
[82] Bilmeme, tanımama.

> yaratılmışlardır. Bunun haricinde ne varsa na-kabil[83] emsali müstesnalardan kat'i[84] intizar[85] hepsi mahrumiyyet[86] , hepsi makhuriyet[87] ile biter; hemde mutlaka felaket, mutlaka mahrumiyyet, mutlaka makhuriyet!(Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, 1990, s.24).

Kadının varlığını sadece valide ve zevcelikle sınırlayanlar olduğu gibi kadının ev hayatı içerisindeki iğne iplik arasında gidip gelen hayat serüveninden sıkılan ve kadın için başka kapılar açılması gerektiğini savunanlarda vardı. Buna örnek olarak "Kısm-i İlmi: Kadınlarımız ve Maarif" başlıklı makalede şöyle yazmaktaydı:

> İğne ipliğimizle beraber bir az fikirlerimiz, kalplerimizde yorulsun. Fikri acizanemce bir kız az çok her fenin her ilmin kavaid-i esasiyesini[88]okumalı, öğrenmelidir. Bir kimyager olmayacaksa bile fenni kimyanın[89] hiç değilse kısmi ibtidaiyesini[90] öğrenmeli; Bir kadının mühendis olmasını tasvib[91] etmezsek bile hendeseye az çok vakıf olmalı, hülasa doktor, avukat olmadığı halde de ilmi hukuktan kavaid[92] hâfz sıhhadan büsbütün bi haber olmamalıdır (Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, 1990, s.24).

Bu satırlarla fenni ilmin önemi vurgulanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte herşeye rağmen fenni ilmin temel kaidelerinden haberdar olunması gerektiği vurgulanır. 1908 yılında yayınlanan bu dergi 20.yüzyılın başlarında "kadınlar" ile ilgili görüşlerin farklılığını ortaya koymaktadır. Kadınların yararı için gözetilen ortak doğru henüz kurulamamış dergide kadının konumu ve işlevi konusunda değişik fikirlere yer verilmiştir.

Dergilerdeki isimsiz kahramanların dışında dönemin "Kadın" bakışına başka bir yorum da Fatma ÂliyeHanım'dan gelmiştir. Dönemin kadın problemlerinden biri olan çok eşlilik üzerine görüşlerini Fatma Âliye Hanım'ın Mahmut Esad Efendi'nin makalesiyle paylaşma fırsatı bulmuştur. Görüşleri bazılarınca feminist olarak adlandırılırken bazılarıncada "muamma" olarak adlandırılmıştır. Fatma Âliye Hanım'ın çok eşlilik konusundaki görüşlerini Müslüman kadın çizgisinden çıkmayarak aynı zamanda kadın

[83] Mümkün olmayan.
[84] Mutlak, şüphesiz.
[85] Adamak.
[86] Elde edemeyiş.
[87] Kahrolmuşluk, ezilmişlik.
[88] Esası teşkil eden temel kaideler.
[89] Kimya İlmi.
[90] Başlangıçta olanlara öğretilen bilgiler.
[91] Münasib görmek.
[92] Kaideler.

hakkının gözetilmesi gerektiğini vurgulayarak zevki değil istisna bir durum üzerine ikinci bir eş alabileceği fakat bunun da nikahlı eşinin izni yani rızasıolması kaydıylaancak gerçekleşebileceğini söylemektedir. Bahanelerle ve zevki meselelerle yapılacak olan evlilikleri tamamıyla reddetmektedir. Nisvan-ı İslam'da çok eşle evliliğe verilen iznin suistimalinde kadınların mağdur olacağına hükmettiğinisöyleyen Fatma Âliye Hanım buna karşılıkortak istemeyen kadının boşanma hakkının olduğunu ve kadının kocasından boşanarak bir başkası ile evlenebileceğini belirtmektedir(Canbaz, 2007, s.27).Fatma Âliye Hanım'ın eserlerinde çizdiği kadın profillerinin toplumda görmek istediği kadın modellerinden olduğunu görebiliyoruz. Ayakları üzerinde durmayan kadınların çok eşlilik durumlarıyla karşı karşıya kalmamaları ya da daha kötü hallerle başbaşa uğraşmamaları için eserlerinde dik duruşlu kadın figürlerine yer vermiştir. Kadının sosyal ve ekonomik alandaki kısıtlı hakları kadın hareketlerinin başlamasına neden olmuştur. Kadın hareketini fazlasıyla 2. Meşrutiyet döneminde görmekteyiz. 1. Meşrutiyet dönemine göre 2. Meşrutiyet dönemi daha özgürlüğün sağlandığı bir dönem olmuştur. Bunun nedeni ise 2. Meşrutiyet ile Padişahın haklarının büyük ölçüde kısıtlanması ve Jön Türklerin kısmen de olsa yönetimi ele geçirmeleri idi. 2. Meşrutiyet dönemi, 1877-78 dönemlerine tekabül etmiş olup, 19. yüzyılın modernleşme dönemi olarak ele alabilmekteyi. 2.Meşrutiyet'ten önce zaten kadınlar dergiler çıkarmaya ve bu dergilerde yazmaya başlamışlardı. 2.Meşrutiyet ile birlikte çıkan kadın dergi sayısı daha fazla artmış oldu. Aynı zamanda Osmanlı Devletin iç de ve dış da savaşların yoğun olduğu dönemde dergilerde yer alan kadınların düşüncelerinde değişiklikler görülmektedir. Şöyle ki; savaşın yoğun olması ve erkek nüfusunun azalması ile kadınların kamusal alanda yer alabilecekleri düşüncesi ortaya atılmıştır. İlk zamanlarda kadınlığın "Zevce" ve "Validelik" vasıflarından ibaret olduğu düşüncesi varken hem Meşrutiyet döneminin oturması hem de Dünya savaşlarında Osmanlı Devleti'nin yer alması kadınların bireyselleşmesini sağlamıştır. 2. Meşrutiyet döneminden sonra birçok kadın örgütününde kurulduğunu görmekteyiz. Bunlar arasında hâyır dernekleri olduğu gibi feminism düşüncesinde olan dernekler de yer almıştır. Bu dernekler kadınları eğitmeyi, onlara iş olanakları sağlamayı ve sosyal hayata katılmalarını amaçlamaktadır. İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi, Kadınların Esirgeme Derneği, Teali Nisvân Cemiyeti, Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti, Osmanlı Cemiyet-i Nisaiyye ve Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti bu amaçlarla kurulmuş cemiyetlerdir (Demir, 1999, s.110).

1.6. Fatma Âliye'nin Diğer Feminist Hareketlerden Farklılıkları

Diğer bölümlerde bahsettiğimiz gibi "feminizm"kavramı için tek bir çizgiden bahsedemeyiz. Din, dil ve ırk için içerisine girdiği zaman çeşitli şekillere girmektedir. Feminizm perspektifinden bakıldığında var olan bütün bu çeşitlilikler sadece din, dil ve ırk ile değil kadınların yaşadıkları sorunlar ile de kendisini gösterir. Örneğin, kendilerini yetersiz ve aciz görmeleri, emir ve baskı altında yaşamaları, siyasal alanda var olamamaları, sosyal alanda erkeklerin ön planda olması, cinsiyetçi yaklaşımlar ve kadınlara karşı inanılan yanlış inanışlar feminizmin varlığını oluşturmuştur. Sadece feminizmin var olmasına değil çeşitliliğinin ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Bu bağlamda Fatma Âliye'nin feminizmin hangi kademesinde yer aldığını ve bununla birlikte Fatma Âliye'nin diğer Osmanlı kadın feminist hareketlerinden farklılıklarını irdeleyeceğiz. Öncelikle feminizm kelimesi daha çok Avrupa'da yaygın olup Osmanlı dilinde karşılığı ise "Nisa" ya da "Nisaiyyun" kelimelerine tekabül etmektedir. Bu yüzden Fatma Âliye'nin daha çok bu kelimeler üzerinde yoğunlaştığını görebilmekteyiz. Fatma Âliye'ye baktığımızda Muhafazakâr feminizmi benimsediğini hatta Muhafazakâr feminizmin ilk öncülerinden olduğunu söyleyebiliriz. Feminizmin diğer kademeleri ile de benzerlik gösterdiği görülmektedir. Örneğin, Fatma Âliye, Radikal feministlerle bir yerde birleşmektedir. Bu da kadının iffeti konusundadır. Baktığımızda radikal feminizmde kadının bedeni ile para kazanması taraftarı değildir. Aynı şekilde Fatma Âliye'de romanlarında kadının iffetiyle para kazanması gerektiğini kadın kahramanları aracılığı ile ortaya koyar. Fatma Âliye, Udi eserinde de kadının çalışması fikrini işlerken bir yandan da iffet kavramı üzerinde yoğunlaşmıştır. Romanda Mail'in âşık olduğu kadın olan Helvila iffetsiz kadındır(Karaca, 2012, s.20). Buna karşılık Mail'in eşi olan başkahraman Bedia, iffetli bir şekilde ud çalarak hayatını devam ettirir. Yine Refet adlı eserinde kadın mücadelelerini herhangi bir erkeğin boyunduruğu altına girmeden, kadın kahramanlarının kendi irade ve güçlerini namus çerçevesi içerisinde ortaya koyar. Radikal feminizm'de kadın dayanışması önemli bir yer tutar. Tabii bu unsur diğer feminist kademelerinde de vardır fakat radikal feminizmde daha çok ön plandadır. Fatma Âliye'nin romanlarında biz bunu Refet eserinde açıkça görmekteyiz. Refet'in okuması için annesi Binnaz, Cazibe ve arkadaşı Şule birlik olurlar. Bunları yaparken kadın dayanışmasına şahit oluyoruz. Kadınların birbirine verdikleri desteği görürüz. Yine kadını değersiz bir nesne gibi kullanan cariyelik sisteminin olumsuz sonuçlarını "Refet" adlı eserinde ortaya koyar. Refet'in

annesi odalık yapan bir cariyedir ve kocası vefat ettikten sonra kocasının diğer eşleri ve çocukları tarafından kabul edilmemiş ve anne-kız sefalete sürülmüşlerdir. Bununla birlikte cariyelik sisteminede bir gönderme yapılmıştır.

Romanları dışında feminist hareketler ile karşılaştırmak için önce dönemin diğer kadın yazarlarına bakmalıyız. Fatma Âliye'nin diğer kadın yazarlara ortaya çıkmasında önemli bir role sahip olduğunu söylemiştik. Bu yazarlardanbiri kendi kız kardeşi Emine Semiye'dir. "Gayya Kuyusu" adlı eserinde dönemine daha realist bir gözle bakarak ifadelerini daha sert bir şekilde ortaya koymuştur. Fakat ablası Fatma Âliyegibi yazın dünyasında çok fazla aktif olmamıştır. Emine Semiye'nin "İslamiyette Feminizm" isimli makalesi de bu konuda kaleme aldığı önemli yazılardandır. Emine Semiye, Halil Hamid'in İslamiyette Feminizm Yahut Âlem-i Nisvanda Musavat-ı Tamme isimli kitabının ilk bölümünü oluşturan bu makalesinde kadınlıkla ilgili düşüncelerini çarpıcı bir üslupla dile getirmiştir. O, makalesinde çağdaşlaşma sürecinde kadınlıkla ilgili dönüşümleri ise kadın-erkek eşitliği, kadınların eğitimi ve çalışması, İslamiyette kadının yeri ve yanlış anlaşılan Batılılaşmanın kötü sonuçları gibi konular üzerinden vermiştir (Karaca., 2012, s.270).

Bir başka Osmanlı kadın yazarHayganuş Mark'dır. Hayganuş Mark'ın Dzulutyan Baheres (Tembellik Anılarımdan) adlı şiir kitapçığı, 1921 yılında basıldı ve İtalyancaya çevrildi. Editörlüğünü kocasının yaptığı Nor Lur (Yeni Haber) gazetesinde, 1936 yılında bir kadın köşesi hazırlamaya başladı. Ancak köşenin ilgi görmemesi üzerine bu işten vazgeçti. 1935 yılında, İstanbul'da bulunan Uluslararası Feminist Kadınlar Birliği Genel Sekreteri İsviçreli Ann Stiss, Mark'ı Türk Kadınlar Birliği'ne katılmaya davet etti. Ancak bir gazete Türk Kadınlar Birliği'nin başkanıyla konuştu ve asıl Mark'ın kendisinin başvurduğunu yazdı. Bu durumu, Ermeni kadınlara yönelik bir tavır olarak gören Mark, çok üzüldü (Aykol, 2015, s.37).Mark, 1966 yılında Yedikule Ermeni Hastanesi'nde öldüğünde yapayalnız ve unutulmuş biriydi (Aykol, 2015, s.38).

Bir başka Osmanlı feminist kadını Zabel Hovhannesyan-Yeseyan, 5 Şubat 1878 günü İstanbul-Üsküdar'da doğdu. Varlıklı bir aileden gelmesi, iyi bir eğitim almasının koşullarını yarattı. Sarbonne Üniversitesi'nde edebiyat ve felsefe okudu. Üniversite eğitimi alan ilk Osmanlı Ermeni kadın olarak tarihe geçti. İlk yazısı, 1895 yılında

Dzağig (Çiçek) dergisinde yayınlanan Yesayan, yazmayı, kalemle direnmeyi hiç bırakmadı. Bir otobiyografide ilk Ermeni feminist kadın romancı olarak bilinen Sırpuhi Düsap'tan etkilendiğini belirten Yesayan, gençlik yıllarında Düsap'ın romanlarını okuduğunu anlatır. Yesayan makale, roman ve öykülerinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini konu edindi (Aykol, 2015, s.27).1943 yılında Sibirya'da öldü. Zabel Yesayan'ın ölüm nedeni ve mezarının yeri bilinmiyor (Aykol, 2015, s.29).

Diğer bir Osmanlı kadın yazar ise Selma Rıza'dır. İlk Türk kadın gazeteci olarak bilinen Selma Rıza (1872-1931), İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tek kadın üyesi, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin genel sekreteri ve ilk Türk kadın romancılarımızdandır. Diplomat olan babası Ali Rıza Bey'in ve Jön Türklerin lideri olup Meclis-i Mebûsân'a da başkanlık yapan ağabeyi Ahmet Rıza'nın etkisi, Selma Rıza'nın hayatında belirgin bir şekilde görülür. Seçkin bir aileden gelen yazar, evde özel öğrenim görerek yetişir. Hürriyet kavramı etrafında şekillenen zihin dünyasıyla Selma Rıza, ailesine haber vermeden, II. Abdülhamid'in baskıcı yönetimine karşı gelerek Paris'te bulunan ağabeyi Ahmet Rıza'nın yanına kaçar. Selma Rıza'nın hürriyet uğruna Avrupa'ya kaçması Jön Türkler çevresinde takdirle karşılanır. Paris'te Sorbonne'a devam eden Selma Rıza, ileri Fransızcasıyla dikkat çeker ve "Sorbonne'da okuyan ilk Türk kızı" olarak tanınır. Selma Rıza, on yıl kadar kaldığı Paris'te Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin tek kadın üyesidir ve bu açıdan da önemli bir şahsiyettir (Oktay, 2016, s.143).

Selma Rıza, kadının eğitimi, kız çocuklarının okutulması, görücü usulüyle ve zorla yapılan evlilikler, "çok eşlilik" (poligami) gibi konular üzerine eğilerek özellikle kadın çalışmalarıyla ilgili çalışmalar yapan kişilerin dikkatini çeker. Selma Rıza'nın edebiyat sahasındaki varlığı Uhuvvet romanıyla duyurulur. Selma Rıza, 1892 yılında yazmaya başladığı romanını 1897'de bitirir. Ancak bu roman, yazarın hayatta olduğu süre içerisinde basılmaz (Oktay, 2016, s.144). Selma Rıza'nın işlediği cariye tipleri, anlatıcı tarafından "şeytan", "dalkavuk", "fettan" ve "beş on para fazla kapabilme derdinde" kişiler olarak anlatılır. Özellikle anlatıcı, pek çok kadının bir arada bulunduğu evlerde her kadının aynı rütbede olmak arzusuyla çekişmeler yaşayacağını ve bunun neticesinde aile hayatı içerisinde "haset, garaz ve düşmanlık"ın hâkim olacağını söyler. Yazarın "çok eşlilik" ve "cariyelik" konularını doğacak çocuklar açısından ele alması, dönemindeki diğer yazarlar tarafından ihmal edilen bir noktaya değinmesi(Oktay, 2016,

s.149) açısından orijinaldir. Romanda anlatıcı, aile hayatında hâkim olan böyle bir yapının özellikle cariye çocuklarının eğitimden uzak, âhlâki bakımlardan zayıf ve dış görünüş açısından da "düzensiz"olmalarına sebep olacağını anlatarak olası kötü sonuçları sergiler (Oktay, 2016, s.150).

Kadın yazarların bir ortak noktası var ki varlıklı ailelerden gelerek iyi eğitim görme şansına sahip olmalarıdır. Feminizm perspektifinden bakacak olursak Fatma Âliye Hanım'ın muhafazakâr feminizmi benimsediğini söylemiştik. Muhafazakârlık noktasında diğer kadın yazarlardan ayrılmıştır. Dönemindeki diğer kadın yazarlardan muhafazakâr kimliğini bu kadar belli eden aynı zamanda gelenekselci bir kadın yazara rastlanmamıştır. Burada pek çok kadın yazarın yurt dışında eğitim almalarıda etkili olabilmektedir. Kimliklerini kaybetmeden fakat Batı'ya dönük daha eleştirel tarzda olduklarını görmekteyiz. Diğer kadın yazarlarda radikal feminizme rastlanmamıştır. Daha çok ataerkil toplum yapısını değiştirmek dışında var olan düzende kadın-erkek eşitliği ilkesini hayata geçirmek gayesi olan liberal feminizmle bağdaştıklarını söyleyebiliriz. Fatma Âliye'nin ayrıldığı bir diğer nokta ise herhangi bir şekilde devlete karşı komünist ya da anarşist tavırlar takınmamasıdır. Ermeni kimliğine sahip olan Osmanlı kadın yazarların milliyetçilik duyguları ile yazdıkları yazılar yüzünden yazın dünyasında ilerleyemediklerini görüyoruz. Bununla birlikte yazılarını daha çok 1915 Tehcir kanunu üzerine yazmaları kendilerini yazın dünyasında önemli bir kademeye ulaştırmamıştır. Fakat Fatma Âliye sadece romanları ile değil tarih, felsefe ve din üzerindeki görüşleri ile diğer kadın yazarlardan farkını ortaya koymayı başarmıştır. Öğr. Gör. Hande Özdamar Tığlı ile 24.07.2018 tarihinde yapılan röportajda Fatma Âliye'nin farkını şu sözlerle ortaya koymuştur:

> Fatma Âliye döneminin diğer kadın yazarlarına bakıldığı zaman onu ayrı tutan en önemli özelliği kadının toplumsal algısını sorgulamasıdır. Toplumda sorgulanması o dönem için "zor" olan evlilik kavramını sorgulamış ve kadının bireyselleşmesi üzerine odaklanmıştır ve yine o dönem için tartışması dahi çok hassas olan, İslamiyette çok eşlilik gibi kavramları tartışması da önemlidir.

2.BÖLÜM: SON DÖNEM OSMANLI TOPLUMUNDAKİ KADINLARIN KONUMU

2.1. Osmanlı Modernleşmesi ve Kadınlar

Eski Türklerde "Kadın" kelimesi bugünkü anlamından daha başka manalara gelmekteydi. Sadece Osmanlı Devleti'nde kadına bağışlanan ve bu haklar çerçevesinde yaşamaları öngörüldüğü "Validelik" ve "Zevcelik" sıfatlarından daha farklı görevler içermekteydi. Kadın, at binme, silah kullanma ve savaşabilme gücü ile de değerlendirilmiştir. Hunlar döneminden itibaren kadın-erkek ayrımı yapılmadığı ve kadın erkeğin tamamlayıcısı olarak kabul edildiğinden kadınsız hiçbir iş yapılmazdı. Hatta öyle ki kağanın emirnameleri sadece 'Hakan buyuruyor ki' ifadesiyle başlamışsa geçerli kabul edilmezdi. Elçilerin kabulü esnasında hatunun da hakanla beraber olması gerekirdi. Bazen de hatunlar tek başlarına elçileri kabul ederlerdi. Örneğin; Avrupa Hun ülkesine gelen elçiler Atilla'nın eşi Arıg-Han tarafından kabul edilerek devlet işleri görüşebilmektedir (Gündüz, 2012, s.131).Göktürklerde ve Uygurlarda kağanın karısı hatun devlet işlerinde kocasıyla birlikte söz sahibidir. Eski Türklerde kadınlara verilen kıymet hakkında başka örnekler de verilebilir (Gündüz, 2012, s.132). Örneğin; Fadlan, hatun'un hükümdarın yanında oturduğunu, bunun Türklerin âdet olduğunu, hatun'a hilat giydirilince hatun'a ait kadınların, hatunun üzerine gümüş para saçtıklarını, Türk kadınlarının asla erkeklerden kaçmadıklarını haber vermektedir (Gündüz, 2012, s.133).Bununla birlikte kadınların görevlerinin sadece evin idaresi ile sınırlı kalmadığını bununla birlikte ülke yönetiminde de söz sahibi olduklarını görmekteyiz. Türkiye Selçukluları ve Danişmentliler'de devlet yönetiminde önemli kadınlar vardı. Anadolu Selçuklularında 1. Kılıçarslan'ın hanımı Ayşe Hatun, 2.Kılıçarslan'ın kızı Gevher Hatun ve 2.G.Keyhüsrev'in hanımı Gürcü Hatun gibi nüfuzlu hatunlar vardı (Döğüş, 2015, s.133). Eski Türk kadınları devlet işleri dışında avcılık ve çiftçilik ile de uğraşırlardı. Eşlerini seçmede özgür olan kadınlar diledikleri ile evlenirdi. Oldukça geniş haklara sahip olan Türk kadınları eşlerini şikayet edebilir ve onlardan ayrılabilirlerdi (Dulum, 2006, s.7). Anadolu'da kadın birliğinin ilklerinden sayılabilecek Bâciyân-ı Rûm, teşkilatını unutamamalıyız. İsminden de anlaşılacağı gibi Anadolu'nun kadınlarından oluşmakta idi. Bu yüzden de bu kadınlar toplum içinde aktif ve söz hakkına sahip idiler. Bu kadınlar Orta Asya'dan getirdikleri kültürü dokumacılık gibi el sanatlarında işliyorlardı. Bu kadınlar yaşadıkları göçü, üzüntüyü ya da mutluluğu

kısacası bütün duygularını yaptıkları el sanatlarına yansıtıyorlardı. İşledikleri el sanatlarının değerli olması buradan kaynaklanıyordu. Sadece dokumadan ibaret değil tarihin izlerini de barındırıyordu. Bâciyân-ı Rûm teşkilatı erkekler kadar kadınlarında toplumda yer aldığını bize göstermektedir. Öz Türk ırkının bozulmaması burada çok etkili idi. Kadının toplum içerisinde birey olma özelliklerine sahip olduğunu görebiliyoruz. Bâciyân-ı Rûm'un faydaları sadece kadınları ilgilendirmiyordu. Osmanlı'nın Devlet teşkilatından İmparatorluk seviyesine yükselmesinde kuruluş dönemindeki bu teşkilatlanmaların önemli bir yeri vardır. Sonuç olarak Anadolu'daki Türk kadınları özgür ve güçlü bir karakter ile karşımıza çıkmaktayken devletin büyümesi, birden çok kültürün etkisi ve aynı zamanda saf kan ırkın bozulmaya başlaması ile Türk kadınının üzerindeki kültür erozyonu kendisini göstermiştir. Bununla birlikte Türk Kadının yaşam alanı ev alanı ile sınırlandırılmıştır.

2.2. Sarayda ve Toplumda Kadın: Klasik Dönemden Modern Döneme Geçiş

Osmanlı Devleti'nin etnik kimliğindeki çeşitlilik devletin büyümesi ile parelellik göstermiştir. Bu parelellik tebaa'dan daha çok Osmanlı Devleti'nin kendi içerisinde gerçekleşmiştir. Müslümanlık esas alınmış bununla birlikte ırki tahribat kaçınılmaz olmuştur. Ortaya aşure misali yeni kimlikler ortaya çıkmıştır. Bu farklılaşmanın sonucu olarak 2. Murat zamanında Osmanlı hükümdarlarının haremi olur (Dulum, 2006, s.8). Bunun nedeni erkek hegomanyası ile yorumlanıp, biçimlenen İslamiyet'in arkasına saklanan keyfîyet yüzünden olmuştur. Kuran-ı Kerim'de evlilik sayısının fazlalığı indirgenmiş hali olarak keyfî uygulamalara yer vermemiştir. Bununla birlikte kadının yardımcı varlık olma pozisyonu ortaya çıkmıştır. Kadınlara hemen hemen erkeklerle eşit hak veren Türk kültürü erozyona uğraramıştır. İslamiyet'den çok Arap kültürünü bünyelerine almışlardır. Bununla birlikte erkek varlığının kadına olan kıymet-agahlık vasfından uzaklaştığını görüyoruz. Bunun aile içerisindeki en önemli örneğini, "Ocak" denilen ve ailenin kadınlı erkekli bütün bireylerinin ortak yaşam alanı olarak sürdürülen hane anlayışının terkedilmesi oluşturmaktadır."Ocak" özellikle Fatih Sultan Mehmet sonrasında, kadın ile erkeğin yaşam alanlarını birbirinden kesin bir biçimde ayıran hane anlayışına terk etmiştir. Erkeklere özgü olarak yapılandırılan "Selamlık" ve kadınların yaşam alanı olarak biçimlendirilen "Harem" yine Fatih'e kadar da kadınlar peçe ya da çarşaf kuşanmamaktaydı (Yılmaz, 2010, s.193).Haremlerin kuruluş nedenleri araştırıldığında genellikle tahta geçecek erkek çocuğu için denilir. Fakat bakıldığında

kardeş katli ile buna pek de lüzum yoktur. Kanuni dönemi ile birlikte de kadın tam anlamı ile "mahrem bir nesne" halini alır . Kadının toplumdaki biçimi zamanla Osmanlı Devleti'nde yaşayan Hristiyan ve Yahudi kadınlarını da etkilemeye başlamıştır (Dulum, 2006, s.14). Gayrimüslim kadınlarda müslüman kadınlarına benzemişlerdir. Bütün bu farklılıklar içerisinde Osmanlı ülkesindeki kadınların tamamı için bir kısıtlamadan bahsedemeyiz. Haremler de kadınların aldıkları eğitimler de vardır. Fakat kadınlar için her alanda sınırlandırmalar olmuştur ve korkutucu olan yanı ise artarak devam etmesi idi.

Osmanlılarda kadının algılanışı, halk ile saray arasındaki yönetim ilişkilerine de bağlı olarak farklılık göstermekteydi. Örneğin, Saray kadınları farklı kökenlerden ve inançlardan gelen kadınlardı. Saraya giren bu farklı etnik kökenler Osmanlı kültürünün temelini oluşturmuştur. Hatta Türklükten çok bir Avrupalılıktan bahsedilmiş olsa yanlış olmayacaktır. Devşirme kökenli askerler ve Padişahın eşleri daha çok Doğu Avrupa ya da Çerkes kökenli idiler. Türk kadınlarla yapılan evliliklerin çıkaracağı bazı problemlerden dolayı kendi ırklarından olan kadınlar pek fazla tercih edilmese de tek eşliliği benimseyen Türk kadınlarının da harem hayatını kolay kolay tercih etmeyeceğini de söyleybiliriz. Şehzadelerin validelerine kadar Müslüman olarak yetiştirilselerde Türk ırkını umumiyetle taşımamaktaydılar. Her doğan şehzadenin anne tarafının, babaanne tarafının hatta büyükbabaannelerinin yabancı uyruklu olması, sarayda Türklükten Osmanlıcılığa geçişin baş sebebi olmuştur. Her ne kadar Osmanlı'da annenin yani kadının ırkı belirlemede etkisi olmayacağı düşünülse de birden fazla toplumda anneden soyun devam ettiğini bilmekteyiz. Eski Türklerde kadının soyu dikkate alınmıştır. Aslında eski Türklerde kadının önemli olduğunu buradan da anlayabilmekteyiz. Türk kadınlarından doğmayan çocukların babasının yerine geçme hakkı yoktu. Osmanlı Devletinde soyun sadece erkekten yürüyeceği düşüncesiyle kendilerine eş olacak kadınların ırkının önemi üzerinde durulmamıştır. Bununla birlikte 2.Selim'in orduya komuta etmeyen ilk padişah olduğunu da biliyoruz. Türklükten gelen kahramanlık ve cihat duygusu padişahlar üzerinde giderek azalmıştır.

Osmanlı'da kadın başlı başına çocuk sahibi olmak için gerekli görülen bir varlık olarak görülüyordu. Özellikle erkek çocuk için gerekliydi. Osmanlı Devletinde erkek sahibi olmak adına çok eşliliği tercih edenler de vardı (Yılmaz, 2010, s.197). Türklerde çok

eşle evlilik daha çok kamu görevlilerinde özellikle geliri ve statüsü yüksek askeriye sınıflarında görülmekteydi. Osmanlı toplumunda görülen çok eşliliğin temel sebebi çocuk özellikle erkek çocuk sahibi olma isteğidir. Eski Türklerde bu çok istisna bir durumdu. Türk terakkisi böyle bir durumu kabul etmediği için evlenilen ikinci eş, hiçbir zaman birinci hatun ile eşit sayılmazdı. Mirastan büyük pay alamazdı (Dulum, 2006, s.18).

Osmanlı Devleti'nde kadının konumu İslamın kendisine verdiği haklardan başka bir durumda gelişmiştir. Osmanlı Devleti'nde kadın zina ile cezalandırılırken erkek ise zina konusunda geniş haklara sahipti. Bunu Fatma Âliye Hanım'ın romanlarından da iştirak edebiliriz. Fatma Âliye Hanım "Muhadarat"adlı eserinde çok eşlilik konusunu tüm çıplaklılığı ile gözler önüne sermektedir. Kadın karakter olan Fazıla, eşine çocuk veremediğini düşünerek "odalık" denilen müessese ile kendisine ortak gelecek başka bir kadına göz yummak zorunda bırakılmıştır. Eğer bu bir kadının göz yaşına ve yuvasının bitmesine neden oluyorsa zaten İslami açıdan da caiz olmayan bu durumun olması için zarurî bir neden olması ve kadının bunu kabul etmesi lazım gelmektedir. Eşi Fazıla'yı defalarca aldatır. Fazıla, bu duruma göz yummaz ve eşinden boşanmak için elinden geleni yapar ve bunun için canını bile ortaya koyar. Eşi birlikte olduğu cariyeden çocuğu olmadığı zaman cariyeyi başka biriyle evlendirerek saraydan gönderirdi. Roman, cariyelerin vahim durumunu da gözler önüne sermektedir. Cariyelerin alınıp satılan bir eşyadan farklı olmadığı çok bellidir. Osmanlı Döneminde erkeklere verilen bu geniş haklar cinsiyetçi yaklaşımı fazlasıyla ortaya koymaktadır. Cinselliği sadece erkeğe atfederek gerçekleştirilen bu yaklaşım kadının cinselliğine yapılan büyük bir hakarettir.

Buna karşı Osmanlı Devletindeki gayrimüslimler arasında çok eşliliğe rastlanmazdı. Hristiyanlar arasında tek eşle evlilik geçerliydi (Ünal, 2012, s.55). Sicillerde karşımıza çıkan diğer bir durum da, kadınların babanın sorumluluğunda olan çocuklarının bakım masrafı ve nafakalarını kendi üzerlerine almalarıyla gerçekleştirilen muhâla'a (boşanma) kayıtlarıdır. Bu kayıtlarda kadınlar sahip oldukları bazı haklarından ve kocalarında bulunan eşya ve paralarından feragat ettikleri gibi, kocalarını boşanmaya razı edebilmek için onlara para ve eşya dahi vermişlerdir (Solak vd., 2014, s.997). Bu yüzden kadının boşanması durumu zor bir hâl almıştır. Ve bu yüzden herhangibir

olumsuz durumda evliliklerini bitirmek isteyen kadınlar zorla evli kalmak durumunda kalmıştır. Böyle bir durumda boşanmak için maddi bir güce ihtiyacı varken yine Osmanlı toplumunda bir kadının para kazanması çok da kolay olmadığı için kadın gene mağdur olacaktır. Böylelikle boşanma durumunun yansıttığı bu kötü sonuçlar kadınların algılarına işleyecek ve boşanmaya kalkışmak korkulacak bir duruma gelecektir. Eril toplumun kadınlara sunduğu bir başka görev ise toplumda nasıl yaşayıp nasıl davranmaları ile ilgili olacaktır. Baktığımızda, Osmanlı Devleti'nin kurumsallaştığı ve Osmanlı başkentinde saray geleneğinin ortaya çıktığı dönemde 16. yüzyıl, kadınlara yönelik fermanlar yayınlanır. Kanuni döneminde çamaşırcı kadınların, dükkan tutmalarına başta izin verilir. Fakat bu dükkanlarda çamaşırcı güzel kadınlarla erkeklerin münasebeti olması nedeniyle kadınların çamaşırcı dükkan işletmeleri engellenir (Dulum, 2006, s.15).Kadınına karşı uygulanan baskıcı ve cinsiyetçi tavır modernleşme ile Kadın hareketlerinin başlamasına neden olacaktır.

2.3. Kadının Eğtiminde Yeni Gelişmeler

Osmanlı Devleti'nde kadının eğitim konusu dini inanışlar bahane edilerek gereği arka planda bırakılmıştı. Kadınların eğitimi tamamıyla yok sayılmamış daha çok özel derslerle giderilmeye çalışılmıştır. Ülkenin ilerleyen zamanlarında dini öğretimin ötesine geçilememesi eğitim alanının kökünde eksikliklerin varolduğunu göstermiştir. Kız çocuklarının eğitimden geri kalmaları sadece din ve eğitim kalitesinin düşmesi ile alakalı değildi. 16.yüzyılda Suhte (Öğrenci) isyanlarının baş gösterdiğini görüyoruz. Bu isyanların sebebi medreselerini bitirmiş erkeklerin iş bulamaması idi. İstihdam sorununun baş göstermesi ile kız çocuklarının eğitimi de geri plana atılmıştır. Öğrenciler "Cer" bahanesiyle staj yaptıkları köylerde hırsızlığa başlamış bununla birlikte sosyal düzende bozulmalar ortaya çıkmıştır (Pamuk vd., 2012).Görüldüğü üzere kadınların eğiminin erkeklerden geri planda bırakılmasının bir sebebi de rekabettir.

Tanzimat yıllarına kadar Osmanlılarda eğitim müesseseleri Sıbyan ve Enderunmektepleriyle medreselerden ibarettir. Osmanlı toplumunda kız ve erkek çocukların ilk girdiği eğitim kurumu Sıbyan Mektepleridir. Mektep-ı Sıbyan, Muallimhane, aşağı yukarı her mahallede bulunduğu için Mahalle Mektebi de denen okullar, 5-6 yaşlarından itibaren çocukların ilk olarak gittikleri kurumlardır. Bu mekteplerin 3-4 yıl eğitim süreleri vardı. Bu okuların temel gayesi Müslüman

çocuklarına okuma yazma öğretmek, Kuran-ı Kerim'i ezberletmek ve bazı temel dini bilgileri vermektir. Bu medreselerde daha sonraları bozulmalar yaşanmış bununla birlikte fenni ilimlerden medreseler geri kalmıştır (Dulum, 2006, s.24).

Eğitim konusunda ise kızlar Tanzimat'tan önce ancak Sıbyan mekteplerine gidebiliyorlardı. Burada erkekler gibi sadece dinsel eğitim görebilmekteydiler. Yükseköğretimin görüldüğü medreselerde eğitim görmek imkanları ise bulunmamaktaydı. Tanzimat Fermanı'nın ardından ise 1843 yılında ilk defa kızlar Tıbbiye'de Ebelik dersleri görmeye ve bu alanda eğitim almaya başladılar (Yılmaz, 2010, s.198). 1864 yılında ise ilk Kız Sanat Okulu, Rusçuk'ta, Mithat Paşa tarafından açıldı. Yine bu okulda da kızlar "Kızlara özgü" olarak tanımlanan ve kalıplaşmış bir anlayış çerçevesinde; dikiş, dokuma gibi işleri öğreniyorlardı: Ve özellikle de savaşlar sırasında ordu için giysi dikiyorlardı. Yine Mithat Paşa'nın desteği ile ve aynı anlayışla, 1869'da İstanbul'da "Dikimhane" niteliğindeki "Kız Sanayi Mektebi" açıldı (Yılmaz, 2010, s.199). 1881 yılında "Üsküdar Kız Meslek Lisesi", Suphi Paşa tarafından kurulmuştur. Kızlarin mesleki eğitim almaları ve böylece iş sahası açılması amaçlanmıştır (Işın, 2015, s.79). Özellikle Öğretmen Okulları'ndan mezun olmuş kız öğrencilerin sayısının çoğalması, onların aynı zamanda lise eğitimine yönlenmelerini sonucunu doğurdu (Yılmaz, 2010, s.200). Tanzimat döneminde kızlar için okullar açılmaya başlanmış, arazi kanunlarında yapılan değişikliklerle ölen babanın mülkünden kız evlatlara da pay verildiği gibi, cariyelik sistemine de son verilmiş ve evlenen kızlardan alınan "gelinlik vergisi" de kaldırılmıştır (Çiçek vd., 2015, s.279).Tanzimat Dönemine kadar buhranlı bir dönem yaşayan Osmanlı kadınları ülkedeki gelişmelere parelel olarak var oluş mücadelelerini daha keskin olarak 2. Meşrutiyetle göstermeye başlamışlardır. Dönemin ünlü yazarların eğitim durumlarından da gördüğümüz üzere maddî yönden yüksek ailelerde yetişmiş kız çocuklarının özel derslerle eğitim aldığı hatta yurt dışında bile okuma fırsatı yakaladıklarını görüyoruz. Eğitim daha çok özel ders şeklindeydi. Dönemin kadın yazarlarının kültür seviyesi bize dönemin eğitim düzeyi hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Kadın yazarların genellikle evde özel dersler şeklinde eğitim aldıkları görülür. Bununla birlikte yabancı dilin öğrenilmesi üzerinde durulmuştur. Bunlar daha çok Arapça, Farsça, Almanca ve Franszca dillerinden oluşmaktaydı. Bununla birlikte Batı kültürü alarak yetişmişlerdir ve imkanı olanların Avrupa'daki üniversitelerde eğitim aldıklarıda görülmüştür.

2.4. Modernleşmeyle Birlikte Artan Yayın Faaliyetleri

Kadın Hareketleri, öncelikle kültürel alanda kendini göstermiştir. Kadın Hareketlerinin önder isimlerine baktığımızda kendilerini yetiştirmiş bilgili kadınlar olduklarını görmekteyiz. Öncelikle bu mücadeleye romanlar yazarak başlamışlardır. Kendi duygu ve düşüncelerini romanlarda oluşturdukları karakterlerle ortaya koymuşlardır. Kitaplar kendilerini ifade etmenin en iyi yollarından biri olmuştur. Böylelikle daha geniş kitlelere kendilerini tanıtmak daha kolay bir hâl almıştır. Eşit olmayan cinsiyetçi roller Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabasına girdiği zamanlarda kadınların hareketlenmesiyle sorgulanmaya başlanmıştır. Tanzimat ile birlikte modernleşme içerisine giren erkek yazarlar arasında da kadının toplumdaki yeri masaya yatırılmıştı. Bu yüzden kadının eğitimli olması gerektiğinden hoşnut olan dönemin aydıncılarından Ahmet Mithat Efendi de kadının eğitimli ve kültürlü olması konusunda kadınların yanında yer almıştır. Kadınlara rol model olacak ve ipi çekecek biri gerekliydi. Hem bilgisiyle hem de düşünceleriyle buna en uygun Fatma Âliye olacaktı. Tanzimat döneminin ileri gelen yazarlarından Ahmet Mithat Efendi, Fatma Âliye'deki potansiyeli görür ve onun en büyük destekçisi olur. Birlikte yazdıkları"Hayal ve Hakikat"adlı eserde "Bir Kadın" diye imza atabilmiştir. Dönemin şartları bir kadın yazarı kaldıracak durumda değildi. Bu yüzden bir erkeğin desteği ile yazın dünyasına ilk adımını atmış oldu."Hayal ve Hakikat" adlı eserde kendini tam anlamıyla göstermemiş, Ahmet Mithat Efendi'ye sırasını vermiştir. Romanda kadın ifadesi daha çok histerilikle bağdaştırılmışken Fatma Âliye, diğer romanlarında bu duyguyu kadın karakter profilleri ile bağdaştırmayacaktır. Fatma Âliye Hanım sadece romanlar ve anı kitapları ile değil, Tercüman-ı Hakikat, Hanımlara Mahsus Gazete, Mahasin, Ümmet, İnkilap gibi çeşitli gazete ve dergilerde yazılar yazarak da düşüncelerini aktarmış ve kadınların bilinçlenmesi için çalışmalar yürütmüştür ve bu kapsamda konferanslar vermiştir. Kadın-erkek eşitliğini savunarak kadınların eğitim alması gerektiğini ve eğitim alamamalarının İslamiyetle ilgili olmadığını ortaya koymaya çalışmıştır. Ayrıca, ilk resmi kadın derneklerinden biri olan Nisvan-ı Osmaniye İmdat Cemiyetikurmuştur ve aynı zamanda Fatma Âliye Hanım, Hilâl-ı Ahmer Cemiyeti'nin ilk kadın üyesidir (Özdamar, 2008, s.255).

Fatma Âliye Hanım kız kardeşi Emine Semiye'ye de örnek olmuş kız kardeşi de onun düşüncelerini benimsemiştir. Böylelikle hem ablasına destek vermiş hem de bu yolda dava arkadaşı olmuşlardır. Dikkat çeken bir nokta da vardır ki oda Emine Semiye'nin İttihat ve Terakki ile olan yakınlğıdır. Ablası Fatma Âliye Hanım ise daha çok padişah yanlısıdır. Hatta "Bablölerden ibret alalım" adlı makalesinde "…Padişah Hazretleri Efendisi" diyerek Padişahın kadınların eğitimi için verdiği destekler için kendisine şükranlarını sunar. Fatma Âliye Hanım'ın Padişah'ın yanında olması yerini sağlamlaştırmak istemesinden kaynaklanmış olabilir. Bununla birlikte yayın dünyasına giriş yapan Emine Semiye, kadın-erkek eşitliğinin gerekli olduğunu keskin bir ifade ile her defasında savunmuştur. Eserlerinde dönemin kadın yaşantısını realist bir şekilde ortaya koymuştur. Fatma Âliye Hanım, kız kardeşine göre biraz daha ılımlı ve yumuşak bir şekilde ilerlemiştir. Tabii ki burada Fatma Âliye Hanım'ın ilk başı çekenlerden olması durumu önemlidir. Kadın-erkek eşitliğinden bahsedilemeyeceği zihniyetinde olan bir toplumda ilk kez bunları dile getirecek olmanın yükü omuzlarında olan Fatma Âliye Hanım'ın daha temkinli olduğunu anlayabiliyoruz.Kız kardeşi Emine Semiye, batılılaşmanın yanlış anlaşıldığını ve savaş dönemlerindeki Osmanlı toplumundaki sosyolojik analizleri romanlarında belirtmiştir. "Gayya Kuyusu" adlı eserinde Osmanlı toplumundaki kadın yaşantısına kısa fakat gerçekçi bir şekilde örnekler vermeye çalışmıştır. Kötü durumlara maruz kaldıklarından dolayı sokaklara düşmüş kızların daha sonra hayat kadınlığına uzanan hikayeleri romanda sıklıkla üzerinde durulan konulardan biri olmuştur. Roman, Pembe Nine'nin Cehennem de var olduğuna inanılan Gayya Kuyusu'nu anlatması ile başlar. Bu kuyu kötü insanların gireceği ve çıkamayacağı yılanlı bir kuyudur. Yazar, bu kuyuyu hayat kadınlarının yaşamları ile özdeştirir. Eserin "Gayya Kuyusu" adı almasındaki neden de buradan gelmiştir. Kendisini alafranga beyfendisine benzetmeye çalışan Safai Bey, 13 yaşlarında evinde büyüttüğü Yekta karakterine göz dikerek on sekiz yaşlarına geldiğinde ona tecavüz eder ve evden kovulmasına neden olur. Kimsesiz kalması onu hayat kadınlığı yapmasına zorlar. Onunla birlikte birçok hayat kadını arkadaşı hastalıklar ve sefalet içerisinde vefat eder. Öyle ki hayvanlara bile kapla yemek veren insanlar bu hayat kadınlarına verdikleri kaplara bile tekrar dokunamaz olmaktaydılar. Daha çok askerlere pazarlanan bu kadınlar, dönemin askerlerinin evlenme yasağı olması onların bu piyasaya süreklenmesinde başka bir nedendir. Romanda kızların bu yola girmelerinin sebebi istemedikleri evlilikler yapmaları daha sonra gönüllerini kaptırdıkları kişiler yüzünden

boşanıp ortada kalmaları ya da tecavüze uğrayıp evlerinden atılmalarıyla olmuştur. Boşanmanın kötü algılanmasında "kötü yola düşme" düşüncesi kadınların zihniyetlerine bu örneklerle işlenmişti. Kötü yola düşmekten korkan Rezin karakterini görmekteyiz. Kendisine kocalık yapmayan adamdan bile boşanmak istemez. Bununla beraber Yekta'ya tecavüz eden Safai Bey'den eşinin boşandığına dair birşey belirtilmemiştir. Yazar tarafından kadınların içine yerleşen boşanma korkusunun nedeni gerçekçi bir şekilde gözler önüne serilir. Kadınların o hâllere düşmesine batılılaşmayı kadınlarla birlikte olmakla sanan erkeklerin payı büyüktür. Binaenaleyh, Osmanlı toplumundaki kadınların durumları kadınları seslerini duyurmalarında en büyük sebep olmuştur (Ruken Alp vd., 2015).

Yayın dünyasında yerini alan bir başka kadın yazar ise Fatma Makbule Leman'dır. Zengin ve kültürlü bir ailede doğup, büyüyen Fatma Makbule Leman, yazılarıyla kadınlara destek vermiştir. Fatma Makbule Leman'ın Hazine-yi Fünûn ve Hanımlara Mahsus Gazete'de çıkan manzum-mensur eserleri ile yayımlanmamış yazılarını derlediği Ma'kes-i Hayâl adlı tek eseridir. Ma'kes-i Hayâl'de sekiz şiir, üç öykü ve bir de okuyucuya yazılan mektup vardır (Eliuz, 2008, s.179). Ardından birçok kadın yazar karşımıza çıkar. Ermeni kadın yazar Zabel Hovhannes-Yesayan, Yaşar Nezihe, Hayganuş Mark, Ulviye Mevlan, Nezihe Muhiddin gibi önemli isimleri görmekteyiz. Umumiyetle ortak noktaları iyi ailelerde yetişmeleri ve buna parelel olarak yüksek eğitim almaları idi. Maddi durumdan zorluklar içerisinde yetişmiş bir kadın yazar dikkatimizi çekmemektedir. Hemen hemen hepsi yüksek tahsiller görmüş, yabancı dillere az çok hâkim, aynı zamanda Batı kültürünü iyi bilen kadınlardı. Kadın yazarlar romanların yanında çeşitli dergilerde de yer almışlardır. Kadın dergileri, romanlardan sonra kadınların kendilerini en iyi ifade ettikleri yer olmuştur.Kadın dergileri her kesimden kadının yazma ürkekliğini, çekimserliğini gidermede ve kadınların taleplerini iletmede önemli işlevler görmüştür. Bu dergilerden ilki 1869'da Terakki-i Muhadderat adıyla çıkan dergidir. 1895'te başyazarı ve yazı kadrosunun tamamına yakını kadın olan Hanımlara Mahsus Gazete bu yayınlar arasında önemli bir yere sahiptir. Bu derginin en önemli özelliği 13 yıl boyunca (1895-1908) toplam 604 sayı olarak çıkan en uzun süreli kadın dergisi olmasıdır.

Gazetede temel amaç devletin ve ülkenin menfaatidir. Diğer dergilerin de ortak gayeleri budur. Yine kadınların eğitiminin önemi ilk başta vurgulanır. Kadınların eğitim ve öğretimlerinin erkekler kadar kadınlarında hakkı olduğunu söylerler. Çocukların eğitim ve öğretimi, Sağlıkla ilgili bilgiler, Avrupa modasından hoşlanılmasa bile Osmanlı kadınlarının giyebileceği sade giysiler ve el işlerinin takip edilmesi ile ilgili makaleler yer almıştır. İslamın emirleri ve Osmanlı adetlerinin nakledilmesine de yer verillmiştir. Fatma Âliye Hanım'ın buradaki ilk makalesi "Bablölerden ibret alalım" adlı makalesidir. "Bas Bleu", batılı ülkelerde sufrajetlere[93] verilen isimdir. Fatma Âliye Hanım döneminin kadınlarının tahsilini 20 yıl öncekinden daha iyi olduğunu belirtir. Bir farkındalık yarattıklarının farkındadır. Ve bunun sonuçlarından memnundur. Gazetenin kadınlarımızın bilgilerini arttırmak ve çoğaltmak gayesinde olmasını sevindirici bulur. Erkeklerin her toplumda ilim konusunda kadınları kendilerinden daha aşağıda görmek istemelerini bunun sebebinin toplumlardaki geçim şeklinden mi olup olmadığını sorar. Erkeklerin bu tavırlarını "bencillik" olarak adlandırır. Aynı durumun Avrupa ve Amerika'da da olduğunu belirtmiştir. Bu yüzden de "bablö" adı ile kadın yazarların adını alan topluluğun var olduğunu belirtir. Bu ismin onlara erkekler tarafından dalga geçmek için takıldığını söyler. Fatma Âliye Hanım, Avrupadaki bu kadınlardan ibret alınması gerektiği ve bununla birlikte kendi Müslüman ve İlim sahibi kadınlarımızı öncelikle örnek almamazı belirtir. Burada gelenekselciliği ve milliyetçiliğini ortaya koymaktadır. Fatma Âliye Hanım sadece bir kere yazmakla değil bunun devamının getirilmesi gerektiğini dile getirir (Çiçekler, 2009).

Bir başka kadın dergisi ise Osmanlı Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin dergisi olarak karşımıza çıkan"Kadınlar Dünyası" dır (Çakmak, 2011, s.55). "Kadınlar Dünyası", İstanbul'da 1913'den 1921'e kadar aralıklarla yayımlanan bu derginin sahibi Nuriye Ulviye (Mevlan)'dır (Ateş, 2009, s.24)."Kadınlar Dünyası" nda tüm kadın hareketlerinde olduğu gibi eleştirilen en önemli konu kadının ikincil konumda muamele görmesi olmuştur (Yılmaz, 2010, s.196). Buna örnek olarak zina konusundaki düzenlemelerde de erkek kayırılmaktaydı. İstediği cariye ile birlikte olan erkek herhangi bir cezaya mahkum olmaz iken kadın hem toplum tarafından hem de devlet tarafından cezaya mahkumdu. Kadınların mahkum oldukları cinsiyetçi tavırları dergide sık sık dile getirmişlerdir.

[93] Kadınların seçme ve seçilme hakkını savunan organize olmuş kadın yazarlar.

“Kadınlar Dünyası” adlı dergi hem kadınları bilgilendirmekte hem de kadınlarla sohbet havasında gerçekleşmiştir. Vatan sevgisi de unutulmayarak her sayıda kendini hissettirmektedir. Diğer toplum kadınlarının nitelikleri ve hukuk alanındaki hakları her sayıda dile getirilmiştir. Bunu yapmalarının sebebinin kendi ülkelerindeki kadın hakları ile yabancı ülkelerin kadın hakları arasında ne gibi bir farklılıkların olup olmadığını tespit etmek idi. Sadece bilgilendirmelerin değil kadın problemlerininde paylaşıldığı dergide kadınlar yazılarında kendi memleketlerinde kıymet görmediklerini açıkça belirtirler. Bu problemi Kadın hareketinin temel niteliği şeklinde görebiliriz. Çünkü; bu düşünce kadınların önce kendilerinin kıymetlerini bilmeleri için harekete geçmeye başlamaları ile ilk kıvılvımını vermiştir. Bununla birlikte Avrupadaki kadın hareketleri takip edilir ve bunun üzerine her sayıda kadınlar haberdar edilir. Burada Avrupadaki kadın hareketlerinin adımları Osmanlı Devletine göre biraz daha erken başladığını söyleyebiliriz. Burada örnek alınan ülke Sanayi İnkilabını gerçekleştirmiş olan İngiltere’dir. Osmanlı kadınlarının çalışma arzusu içerisinde olduklarını görüyoruz. Kadınların erkeklerin zevk ve safaya olan düşkünlüklerinden bıktıklarını bu yüzden de aklı başında olan erkek yoksa kendilerinin çalışmak istediklerini vurguladıklarını ve bu şekilde hayatlarını îdam ettirmek istediklerini belirtmişlerdir. Aslında bu dergilere baktığımızda kadınların kendi çıkış yollarını aradıklarına şahit oluyoruz. Hayat mücadelesinin erkeğe dayanmadan da olacağı görüşündelerdir. Bir başka önemli konu ise “Tesettür meselesi” dir. Kadınlar tesettürlerinin bu kadar tartışılmasından ve konuşulmasından rahatsız olduklarını dile getirirler. Bununla birlikte Avrupa’ya özenip çarşaflarını oranın modasına uydurulmaya çalışılmasının gülünç olduğunu belirtmeden edemezler. Burada eleştirilen yenilikçiliğe karşı olmak değil İngiliz giyim tarzının Osmanlı kadın giyim ve kuşamına uymadığı gerekçesiyle absürt görüldüğü üzerinedir. Osmanlı kadınına yakışacak bir giyimin yeniden ıslah edilmesi konusunda görüşler ortaya konulmuştur.

Kadınlar ne yapmak istediklerini sorarlar birbirlerine ve bu kesinlikle erkeklerle rekabet içerisine girmek için değildir. Radikal feministlikten bahsedilecek bir konu da yok iken en önemli gayeleri Osmanlı kadınlarının yükselmesi meselesidir. Üç büyük gaye vardır. Birincisi kıyafet alanında düzenlemeler, ikincisi işçilik hayatını diriltmek ve üçüncüsü ise bilgi ve kültürü yayma amacıdır. Kadınların bu hedeflerinin temel amacı Osmanlı

kadınlarının içerisinde bulundukları sefalettir. Buna parelel olarak Osmanlı kadınlarına göre toplumun kötü durumuna düşmesinin sebepleri cehalet, ahlakın fesatlığı ve boş geçen hayattır. Bir başka mesele ise kadınların giyim kuşamıdır. Genellikle giydikleri tesettürün geniş, düz çarşaf, yeldirme giydiği zaman da yüzüne peçe ve büyük bir başörtüsü örterek sokağa çıkarlardı. Ve erkeklerde kadınların kapalı giyinmesinden şikayetçi idiler ve bu yüzden eşlerini sokağa götürmeyen erkeklerin sayısı az da değildi. Eşlerinin giysisinden utanan erkekler kadınların kıyafetlerini eleştirmekte bununla birlikte Avrupa'daki kadınlarla giysilerini karşılaştırmakta idiler. Kadınlar erkeklerde ahlakın olmamasıyla birlikte evine bağlı erkeklerin çok az olduğunu bu ortamlarda azap çeken kadınların baba olmadan çocuklarını büyütmek için ellerinden geleni yaptıklarını söylerler. Kadınlar zevcilerine en ufak soru dahi soramadıklarını karşılığında en ağır cümlelerle karşılaştıklarını dile getirerek kadınların erkeklerin esiri olduklarını söylerler. Erkeklere toplum tarafından kendilerine verilen bu haklar ne din ne de ahlak ile örtüşemezken karmakarışık bir ahlak karşısında kadın hakları hiçbir şekilde baz alınmamıştır. Kadınlar yine de erkek hegomanyasında kendilerine öz eleştiri yapmadan geçememişlerdir. Ve kendilerine göre hatalarını ortaya koymuşlardır (Büyükkarcı Yılmaz vd., 2009).

Dergilerden sonra kadın hareketinin ivme kazandığı yerlerden birisi derneklerdir. Kadınların daha sonraki hak mücadelesinde ve sorunların çözümünde kazanılan deneyimle önemli işlevler gören derneklerden önemlileri, 1898'de Selanik'te Emine Semiye'nin kurduğu Şefkat-i Nisvan, yine Selanik'te 1908'de kurulan Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi dernekleridir. Hiç kuşkusuz bu derneklerin hedef aldığı kitle kadınlardır. Kadının terakkisi her zaman birinci amaç olarak teşkil eder. Aynı zamanda kazanmak istedikleri haklar onların gerçekleştirmek için uğraştıklarını en önemli düşleridir. Bir diğer çıkarılan dergi ise "Mecmua-i Ebüzziya" dır. Dergi, 1911 ve 1912 yıllarında derginin yayınlandığı son yıllar tesettür ve feminizm üzerine yoğun bir tartışmayı sayfalarına taşıyacaktır (Ateş, 2009, s.25). Bu dönemlerde ağırlıklı olarak zaten belirlenen kimliğini sorgulamaya başlar. Bu konular umumiyetle tesettür, çok eşlilik ve kamu alanındaki yeri ile ilgili olacaktır. Bu konular dergilerde fazlasıyla yerini almıştır.

2.5.Tanzimat Sonrası Dönemde Osmanlı'da Kadın Toplumsal ve Siyasal Statüsü

Tanzimat'ın ilanıyla başlayan idarî ve siyasî değişim tabii olarak zihniyette de kendisini göstermiş ve Tanzimat-ı Hayriye fermanında kadınlar için doğrudan hükümler olmasa da kadın bu dönemden itibaren dış dünyaya açılmaya başlamıştır. Osmanlı toplumunda, kurulu düzenin en belirleyici esası olan İslam dini adına getirilen yasaklar veya izinler sosyal hayatın da tarzını belirlemekte idi. Bu düzen içerisinde kadının yer aldığı platform, erkeklerin onlara yüklediği rollerle de adeta sınırlanmıştı (Ramazanoğlu, 2000, s.21). Tanzimat dönemi (1839) Osmanlı İmparatorluğu için yeniliğin ilk adımlarını teşkil eden bir dönemdir. Bu dönemde Batı'ya öğrenciler gönderilmiştir. Amaç Batı'nın ilmini öğrenip Doğu'ya getirmeleriydi. Bu Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün engellenmesi için gerekli görünen en önemli adım niteliğindeydi. Fakat Batı'ya gönderilen genç Osmanlı erkekleri Batı'nın ilmi yerine oradaki zevk ve sefa eğlencesini Osmanlı ülkesine getirmişlerdir. Bu Doğu-Batı ikilemi uzun bir süre Osmanlı topraklarında tartışma yaratmıştı. Bu dönemde devletin çöküş nedenlerinin irdelenmesi kadınların sorunlarını da gündeme almalarına neden olmuştur. Bu ikilem yine çaresiz kalan Osmanlı kadınları için olumsuz durum teşkil etmiş, kadınların giyim kuşamlarının bile Batı'daki kadınlar gibi olmasını isteyen erkeklerin eşlerini bu yüzden sokağa bile çıkartmadıkları kadın dergilerinde yerini almıştır. Kadın hareketlenmelerinin başladığı bu dönem II. Meşrutiyet ile hızlanacaktır. Bunun nedeni devletin içerisinde bulunduğu durum ile de paralellik gösterecektir. Çünkü; 2. Meşrutiyet dönemi 2. Abdülhamit'in tahtan indirildiği ve otoritenin boş kaldığı bir zamana denk gelmesi kadınların kendilerini göstermelerinde en uygun zaman olacaktı. Tanzimat öncesi dönemde kadın alanındaki düzenlemelerden en önemlileri onların kıyafetleriyle ilgili olmuştur (Ramazanoğlu, 2000, s.36-37). Müslüman kadınların, Hristiyan kadınlar gibi renkli giysileri giymeleri yasaktır. Müslüman kadına yakışan tek giysi olan siyah çarşaf giymeleri zorunludur (Benazus, 2010, s.317). Bu ve buna benzer yasaklar her neredeyse her Padişah tarafından üzerinde bazı küçük ilaveler yapılarak fermanlarla hayata geçirilmiştir. Nihayet 19.yüzyılın başlarına bir göz attığımızda İstanbul'da çarşaf giymeyen kadın kalmamıştı. Ancak Sultan Abdülhamit dönemi, Padişahın gizli bir suikaste uğrayabileceği korkusu ile bu sefer çarşaf giyilmesi yasaklanmış oldu (Benazus, 2010, s.316). Görüldüğü üzere kadınların giyim kuşamlarında Padişah istediği gibi söz sahibi olabiliyordu. Çarşaf, bir dönem moda olarak Osmanlı topraklarına giriyor, bir dönem Padişahın suikastı ile de

yasaklanabiliyordu. 1847'de çıkarılan bir talimatla da "tesettür yaşına gelen kızların, okulu terk etmeyip daha fazla okuyabilmeleri için kız ve erkek çocukların karışık değil ayrı ayrı oturacağı" hükmü getirilir (Okuyucu, 2014, s.89).

Modernleşme çalışmaları hız kesmeden devam eder. Fatma Âliye'nin pederi olan Ahmet Cevdet Paşa başkanlığında 7 kişilik bir kurul, hazırlıkları 1868'de başlayan Mecelle'yi, 1878'de tamamlamıştır (Okuyucu, 2014, s.126). Mecelle borçlanma, kefalet, malın rehin tutulması ve ibra konularına ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. İsviçre Medeni Kanunu örnek alınarak hazırlanan bu kanun, mal varlığında da kadına bazı imkânlar sunduğunu birkaç maddede görmekteyiz.

> Madde 822-Bir kimsebir kadından zevcinin mülkü olan bir şey'i ârıyet[94]isteyip ve o dahi bilâ[95]izin verip de ol şey zayî[96] olduğu suretde eğer derun-u hanede ve alâ cery-il-âde zevcenin yedinde[97] bulunan eşyadan ise gerek o kadına ve gerek müsteire[98]zaman lazım gelmez. Değilse mesela at gibi kadınlar yedinde bulunmayan bir şey ise zevç dilerse zevcesine ve dilerse müsteire tazmin[99] ettirir.
>
> Madde 867-Zevc ile zevceden biri beynlerinde[100]zevciyyet[101] kaimken[102]diğerine birşey hibe[103]ve teslim ettikden sonra artık ondan rücu'[104]edemez(Berki, 1982, s.160).

Mecelle'de daha çok borçlanma konuları üzerinde durulmuş, bir kaç madde de karı-koca arasındaki mal teslimi üzerine maddeler oluşturulmuştur. Burada karı-kocanın birbirine verdiği malı geri almaması kadının evliliği içerisinde kendisini garanti altında tutması için imkan görevi görmüş olabilmektedir. Medeni kanunlar üzerinde yapılan bu yenilikler kadınların edebiyat ve fikir dünyasında da kendisini göstermiştir. Fatma Âliye, Selma Rıza, Nezihe Muhiddin ve Emine Semiye gibi isimler birbiri ardına yazın dünyasında yerlerini alırlar. Kadın yazarların romanları dönemin kadın sorunlarına birebir ışık tutar. Toplum içerisinde kadına uygulanan psikolojik şiddet ve yaşatılan

[94] Emaneten.
[95] Olmayarak, sahib olmıyan "..sız,..siz " manaları yerine kullanılan edattır.
[96] Elden çıkan, kaybolan.
[97] Elinde.
[98] Ödünç veya borç alan.
[99] Kefil olmak.
[100] Arası, arasında, aralık.
[101] Kocalık, karılık.
[102] Ayakta duran, baki.
[103] Bağışlamak.
[104] Geri dönme, vazgeçme, cayma.

çaresizliğin farkındadırlar. Tanzimat ile Batı'nın rol model alınması, erkeklerin zevk ve sefa düşkünlüğü bununla birlikte evliliklerin bitmesine, cariye kurumu ile keza eşlere olan sadakatsizlik, kadının eğitimsiz ve maddi anlamdaki güçsüzlüğü, kadının kılık kıyafeti ve her alanda gösterilen baskı romanlarda kendilerine yer etmiştir. Selma Rıza Feraceli'nin Uhuvvet adlı eserinde de aile kurumu ve cariyelik konuları yer almıştır. Romanda cariyelerin hep daha yüksek kademeye ulaşmaları için çıkardıkları huzursuzluklar ve problemler işlenmektedir. Emine Semiye, "Gayya Kuyusu" adlı romanında Yekta isimli genç kızın evin beyi tarafından tecavüze uğrayışı konu alınmıştır. Buradaki en önemli amaç hayat kadınlarının yaşayışını anlatmaktır. Yazar, hayat kadınlarının hayvanlardan daha aşağı bir şekilde yaşadıklarını anlatmaya çalışmaktadır. Dönemin kadınlarının eşlerinden boşanma korkularının temelinde kötü yola düşmek olduğu mesajını vermek istemektedir. Yine benzer olaylar Fatma Âliye'nin Udiromanında zevk ve sefa içerisinde olan Mail'in Bedia'ya ihanet etmesi üzerine gelişmektedir. Eşe olan bu saygısızlık ve sevgisizliğin dönemin çoğu erkeği tarafından yapıldığı belirtilir. Fakat buna tahammül etmeyen Bedia'nın eşinden ayrılışını ve ud çalarak hayatını idame ettiğini konu alır. Dönemin kadın sorunlarına romanlarla destek veren kadın yazarlar, kademe kademe seslerini duyurabilmişlerdir. Bir kadının yazar olabileceği, kız çocuklarının da eğitim alabileceği ve kamu alanında da söz sahibi olabilecekleri konuları sırasıyla yer almıştır. Kadınların edebiyat ve fikir dünyasında yer etme gayelerinden sonraki hedefleri siyasî alanda kadınların var olması idi. Bu doğrultuda kadınların siyasal alandaki ilk adımları İttihat ve Terakki Partisi'nin gayretleri ile olmuştur. "Kadın erkek bilcümle Osmanlılardan oluşacak" olan Cemiyet tüzüğünde, "Kadınların İttihat Terakki'ye üye olabileceklerini, erkeklerle aynı hak ve görevlere sahip olacaklarını" özenle dile getirmiştir (Okuyucu, 2014, s.165). Kadınların siyasî alandaki hakları Osmanlı Döneminde çok fazla karşımıza çıkmamaktadır, bu haklar Mustafa Kemal Atatürk döneminde kadınlara verilecektir.

Siyasal partilerin Türkiye'deki geçmişi ancak 100 yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Ali Suavi ve taraftarlarının başlattığı örgütlenmeleri saymazsak, ilk siyasal parti örneği 'Yeni Osmanlılar Cemiyeti'dir. 2.Meşrutiyet ile birlikte partileşme hızlanmıştır. Mutlakiyetten Meşrutiyete, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e doğru giden bu süreçte kadınların siyasal yaşama katılımı söz konusu değildir. Her ne kadar Meşrutiyet'in ilanını destekleyen gösteriler yapmışlarsa da, bu yalnızca İstanbul'un belli semtleriyle

sınırlı kalmıştır. Ancak, Balkan Savaşı ve 1.Dünya Savaşı yıllarında, üretimde erkeklerden boşalan yerlerin doldurulması amacıyla kadınların zorunlu olarak ekonomik yaşamın içine sokulması, kadınların hızla siyasallaşmasına neden olmuştur. Halide Edip, Nakiye Elgun, Münevver Sami, Emine Semiye, Nuriye Ulviye (Arat, 1996) gibi kadınların siyasal mücadelede öncü görevini üstlendiği bu dönemde kadın örgütlenmeleride hızlanmıştır. Örneğin; "Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan" Derneği gibi kadın haklarını savunan örgütlenmelerin yanı sıra "Anadolu Kadınları amaçlı bir dernek olarak kurulmuştur. "Cumhuriyet'in ilk on yıl kadınları siyasal yaşama hazırlayan altyapının oluşturulduğu yıllardır." (Arat, 1996, s.181).

Kurulan dernekler ilk önce birlik oluşturmak için oluşturulmuştur. Dergiler, derneklerin sözü olmuş, aynı zamanda derneklerle birlikte daha fazla kadına ulaşılması amaçlanmıştır. Yardım dernekleri, kadınların meslek edinmeleri için açılan dernekler, ülkenin ilerlemesi için açılan dernekler, siyasî partilerin kadın dernekleri ve feminist kadın derneklerine rastlamaktayız. Kürt, Çerkez ve Ermeni Kadın derneklerine de rastlanmaktadır. Türk kadınlarından ayrı olarak açılan bu dernekler kendilerini ayrıştırdıklarını gösterir. Onlarda da temel gaye kendi içlerindeki sorunları çözmekti. Yine kadınların eğitimi ve maddî anlamda kendi ayakları üzerinde durmaları için çözümler ve fikir alışverişleri yapmaktı. Kendi dillerini kullanmaları, kendi dillerinin gelecek nesillere aktarılması gayreti yine kendi kültürlerinin unutulmaması ile ilgili faaliyetler gösterilmiştir. Faaliyetler Türk Kadınlarının kendileri için istedikleri gayelerle aynıydı. Yer yer derneklerde Osmanlı toplumundan kendini ayrıştırma ve milliyetçilik duygularına da yer verilmiştir. Ermeniler, Osmanlı toplumunda "Millet-i Sıdıka" olarak adlandırılırdı. Bu da sadık millet anlamına gelmekteydi. Osmanlı ülkesinde Türk ve Ermeniler birbirleri ile büyük bir saygı ve dostluk içerisinde yaşamışlardır. Örneğin, Ermeniler evlerindeki sandıklarda Müslüman komşuları gelirde namaz kılar diye seccadelikler bulunduruyorlardı. Bu dostluğun en büyük örneklerinden de Türk ve Ermeni Kadınlarının birlikte kurdukları "Türk ve Ermeni Kadınlar İttihat Cemiyet-i Hayriyesi" derneğine de rastlamaktayız (Çakır, 2016, s.104).

Osmanlı kadınları tarafından kurulan tek feminist dernek "Osmanlı Müdâfaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti" dir. Mezhep ayrımı gözetmeksizin tüm Osmanlı kadınlarını asıl üye, yabancı kadınları ise yardımcı üye olarak kabul eden dernek, 28 Mayıs 1913'te

kurulmuştur. Osmanlı Müdâfaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin sözü olarak yer alan "Kadınlar Dünyası" adlı dergisi cemiyetin temel gayelerini ortaya koymaktadır. Temel gaye her Türk dergisinde olduğu gibi burada da ülkenin ilerlemesi üzerinedir. Buradan da hareketle bir ülkenin ilerlemesi o ülkenin kadınını da kapsamaktaydı. Bu yüzden kadının eğitimi, kadının giyim ve kuşamı ve kadının anneliği üzerine sıklıkla durulmuştur.1898'de Selanik'te Emine Semiye'nin kurduğu Şefkat-i Nisvan ve Selanik'te 1908'de kurulan Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi dernekleridir (Çiçek vd., 2015, s.281). "Kadın" dergisinde Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi derneğinin amaçlarından biri de dergide kitap yazmak ve bunu okuyan kadınlara duyurmak olduğu belirtilir. Cemiyetin varlığı için kadınların gece gündüz demeden çalıştıkları aynı zamanda cemiyetin ıslah edilmesi ve mükemmelleştirilmesi için uğraşıldığı hakkında bilgiler verir. Derginin bir özelliği maddi açıdan yoksun kadınlara para verildiği bununla birlikte hergün birçok eşyanın da hediye olarak gönderildiği temel gayelerden biridir. Başka bir kadın dergisi ise "Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi" dir. Abdülkerim Paşa'nın kızı Leyla Hanım tarafından kurulmuştur (Ateş, 2009, s.27).

3.BÖLÜM: FATMA ÂLİYE'Yİ ETKİLEYEN ETKENLER

3.1. Ahmet Mithat Efendi'nin Fatma Âliye'yeEtkisi

Gazeteci, romancı ve tiyatro yazarı Ahmet Mithat Efendi, 1844 yılında İstanbul'da doğdu. Orta hâlli bir ailedendi. Henüz altı yaşındayken babasını kaybetti. Önce Mısır çarşısındaki bir altar dükkânında çıraklık yaptı sonra Vidin'deki üvey ağabeyinin yanına giderek 1853 yılında ilk öğrenimine başladı. Eğitimini İstanbul'da tamamladı. Niş Rüştiyesi'nde okudu. 1863 yılında okulu bitirince Rusçuk Vilâyet mektubî kalemine girdi. Bu dönemde cami derslerinde Doğu kültürünü geliştirdi. Bir Bulgar'dan Fransızca öğrendi. "Tuna" gazetesinde yazmaya başladı. 1864 yılında Bağdat valisi olan Mithat Paşa, Ahmet Mithat Efendi'yi de yanında götürdü. Orada "Zevra" gazetesini yönetti. Bir yandan Fransızcasını ilerletirken bir yandan da Farsça ve din felsefesi öğrendi. Sanat okulları için "Hace-i Evvel" (Birinci Öğretmen) adlı bir ders kitabı yazdı. 1871 yılında, İstanbul'da "Ceride-i Askeriye" ye başyazar oldu. 1872'de birer sayı çıkan "Devir ve Bedir" gazeteleri yayımladı. Her iki gazete de hükümet tarafından kapatılınca, "Dağarcık" ve "Kırk Ambar" dergilerini kurdu (Türk Klasikleri, 2005).Ahmet Mithat Efendi için dönemin aydınlarından olduğunu söylemiştik. Toplumun aydınlanmasında kız çocuklarının eğitiminin önemli bir unsur olduğunu savunur. Ve eserlerinde de kız çocuklarının terbiye ve talim görmesi gerektiğini vurgular. Bunlardan bir tanesi de "Diplomalı Kız" adlı eseridir. Bu eser konusu ve vermek istediği mesaj ile Fatma Âliye Hanım'ın "Refet" romanı ile parelellik göstermektedir. Fakat yer ve kişiler bakımından birbirinden farklıdır. "Diplomalı Kız"adlı eser Paris'de yaşayan Depres ailesinin kızı olan Julie'nin hikayesidir. Babası Jean Depres, gençlik yıllarında metreslik yapan Polina ile tanışır ve Julie dünyaya gelir. Demircilik ile uğraşan Jean Depres ve eşi Polina, kızlarının terbiye ve talim alması için ellerinden geleni yapmışlardır. Kızları için evlerindeki herşeyi hemen hemen satmışlar ve ellerinde avuçlarında pek de bişey kalmamıştı. Bu yönü ile "Refet" romanıyla benzerlik gösterir. Refet karakteri içinde annesi evdeki kıymetli birçok eşyasını satmış ve böylelikle parasız pulsuz kalmışlardı. Aynı manzara "Diplomalı Kız" adlı eserde de kendini gösterir. Depres ailesi kızlarının muallim olması için varını yoğunu ortaya koymuş ve sefalet içerisinde kalmışlardı. Julie'nın muallime çıkmasına rağmen Paris ve çevresinde iş bulamaması yüzünden gönül kırıklığı yaşamış ve bununla birlikte

muallimelik dışında her işle hemen hemen uğraşmıştır. Ailesine bir mağazada defterdarlık yaptığını söyleyen Julie, bu yalanı götürebildiği kadar götürmüştür. Halbuki, defterdarlık değil, çiçek satıcılığı yapmaya başlamıştır. Ailesinden ilk başlarda bunu sakladığı için Julie'nın kendini pazarladığı düşüncesi onları korkutmuşdur. Burada "Namus" kavramı önemlidir. Ahmet Mithat Efendi'de Fatma Âliye Hanım'da kız çocuklarının para kazanmasını iffetsizlikle bağdaştırmaz. Tam tersine genç kızların kendilerini pazarlamadan da ayakları üzerinde durabilecekleri mesajını verirler. "Refet"romanında da Refet karakterinin parasız olmasına rağmen başkasına kendisini pazarlaması bi kenarda dursun, evlenmek bile istememiştir."Diplomalı Kız"adlı eserde Julie, yaptığı işi öğrenen ailesine herşeyi açıklar ve onları sefaletten kurtarır. Bunu diplomasıyla değil çiçek satarak yapar. Ahmet Mithat Efendi'nin de bu eserde söylemek istediği, ne olursa olsun isterse çiçek satsın ama bir kız çocuğu terbiye ve talim imkanından geri bırakılmasın. Eğitim ve öğretim konusunda erkek ve kız çocukları arasında eşitlik olması gerektiği bununla birlikte bir kız çocuğunun mesleklerin her dalını tercih edebilme imkanına sahip olmasını ister (Ülgen vd., 2003, s.819). Fatma Âliye Hanım'ın Ahmet Mithat Paşa'nın eserlerinden etkilendiğini görebiliyoruz. Fatma Âliye Hanımın Ahmet Mithat Paşa'yı "Üstad" olarak görmesinin de etkisini görebiliyoruz. Fakat tamamıyla aynı diyemeyiz. "Refet" ve "Diplomalı Kız" adlı eserlerindeki bağlantıyı buna örnek olarak verebiliriz. Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinde genel bir feminist ideoloji sürdürdüğünü görmemekteyiz. Bu yönüyle Fatma Âliye Hanım'ın düşünce şeklinden ayrıldığını söyleyebiliriz. Kesin bir dille söylenebileceği birşey vardır ki o da topluma eğitimin önemini aşılamak istediğidir. Ahmet Mithat Efendi, toplumun kızlarının eğitimden uzak tutulmasını böyle bir eser vererek yorumlamak istemiştir. Erkeklere verilen eğitim imkanın kız çocuklarından esirgenmesi kendisini rahatsız eden başlıca konulardan biri olmuştur. Esere ithafen çiçek satıcısı da olsa başka bir iş de yapsa her şekilde eğitim alınmasından yanadır. Toplumun bu konuya dikkatini çekmeye çalışmıştır.

Ahmet Mithat Paşanın kadın sorunlarını işlediği en ilginç eserlerinden biri olan Felsefe-ı Zenân'da evlilik kurumu içinde kadının yerini sorgulayan üç kadının hayat hikayeleri anlatılır. Fazıla, Zekiye ve Akıle gibi sembolik anlamlar taşıyan adlarıyla da dikkati çeken bu kadınlar, evliliğin ve ev işlerinin kadını entellektüel açıdan zayıflattığını ve erkeklerin bu kurum içinde kadınları duygusal olarak yıprattığını ve erkeklerin bu

kurum içinde kadınları duygusal olarak yıprattığını ileri sürerek hiç evlenmeden yaşamaya karar verirler. Ancak olaylar Zekiye'nin evlenmesine yol açacak ve kocasının ihaneti yüzünden ölen Zekiye, böylece kadınların tezini doğrulamış olacaktır (Ülgen vd., 2003, s.6). Kadının çalışması sadece ekonomik yönden değil, sosyal hayata katılımı açısından da önemlidir. Nitekim evinde rahat bir hayat süren Zekiye, uzak bir şehirde öğretmenlik teklifi alınca yeni yerler görmek, yeni insanlar tanıma heyecanıyla işi kabul eder. Böylece Zekiye, Yeni Türk edebiyatında çalışma hayatına atılmış bir kadın olur (Ülgen vd., 2003, s.7). Müslüman Osmanlı toplumunda kadının evlilik kurumu içinde karşılaştığı en önemli sorunlarından biri olan poligami de Felsefe-i Zenân'da eleştirel bir bakışla ele alınır. Zekiye'nin tıpkı kendileri gibi yetiştirdiği öğrencisi, hocasının ölümünden toplumun erkeklere bu konuda tanıdığı serbestliği sorumlu tutar. O'na göre, gelenekler erkek için birden fazla kadına izin verip, kadını sadece bir erkeğe bağladıkça bu tür sonların önü alınamaz (Ülgen vd., 2003, s.11). Ahmet Mithat Efendi, bu roman ile tekrar kadının eğitimi ve kadının çalışması konusuna parmak basmıştır. Bununla birlikte bu romanla dönemin erkek egemen algısının kadın varlığı üzerindeki zararında altını çizmiştir. Bu özelliğe Fatma Âliye'nin de eserlerinde yer verdiği çokça görülmüştür. Çok eşliliğin kadına verdiği zararları ve yıkımı kadınların düştüğü çaresizlikle tezini haklı çıkarmayı başarmıştır. Fakat şunu söylememiz gerekirse Ahmet Mithat Efendi'nin evlilik kurumuna eleştirel gözle bakması her eserinde yansıttığı bir ideoloji olmayacaktır. Ahmet Mithat Efendi, Tanzimat döneminden esinlenerek okuyucuya yeri geldiğinde bilgi vermek, yeri geldiğinde eğitmeye çalışmak yeri geldiğinde de zihinlerinde farklı manzaralar yansıtmak için bütün eserlerini vermiştir. Bununla birlikte "Gürcü Kızı Yahut İntikam" adlı eseri diğer yapıtlarından daha farklı bir özellikliğe sahip olarak karşımıza çıkar. Ahmet Mithat Efendi, gelenekselciliğe ve milletin kendi kimliğine olan bağlılığına bu roman aracılığı ile örnek gösterir. Romanın Seyyah Monsieur Gilliom Sanc tarafından nakledildiğini belirtir. Fakat Ahmet Mithat Efendi'nin ustalığı gözden kaçmaz. Romanın ikinci bir gözden anlatıldığı anlaşılmaz. Gürcistan'ın etnoğrafi ve coğrafi bilgilerine büyük yer verilmiştir. Yine Ruslara karşı verilen mücadele ile kahramanlık unsurlarına rastlamaktayız. Romanda Gürcü kadınların Avrupalı kadınlarla kıyaslandığı yerler vardır. Kıyaslamalarda feminist yaklaşıma rastlanmaz. Çünkü; bu söylemler kadına erkekler tarafından biçilmiş özelliklerdir. Kıyaslamalarda Avrupalı kadınlar gibi zarif sözler beklenir. Ve kadınlık "nazlılık" ile örtüştürülür. Avrupalı kadınlar gibi küçük yaşta eğitmenlerle

büyümediklerini aktararak, insana tavır göstermelerini kendi tabiatlarına bağlar. Ahmet Mithat Efendi, bu romanı ile yerel romancı kimliğinden çıkarak uluslarası bir romancı konumuna yükseldiğini görüyoruz. Batı'yı birebir taklit etmek yerine Batının doğrusunu yanlışını teker teker romanlarında yer vermişdir. Ahmet Mithat Efendi'nin Batı'dan doğru olarak kabul ettiği ve savunduğu en önemli şey"Medeniyet" dir. Eğitim ve medeniyet kavramları üzerinde durduğu bir başka romanı da "Rikalda Yahut Amerika'da Vahşet Âlemi" adlı eseridir. Roman, Miss Johnsonser'in adlı genç kızın Aztek topluluğu ile karşılaşması ile başlar. İngiliz olan genç kız orada mahsur kalır ve karşılıklı olarak etkilşemleri başlar. Genç kız, kendi medeniyetini onlara öğretmeye çalıştığı gibi Aztek dilini de öğrenir. Bununla birlikte Ahmet Mithat Efendi'nin Avrupalı Hristiyan ahalisine yaptığı bir tenkit, mesaj verici niteliktedir. Buradaki tenkiti medeniyet ile Hristiyanlığın Avrupalılar tarafından özdeşleştirildiği üzerine olmuştur. Ahmet Mithat Efendi'ye göre eğer bir halk topluluğu ne kadar vahşi işler de yapsa eğer Hristiyansa ondan medeniyetlisi yoktur. Hristiyan olmayan halk topluluklarının onların gözünde medeniyet kavramı ile yanyana duramayacağını romanının bazı yerlerinde yineler. Yine romanda Rikal adlı vahşi topluluğun ürünü olan adamın Miss Johnsonser'e olan aşkı yüzünden eşi ve iki çocuğunu kesmesi aynı şekilde eşini ehemmiyetsiz görmesi Muharrir tarafından vahşiliğin birkaç özelliği olarak belirtilir. Miss Johnsonser, onun aşkına karşılık vermez ve onun eşine yaptıkları karşısında hayretler içerisinde kalır. Romanda birçok yerde bestelere rastlanır. Bu Aztek toğluluğun şiir ve raksa olan merakı olarak gösterilsede aslında muharririn kari'lerine[105]şiir söyleme isteği ve becerisi olarak anlayabiliriz (Ülgen vd., 2003, s.819).

Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinde daha çok öğretici bir özelliğin olduğunu görmekteyiz. Bu özellik "Hayal ve Hakikat" romanında karşımıza çıkar. "Bir kadın yazar" imzasıyla Fatma Âliye, Vedat bölümünde cinsiyetçiliği biraz daha kırmak ister. Ve Vedat ismindeki genç kızın kadınsal özelliklerine çok fazla vurgu yapmayarak onun süs ve güzellik gibi şeylere önem vermediğini söyler. Ahmet Mithat Paşa, "İsteri" hastalığını direk kadın üzerinden vurgular. Vefa adındaki erkek karakter önceleri Vedat'ı seçmiş ve ona ümit vermişti. Bu şekilde çiftin nişanları olmuşken Vefa'nın babasının vefat etmesiyle birlikte Vedat'a olan duygularını askıya almıştır. Vedat, Vefa'nın başkasını sevdiği düşüncesiyle hastalanır. Günümüzdeki depresyon hastalığına

[105] Okuyucular.

benzeyen bu durum Vedat'ın üzüntüden yataklara düşmesine neden olur. Fatma Âliye, bu durumu biraz daha kadın varlığına değilde, Vedad karakterinin yaratılışında olduğunu belirtir.

Romanın "İsteri" bölümünde hastalığın insana verdiği ruh halleri üzerinde konuşulur. Hastalığın sadece kadınlarda var olabileceğimiş gibi bir lakırtı edilir. Ayrıca Vedad'ın hastalığa düşmesinde Vefa'nın hiçbir suçu yokmuşcasına pas geçilir. Hastalığın kadınlarda olduğu gibi erkeklerde de olabileceği söylenir. Ahmet Mithat Paşa'nın bu romandaki amacının "İsteri" hastalığı tanıtmak olması da olabilir. Ya da kadınların erkekleri sık boğaz etmesine İsterilik olarak saplayıp, bu tür evliliklerin başarılı olmayacağını vurgulamak istemiştir. Bütün kaderleri kendilerine uygun bir erkekle evlenmek olan kızların bu davranışları yadırganmayacak kadar normaldir. Ahmet Mithat, toplumun nabzını çok iyi tutan bir yazardır. Kendi devrinde nelerin kabul görüp, nelerin reddedileceğini iyi bilir. Kadın yazarların ilk eserlerinde de bu durumu göz önünde bulundurur. Toplum tarafından kabul edilmeyecek ya da kötü örnek olacak konuların romanlarda sergilenmemesi gerektiği düşüncesindedir. Bu sebeple "Muhadarat" romanının olay örgüsünde örf ve âdetlere uymayan şeylerin değiştirilmesini teklif eder. Ahmet Mithat, Levâyih-ı Hayât için boşanmanın yerinin fazla olduğuna dikkat çeker (Ülgen vd., 2003, s.206).

Ahmet Mithat ve Fatma Âliye'nin romanlarını karşılaştırırsak Fatma Âliye'nin romanlarında affetme ya da intikam duygusundan daha çok cezalandırma durumu söz konusudur. Örneğin; "Udi"romanında Bedia, eşinin onu ihanet ettiğini bilir ve sabırla onun itirafını bekler. Eşi Mail' başka biri ile ilişkisini itiraf ettiği zaman onu affetmez ve ona bir şans daha vermez. En büyük intikamı çekip giderek ve onu yalnız bırakarak alır. Mail ise tipik erkek hegemonyasının getirdiği tavırla eşini elinde tuttuğunu düşünerek, başkalarını da tavlamak için uğraşır ve Bedia'nın onu bırakacağını hiç hesaba katmaz. Ne zaman ki ilgi göstermediği Bedia, evden çekip gider o zaman Bedia, kıymete biner ve daha sonra Mail, pişmanlık içinde vefat eder. Fatma Âliye, romanlarında güçlü kadın profilleri çizer ve romanlarda ihanet eden erkeğe karşı verilen bir şans daha yoktur. İhanete karşılık verilen bahanelere bile romanlarında yer vermez. Bedia'nın eşine: "A!Bey! Sihir falan dediğin senin kötü huyundur. Öyle çareler arayacaksan hemşirene müracaat et. Ben senin zevcenim. Fakat mademki bunu sen açtın, mademki bana

hıyanetini, hakaretini kendin söyledin benim üzerime başka bir kadın sevdiğini kendin itiraf eyledin. Bundan sonra tabiatıyla iş bu hâlde kalamaz" der (Karaca, 2012, s.94). Histeri bir duruma düşmeyerek Bedia, kendi yolunu çizer. Romanlarında ne kadar kötü duruma düşerse düşsün kadın karakterleri histeri bir şekilde yansıtmaz. Romanlarındaki kadın karakterlerin bir özelliği daha var ki kendilerine yapılan kötülüğe kötülükle karşılık vermezler. Daha çok romanlarında ilahi adalet devreye girer. Dönemin kadın problemlerine realist bir şekilde yer verdiği için her zaman hali hazır baş kaldıran kadınları gözümüze sokmaz. Bazen çaresiz kadın profillerine de yer verir ve karilerine bu örneğide yansıtır. Bazen güçlü kadın profillerine de yer vererek çıkış yolunu işaret eder. Bu yüzden dönemin şartlarına uygun kadın karakterlere yer vermiş diyemeyiz. Dönem zihniyetine ait olarak romanlarına yer vermiş diyebilmemiz için Fatma Âliye'den Osmanlı kadınlarının evliliklerinin muhteşem olduğuna dair hikayeler görecektir. Fakat tam tersi olarak karilerine evliliklerin hep olumsuz taraflarını göstererek sanki kızların evlilikten medet ummalarının yanlış olacağına dair mesaj vermek istediğini görüyoruz.

Fatma Âliye ile aralarında yeri geldiğinde baba-kız ilişkisi yeri geldiğinde sıkı bir dostluk olduğunu birbirlerine yazdıkları romanlardan görmekteyiz. Fatma Âliye'nin Ahmet Mithat Efendi'ye 14 Nisan 1313 (26 Nisan 1897) tarihinde yazdığı bir mektup şöyledir:

> Üstad-ı A'zam![106]
>
> Dercine lüzum gördüğüm bi rmakale takdim eyliyorum. Siz de münasıb gördüğünüz halde gazeteye dercini emir buyurursunuz. Aksi halde yırtarsınız.
>
> Cariyeniz Fatma Âliye

Ahmet Mithat Efendi:

> Makaleniz pek güzeldir kızım. Hemen matbaaya gönderdim. Bir de ilave yazdım. Gerek nakit ve gerek eşya-yı ayniyeden gönderilecek iâneleri tercüman kabul edib bilahire aidiyet resmen tahakkuk eden yere teslim eyleyecektir. Ömrünüz varolsun efendim. Birgörüştüğünüz zaman Nigar Hanım Efendi Hazretlerine dahi selamımı, teşekküratımı tebliğe inayet buyurmanız mütemennâdır nûr-i dîdem.

[106] En büyük üstad.

Ahmet Mithat (Fatma Âliye Hanım Evrak Katoloğu, Atatürk Kitaplığı, 13/3).

Mektupda hitap edilen"Üstad-ı A'zam" kelimesi en büyük üstad anlamına gelerekFatma Âliye' ninAhmet Mithat Efendi'yi örnek aldığına ve kendilerine büyük bir saygı gösterdiğininin en büyük kanıtıdır. Yayın dünyasında Ahmet Mithat Efendi'nin Fatma Âliye'ye destek verdiğini bu mektupdan anlayabiliyoruz.

30 Ağustos tarihli mektupta Ahmet Mithat ve Fatma Âliye'nin başka bir mektubuna rastlamaktayız. Fatma Âliye'nın yazım dünyasında Ahmet Mithat'dan görüş aldığını ve birlikte hareket ettiklerini görmekteyiz.

Üstadım!

Dün ora geldiğimde makaleyi yazmağa başladım. Fâik'de de orda bulunduğundan yazdığım saifelere bir yandan ona tebyin ettiğinden ikimiz de beraber bir zamanda şukuneden makaleye zaman eylemek elden olup olmadığında bilemem. Eğer olmasa ise yine emir buyurursun. Suretde yazmak içün elimden geldiği müddetçe haline halletmeğe üşenmeyeceğim biliyorsunuz olunmağa dâir böyle de bulduğum malumat da ilave ettım. Tezine dâir olan ma'lumatı da değinmede sizde ki kitabelerin bulunsun dedik.

Ahmet Mithat Efendi:

Aliyyü'l Ala! yalnız bir kaç yerine kalem dokundurdum ki gazeteci kalem dokunmağa ihtiyaç olduğu gazete hanede kürsünde diye. Fakat yarına yetişemeyeceğinden hep emir edemem (Fatma Âliye Hanım Evrak Katoloğu, Atatürk Kitaplığı, 13/2).

Fatma Âliye Hanım'ın kendi yazdığı makaleyi eşi Fâik Bey ile birlikte üzerinde oynadıktan sonra Ahmet Mithat Efendi'nin de elinden geçmesini istediğini görüyoruz. Ahmet Mithat Efendi'nin de cevabı olumlu olmuş ve makale üzerinde ilave eklemelerde bulunduğunu yazmıştır.Ahmet Mithat Efendi'nin Fatma Âliye'ye olan sevgi ve saygısını birbirlerine hitap şekillerinden anlamaktayız. Hatta bu hitaplarla da kalmayıp Ahmet Mithat Efendi, Fatma Âliye Hanım'ın biyografisini kaleme alacaktır. Bu biyografinin ismi "Fatma Âliye ve Yahud Muharrire-iOsmaniyye Neş'eti" ismindedir. Eserin isminden de anlaşılacağı gibi Osmanlı'nın yetişdirdiği bir kadın yazar olarak

tanıtmıştır. Kadın yazar görmek isteyen Ahmet Mithat Efendi'nin böyle bir kitabı neşretmekden gayet gururlandığını söyleyebiliriz. Fatma Âliye'yi yaveri yapması onda başkalarında görmediği başka bir potansiyel idi. Birbirlerini bulmalarında Fatma Âliye Hanım'ın devlet kademesinde yer alan babası Ahmet Cevdet Paşa'nın da rolü muhakkak ki vardır. Fatma Âliye Hanım'ın dönemindeki sorunlara daha ileri görüşlülükle bakması aynı zamanda yol gösterme tavrındaki verdiği eserler onu diğer kadınlardan da ayıran başka bir yönü idi. Bugünkü gözlerle Fatma Âliye Hanım'ın yazdığı eserler biraz daha normal görünsede, 19. yüzyıl için bunu söylemek çok da kolay değildi. Ahmet Mithat, Batı'da olduğu gibi toplumumuzda da kadın yazar yetişmesi gereğinden bahseder ve bunu artık kimsenin garip karşılamayacağını söyler. Makbule Leman bu konuda öncü olmuş, kısa ömrüne rağmen yazdıklarıyla ses getirmiş, ardından Fatma Âliye daha kuvvetli bir kalemle matbuat sahasına atılmıştır. Ahmet Mithat, Cevdet Paşa'nın kızı olması, bilgi ve kültür açısından donanımlı ve kalem kudretine sahip olması sebebiyle Fatma Âliye'nin daha güçlü bir öncü olacağı ve kalemiyle kadın yazar yetişmesi konusunda muhalif tavır sergileyenleri susturacağından ümitlidir (Ülgen vd., 2003, s.196).

3.2. Ahmet Cevdet Paşa'nın Fatma Aliye'ye Etkisi

Büyük Türk âlimi ve değerli devlet adamı Ahmet Cevdet, 27 Mart 1822 tarihinde, bugün Bulgaristan'da kalmış olan Lofça kasabasında doğdu. Babası Hacı İsmail ağadır. Annesi Aişe Sümbül Hanım'dır. Dedesi Hacı Ali Efendi, onun babası Ahmed Ağa, Kırkkiliseli olup Baltacı Mehmed Paşa ile Prut seferinde bulunmuş ve Lofçaya yerleşmiştir. Bu aile Yularkıransoyadıyla tanınmıştı. Ahmed Cevdet, yeni açılan ilkokula gitti. Hafız Ömer efendiden arapça okudu. Bir müddet Müftünün yanında Müsevvidilik yaptı. Genç yaşta icazet aldı. Fatih Camiinde, Gelenbevi'nin Burkan'ını, Dülgeroğlu Camiinde de Kadımîr okutmaya başladı. Talebesi arasındakendinden yaşlı olanlar vardı.

Sadrazam Reşid Paşa, tasarladığı kanunları ve nizamları hazırlamak için gerekli dini malumatı almak üzere Meşihattan uyanık ve aççık fikirli, adın bir din adamı istedi. Cevdet efendiyi gönderdiler. Böylece Reşid Paşa onu yakından tanıdı ve takdir eti. Daha sonra Fuad Paşa Bursaya Kaplıcalara gittiğinde, Cevdet efendi de beraber gitti ve orada müştereken Kavaid-iOsmaniyye'yi hazırladılar. 1855'te Vak'a-nüvis oldu. 1856

da Meclis-i Âli-i Tanzimat azalığına ve ilâveten Arazı komisyonu riyasetine tayin edildi. Düstur'da neşrolunan Arazi Kanunnamesi, Topu Nizannamesi, Talimât-ı Muvakkate ve Tarifnamesibu komisyonda hazırlandı (Keskioğlu, 1966, s.221-222).

Âlim, edip, hukukçu ve tarihçi olduğu kadar iyi bir devlet adamı olan Ahmed Cevdet Paşa merhum, daha genç yaşta ilmi kudretini göstermiş bir zattır. Arapça, Farsça, biraz Bulgarca bilirdi, Fransızca anlardı. Türkçe'ye tamamıyla hâkimdi. Onun Türk diline hizmeti büyüktür. Cevdet Paşa, Mecelleyi tanzımla hem ilmi kudretini gösterdi, hem de hukuk ilmine hizmet etti. O, bir hukuk sistemi kurmaya çalıştı. Dağınık fıkıh hükümlerini kanun maddeleri haline getirme yoluna giden Mecelle, hukuk bakımından bir merhaledir (Keskioğlu, 1966, s.225-226).Ahmet Cevdet Paşa yaşamı boyunca asla sıradan bir devlet adamı olmamıştır. O, duyguları ile Osmanlıcı ve İslamcı, düşüncüleri ve çalışma metodu ile batıcı bir kimliğe sahiptir. Medresede yetişmiş bir ilim adamı olarak klasik İslami ilimlerin eğitimini almış, buna karşılık Avrupa medeniyetinin bilim ve fen alanlarındaki gelişmelerini de göz ardı etmemiş, Paşa özellikle Türkçenin ilim ve fen lisanı olması için çaba göstermiştir. Keçecizade Mehmed Fuat Paşa ile birlikte yazdıkları ve Encümen-i Daniş'ın açılışında Sultan Abdülmecid'e bir nüshası sunulan Kavâ'id-i Osmâniyye, Türkçenin ilk dilbilgisi kitabı olma özelliğini taşımaktadır (Oklay, 2014, s.237).Kavâ'id-i Osmâniyye,onun Türk dili alanındaki öncü çalışmasıdır. Buna göre eserin her bir bölümü Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere alt bölümlere ayrılmıştır. Kelime yapımı ve öekimleri batı dillerine yakındır. Kelime türlerinin işlenişine isimden başlanmış ve Türkçe kelimeler Arapçadaki gibi gruplandırılmamıştır.

Paşa daha sonra bu eserine, rüştiye mekteplerinde okutulmak üzere Medhâl-i Kavâid adıyla ve daha yalın bir dille giriş bölümü de yazmıştır. Kavâ'id-ı Türkiyyeise sıbyan mektepleri için yazılmış daha basit bir dilbilgisi kitabıdır. Paşa'nın bu alandaki başka bir eseri Tertîb-i Cedîd Kavâd-i Osmâniyye'dir. Bu eser Kavâ'id-i Osmâniyye'nin yeni bir düzenlemesi şeklinde oluşturulmuştur (Oklay, 2014, s.239).Türk diline evrensel boyutlar kazandırma çabası içinde olan Paşa, Türkçenin bir bilim dili olabileceğini de savunmuştur. Kendisine yönelik eleştirilere rağmen yayınladığı Takvîmü'l Edvâr adlı yapıtı üslup itibariyle Türkçenin ilim ve fen lisanı olabileceğini göstermektedir. Ayrıca Fransızca hukuk terimlerine önerdiği Türkçe karşılıklar bu alandaki gayretleri arasında sayılabilir. Ahmet Cevdet Paşa medreseli olmasına rağmen düz ve yalın bir Türkçe ile

anlatılamayacak konu bulunmadığına inanırdı. Öyle ki Kısas-ı Enbiyâ'sında nesrinin zirve noktasına erişerek otoritelerin de takdirini kazanmıştır (Oklay., 2014, s.240).

Ahmet Cevdet Paşa'nın üyeliğnde bulunduğu diğer bir öenmli kurum ise Osmanlının ilk bilim akademisi olma özelliğini taşıyan Encümen-i Daniş'tir. Kurulma çalışmaları 1845 yılında padişah Abdülmecid'in Hatt-ı Hümayûn'u üzerine başlamasına rağmen, açılışı 1851 yılında olmuştur. Bu kurum ileri yıllarda çılması düşünülen Darülfünun'a (üniversite) gerekli olan ders kitaplarını hazırlamak, halkın kültür seviyesini yikseltecek telif ve tercüme eserler meydana getirmek amacıyla kurukmuştur. Bir kaynakta Encümen-i Daniş bugünkü Talim ve Terbiye Kurulu'nun görevini üstlenecek bir kuruma benzetilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Encümen-i Daniş merkezi eğitim sisteminin ilk organı olarak düşünülebilir (Oklay., 2014, s.244).

Kısa sürelerle de olsa üç kez Maarif Nazırlığı yapan Paşa, 1874 yılında Galatasaray Sultânîsi'ne fen, edebiyat ve hukuk derslerini koydurtmuştur. Eğitimle ilgili komisyonlar kurdurarak eğitimimn her kademesinde okutulacak ders programlarını hazırlatmış, yani açılan idadîlere öğretmen yetiştirmek maksadıyla Darülmuallimîn'i sıbyan, rüştiye ve idadî olarak üç kısma ayırmıştır. Tanzimat dönemi Osmanlı tarihi açısından özel bir öneme sahiptir. Zira Osmanlının kendisini batıdan üstün görme anlayışı bu dönemde sona ermiştir. Batıdan geri kalındığı fikri 17. ve 18. yüzyıllara kadar dayandırılabilirse de, bu daha çok ordunun zayıflaması nedenine bağlanmıştır. Ahmet Cevdet Paşa, Türk-İslam kültürü ile Batı dünyası arasında bir sentez oluşturmaya çalışmıştır. Farklı kültürel temellere vurgu yaparak Osmanlının tamamen batılılaşmasının imkansız olduğunu belirtmiş ve tekniğinin alınmasını savunarak, özellikle hukuki metinlerin direkt olarak batıdan alınmasının yanlışlığını ortaya koymuştur (Oklay., 2014, s.248).

Baktığımızda söyleyebiliriz ki Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye'ye en büyük etkisi ona eğitim konusunda verdiği destektir. Sadece verdiği destek değil kızına olan güveni ve inancı önemli bir faktör idi. Hiç yadsınamaz bir durum var ki oda bir babanın kızında gördüğü ışıkdır. Fatma Âliye Hanım'da gördüğü bu ışık, Ahmet Cevdet Paşa'yı hayal kırıklığına uğratmayacaktır. Birçok ilim konusunda donanımlı olan Ahmet Cevdet Paşa, kızına özel dersler vererek onun gelişmesine yardımcı olmuştur. Fatma Âliye'nin

tarih alanındaki bilgisi ve bunu eserlerinde yansıtması aynı zamanda bakış açısını babasından aldığı söylense pek de yalan olmaz. Fatma Âliye ve babası Ahmet Cevdet Paşa'nın ortak bir yönüde ikisinin de Osmanlı toplumunun tamamıyla batıcılıkla örtüşemeyeceği düşüncesidir. Fatma Âliye'de babası gibi "İslamcı" bir bakış açısına sahiptir. Fatma Âliye'nin romanlarla sınırlı kalmayıp birçok alanda eser vermesinin temelini de babasının bilgili bir devlet adamı olmasından kaynaklanmaktadır.

Fatma Âliye, babası Ahmet Cevdet Paşa'dan "Nâmdârân-ı Zenân-ı İslâmiyân" (Ünlü Müslüman Kadınlar) adlı eserinde bahseder. Bu eseri Madam Poter Palmer'e ithafen yazan Fatma Âliye Hanım, Müslüman kadınlara olumsuz bakış açısı olan Avrupa'lı kadınları aydınlatmayı hedefler. Eserin başlarında babasının ona eğitim imkanı tanımasıyla birlikte bir çok kişiden bu sayede ayrıldığını belirtir.Babası gibi muhafazakâr ve milliyetçi kimliğini bu eserde yansıtmış, eserde Arap-Müslüman kadınlara yer verdiği gibi Türk-Müslüman kadınlarını da unutmamıştır. Bu eser ile amacı sadece Müslüman kadınları Avrupa'ya tanıtmak değildir aynı zamanda kadınların eğitimsizliğinin sebebinin Türklük ve İslamiyetle ilgisi olmadığı tezini doğrulamak ister. Kendisi gibi ilim-irfan sahibi kadınların yeni olmadığını geçmişde de bilgili ve kültürlü birçok Müslüman kadının var olduğunu göstermek ister. Bu tezi doğrulamak onun için önemlidir. Çünkü; bu hem Avrupa'ya hem de kendi döneminin içerisinde var olan kadınların eğitim konusunda kısıtlanması problemlerine bir ışık niteliği taşıyacaktı.

Fatma Âliye Hanım, eserde Resûlullah dönemindeki kadınların birçok haklara sahip olduğunu belirtir. Örneğin; kadın ve erkeğin evlenmeden önce birbirlerini görmesinde herhangibir problem olmadığını yazar."Nisvan-ı İslam", adlı eserindeki gibi Müslümanlığın aslında Avrupa'da bilindiği gibi olumsuz olmadığını kanıtlamak ister. Eserde İslamiyet'in ilk yıllarındaki büyük kadınlar, Emeviler dönemindeki büyük kadınlar, Abbasiler dönemi büyük kadınlar, Diğer hanedanlardan büyük kadınlar, Osmanlıların büyük kadınları ve Ünlü kadın şairleri başlıkları altında eserini oluşturmuştur. Büyük kadınlar olarak nitelendirdiği kadınların biyografilerine yer verir. Son olarak Arap ve Türk kadın şairlerinden söz ederek Müslüman kadınlarının edebiyata olan yeteneklerini ortaya koyar (Gündoğdu, 2011).

Babası Ahmet Cevdet Paşa'dan tarih dersleri alan Fatma Âliye Hanım, Tarih türünde Târîh-i Osmânî'nin Bir Devre-i Mühimmesi-Kosova Zaferi, Ankara Hezîmeti (1912-13) ve Ahmet Cevdet Paşa ve Zâmânı (1913-14) isimli eserleri yazmıştır. Ahmet Cevdet Paşa ve Zâmânı'nında babasının doğumundan başlayarak 1856-57 yılına kadar geçen siyaset hayatını anlatır (Demircioğlu, 2013, xiv).Fatma Âliye Hanım'a babasının etkisi edebiyat alanında da kendisini gösterir. Ahmet Cevdet Paşa ile yazdıkları bir tarihi beyit vardır. Beyit şu şekildedir;

Ruh-ı ta'bire bedendür i'tiraz[107]
Arz-ı tevcih-i bendür i'tiraz

Baş açık bir şuh-ı[108] şendür i'tiraz
Şane-ı[109] zülf-i[110] suhandur[111]i'tiraz[112]
Akılan sohbetde eyler ihtimam[113]

Söz te'emülle[114] bulurmuş nizam[115]
Cevdet-i fıkriyyendendür[116] şu kelam

Şane-ı zülf-i suhandur i'tiraz
Kırk yerinden bir kılı akıl yarar

Varsa efkâr-ı perişanı[117] arar.
Sözleri değil hıredmandan tarar.

Şane-ı zülf-i suhandur i'tiraz
Zun[118] den ta'rifden neden olan.

Kadr-i lafzı[119] anlamaz hayvan olan.
Dinlemezmiş hak sözi insan olan.

Şane-ı zülf-i suhandur i'tiraz
Bir sebeb bir kimse kim rencur[120] olur.

Haline ars[121] etmeğe mecbur[122]olur.
Söylesün söylerse de ma'zur[123]olur.

[107] Kabul etmediğini bildirmek.
[108] Nazlı, işveli.
[109] Tarak.
[110] Yüzün iki yanından sarkan saç lülesi.
[111] Dokunaklı, kalb kıracak şekilde ağır söz söyleyen.
[112] Kabul etmeme.
[113] Özenmek, fazla dikkat etmek.
[114] İyice, etraflıca düşünmek.
[115] Sıra, dizi, düzen.
[116] Güzel yüzlü ve iyilik.
[117] En kederli, hüzünlü.
[118] Put, sanem.
[119] Kelimenin söyleyişine ve yapısına aid, onlarla alakalı.
[120] İncinmiş.
[121] Şimşekli ve yıldırımlı bulut.
[122] Zor görmüş. Zorla bir işe girişmiş.

Şane-ı zülf-i suhandur i'tiraz

Divançe'de geçen "Şane-ı zülf-i suhandur i'tiraz" sözü ile anlatılmak istenen saçların tarandıkça güzelleştiği gibi insanınüslubunda kullandığı ağır sözleri çıkarınca da konuşmasının güzelleşeceği düşüncesidir (Fatma Âliye Hanım Evrak Katoloğu, Atatürk Kitaplığı, 12/68).

3.3. Fatma Âliye'nin Eserlerinde İçerik Çözümlemesi

Fatma Âliye Hanım'ın Osmanlı aile yapısı ve kadın sorunlarına olan bakışlarına eserlerinde sıklıkla yer vermişdir. Levâyih-i Hayât (Hayattan Sahneler) adlı eserinde kadın-erkek ilişkilerindeki olumsuz durumlarına yer vermiştir. Genellikle Fatma Âliye Hanım'ın eserlerinde kadınların durumu çok da olumlu birşekilde yer verilmez. Burada Fatma Âliye Hanım'ın dönem kadın sorunlarını realist bir şekilde ele aldığını görüyoruz. Ve romanlardaki kadın kahramanlar bize dönemin kadın sorunları hakkında apaçık bilgi vermektedir. Fatma Âliye Hanım, Levâyih-i Hayât (Hayattan Sahneler) adlı eserinde birçok kadın modellerini karşımıza çıkartır. Bu kadınlardan evlenirken eşini seçme hakkı[124] verilmeyen, ihanete uğrayan buna karşı güçlü tavır sergileyerek ayakları üzerinde duran, eşinin sadakatsizliği sonucu kendini mutsuzluğa[125] hapsetmiş ve aynı zamanda kötü örnekleri görerek evlenme hayallerini askıya almış kadın profillerine rastlamaktayız. Eser'de Fehame, Sabahat, Mehabe, Nebahat ve İtimad isimli kadın kahramanların birbirlerine yazdıkları mektuplardan oluşur. Bu mektuplar onlar için birbirlerine dertlerini döktükleri, birbirleriyle yazışarak ve akıl alarak bir nebze mutluluk[126] buldukları araç haline gelmiştir. İlk mektup Mehabe'den Fehame'ye gider. Mehabe, eşler arasındaki sevginin önemli olduğunu dile getirir buna karşılık eşinden sevgi görmeyen ve evlenirkende kendisine eş seçme hakkı verilmemiş Fehame ise Mehabenin eşler arasındaki aşkı[127]anlatmasıyla avunur. Fehame, eşinin onu aldatmasından ve aralarında eş sevgisi olmamasından o kadar çok mutsuzdur ki

---

[123] Özürlü. Özrü olan.

[124] **Hayattan Sahneler (Levâyih-i Hayât)**; Eş seçme hakkı, 1 (23s.)

[125] **Hayattan Sahneler (Levâyih-i Hayât);**Mutsuzluk, 10 (7s., 8s., 23s., 32s., 41s.)

[126] **Hayattan Sahneler (Levâyih-i Hayât);**Mutluluk, 37 (2s., 5s., 6s., 7s., 8s., 10s., 15s., 16s., 24s., 25s., 32s., 36s., 37s., 40s., 41s.), **Enin;**Mutluluk, 16 (29s., 50s., 51s., 78s., 94s., 114s., 118s., 119s., 131s., 132s., 139s. 178s.)

[127] **Udi;** Aşk, 16 (59s., 60s., 62s., 80s., 81s., 106s.), Aşk ve sevda, 6 (59s., 113s., 137s., 139s.,)

kendisinin bunu hakettiği için mi başına geldiğini hem kendine hem de Mehabe'ye sorar. Bununla birlikte kendi kendine sorularla boğuşarak mantıklı cevaplar vermeye çalışsada tatmin olamaz. Fehame, çile ile fedakârlığı birbirine karıştırır ve kendini mutsuzluğa hapseder. Mehame ile dertleşerek kendini bir nebze rahatlatmaktadır. Sabahat ise fehame gibi eşinin ihanetine uğrar ve eşinden ayrılmak istediğini dile getirir. Sabahat, ayakları üzerinde duran güçlü bir kadındır. Kendisine değer vermeyen bir adamla birlikte olmanın fedakârlık olmadığını dile getirir. Şunu görüyoruz ki kadınlar "evlilik" kurumunu önemsiyorlar."Evliliği", hayatlarının merkezine almak zorunda bırakılıyorlar. Çünkü tüm sorumluluklar kadının üzerine veriliyor."Delikanlılık, cahillik, gençlik" gibi bahane kelimeler üretilerek erkeklerin zevk ve sefasına göz yummaya çalıştırılan kadınlar evliliklerinde mutluluğa ulaşamadıkları gibi bütün bunları kabullenmeye çalışan kadınlar ise diğer hemcinslerine kötü örnek olmakta ve başka genç kızların evliliği[128] sorgulamalarına neden olmaktadır. Bunu eserin bir bölümünde Mehabe'nin Fehame'ye söylediği "Dünyanın neye tahammülü var Fehame? Unut! Unut!" diyerek telkin ettiğini görmekteyiz (Demircioğlu, 2013, s.51). Bir başka kadın karakter olan Nebahat, İtimad'a tahsilin[129]ahlaktan[130] daha önemli olmadığını dile getirerek, gördüğü kötü örnek evliliklerden bahseder. Fatma Âliye Hanım'ın eserlerindeki kadın kahramanlar ya da hikayeler bize dönemin zihniyetini göstermektedir. Eğitimi ve maddi gücü olan hanımlar buna karşı gelirken bu fırsatlara sahip olamayan kadınlar ise kendi benliklerini unutur. Fatma Âliye Hanım, eserlerinde toplumdaki kadınlara model olması için her zaman kadın kahramanının eline mesleğini bir bilezik olarak takar. Bu bazen ilgilendiği müzik aleti olduğu gibi bazen eğitimini aldığı bir meslek olabiliyordu(Demircioğlu, 2013). Fatma Âliye Hanım, "Udi" eserinde

[128]**Hayattan Sahneler (Levâyih-i Hayât);**Evlilik, 16 (2s., 6s., 10s., 33s., 37s., 38s., 40s., 43s.) , **Enin;**Evlilik, 128 (3s., 4s., 7s., 8s., 10s., 11s., 12s., 15s., 16s., 17s., 18s., 20s., 28s., 29s., 31s., 37s., 42s., 43s., 44s., 49s., 50s., 51s., 55s., 60s., 62s., 63s., 66s., 67s., 68s., 93s., 94s., 105s., 106s., 108s., 109s., 110s., 113s., 114s., 119s., 121s., 130s., 131s., 137s., 138s., 139s., 144s., 145s., 147s., 148s., 150s., 156s., 159s., 169s., 170s., 171s., 192s.)

[129]**Hayattan Sahneler (Levâyih-i Hayât);**Tahsil, 4 (2s.), **Enin;**Tahsil, 16 (3s., 4s., 12s, 13s, 14s., 57s., 97s., 99s., 105s., 168s.), **Udi;**Ders, 5 (32s., 82s., 138s.), **Refet;**Ders, 30 (54s., 56s., 57s., 75s., 76s., 78s., 83s., 90s., 91s., 106s., 119s., 120s.,122s., 125s., 156s., 159s., 160s., 167s., 168s., 184s., 186s.), Kağıt ve kalem, 9 (54s., 77s., 128s., 149s.)

[130]**Hayattan Sahneler (Levâyih-i Hayât);** Ahlak, 4 (22s., 23s., 35s., 37s., 38s.), Terbiye, 2 (7s.),**Muhadarat;**İyi Ahlak, 10 (83s., 179s., 341s., 12s., 21s., 38s., 43s.).

ise mutsuz[131] bir evliliği olan Bedia'nın eşi ile verdiği mücadeleyi anlatır. Bu mücadeleyi evinin adamı olmayan, eşine sahip çıkmayan bununla birlikte gece hayatı olan eşine karşı verir. Eşinin ihanetiyle karşı karşıya kalan Bedia, küçük yaştan beri büyük mutlulukla sahip olduğu Uduna sarılır. Güçlü karakterini ortaya koyarak kendisine acı yaşatmış eşini çekmeyerek onu terk eder. Fatma Âliye Hanım, eserlerindeki erkek karakterler aslında bir figürdür. Çünkü; kadının gücünü ortaya çıkarmak için kadını vurgulamak için yapar bunu. Toplumdaki kadınlara örnek sunar. Bedia'nın babası gençliğinde annesine eşinin yaptıklarının aynısını yapmıştır. Ağabeyi Şemi, bu kötü rol modelle karşılaştığı için kadınlara karşı daha saygılıdır. Ud sevgisini Bedia'ya babası aşılamış, birlikte ud çalıp şarkılar söylemişlerdir. Baba-kız yakınlaşması "Udi" romanında da vardır. Bir koruma kızların daha iyi yetişmesi ön plandadır. Bedia, yüzbaşı olan Mail ile evlenir. Fakat çok uzun sürmez mutluluğu, Helvila adındaki "namus" kavramı olmayan biriyle ilişkisi olur. Bunun üzerine Bedia, daha fazla dayanamaz ve eşinin ağzından ilişkisini duymayı bekler. O zamana denk sabreder. Bu durumda bile eşine olan saygısını yitirmez, onu sevmesine rağmen gitmesini bilir. Ve gittikleri Şam'dan ağabeyi Şemi'nin yanına gelir. Birkaç sene sonra Mail vefat eder. Bedia ise ud dersleri vererek hayatını geçindirir. Fatma Âliye Hanım'ın eserine baktığımızda temelde hep bir baş kaldırış vardır. Kadın varlığını hisli ve güçsüz sanılan bir varlık olarak insanlara sunmaz. Namusuyla[132] geçinebileceğini ve erkeksizde hayatını sürdürebileceğini vurgulamaktadır.

Fatma Âliye Hanım, bir başka eseri olan "Refet" kadın mücadelesi ve kadın dayanışması gözümüze çarpar. Genel olarak romanlarında göstermek istediği yön kadın kahramanların güçlü kimliğidir. Fatma Âliye, kadın kahramanlarının sahip oldukları yetenekleri ya da aldıkları eğitimi kollarına bir altın bilezik olarak takar. Bu onların mücadelelerinde en büyük silahlarıdır. Refet'in silahı ise öğretmenliğidir[133]. Kadın kahramanlara baktığımızda tembel, histeri ya da iffetsiz bir durumda görmemekteyiz. Fatma Âliye, toplumundaki kadınların ruhuna işlediği bu karakter özelliklerini aynı zamanda dönemin var olan zihniyetiyle sentezler. Refet'in annesi çok eşli bir adama

[131]**Hayattan Sahneler (Levâyih-i Hayât);** Mutsuzluk, 10 (7s., 8s., 23s., 32s., 41s.)

[132]**Muhadarat;**İffet, 17 (56s., 59s., 86s., 128s., 129s., 135s., 136s., 141s., 150s., 175s., 178s.) ,**Udi;**İffet, 13 (84s., 85s., 117s., 121s., 122s., 131s.)

[133]**Refet;**Muallime, 33 (57s.,58s., 61s., 71s., 72s., 85s., 107s., 117s., 131s., 132s., 158s., 167s., 171s., 179s., 183s., 191s., 208s., 209s.)

cariye olarak gelir birlikte olduğu Hayati Efendi vefat ettikten sonra maddi ve manevi zor durumda kalırlar. Romanın ilerleyen bölümlerinde kadın dayanışması karşımıza çıkar. Bunlar Mürüvvet Hanım, Nezaket Hanım, Şule, Şahap ve Cazibe Hanım arasında gerçekleşir. Refet karakteri ayakları üzerinde duran bir genç kızdır en zor zamanlarında annesi ona kol kanat gerer. O'nun hayali öğretmen olmak ve annesine daha iyi bir hayat sunmaktır. Annesi Binnaz Hanım vefat ettikten sonra arkadaşı olan Şule ile hayat mücadelesine devam eder. Fatma Âliye'nin romanlarında bir unsur dikkatimizi çekmektedir. Dikkati çeken durum kadın karakterlerin bir erkeğin parasını kendi benlik saygılarına tercih etmemeleri idi. Binnaz'ın kızı Refet'ı okutmak için varını yoğunu son kuruşuna kadar satması aynı zamanda Refet'in ahlak ve eğitimi önemli görerek sırf parası için Mucip ile evlenmemesini buna örnek gösterebiliriz. Birçok romanında da kadın karakterlerin yeteneklerini ve imkanlarını kullanarak erkek varlığına muhtaç olmadanda kendilerine hayat kurabileceklerini gösterir. Romanın başka bir analizinde namus kavramı dikkatimizi çeker. Namus kavramı "Udi" eserinde olduğu gibi "Refet" eserinde de vardır. Yazar, kadın bedenini metalaştırmaktan uzaktır. Ve kadının hayatta kalması için bu yolu tercih etmeden de çok âlâ yaşayabileceğini eserlerindeki olaylarla ortaya koyar. Bunun için de bir genç kızın sahip olması gereken şeyin eğitim olduğunun altını çizer. Bu yüzden de Fatma Âliye, Refet adlı karakter üzerinden genç kızlar için evlilikten önce önemli olan birinci konunun mektepte[134]aldıkları eğitim olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Fatma Âliye, hemen hemen her romanında kadın kahramanların yabancı bir dil öğrendiğini bize gösterir. Buradaki mesaj yabancı bir dil öğrenmenin gerekli olduğu düşüncesiden geldiği gibi bu yabancı dilin Fransızca[135]olması kendisinin de bu dili bilmesinden aynı zamanda kendi özelliğinden

[134]**Refet;**Mektep, 57 (58s., 59s.,60s., 72s., 73s., 75s., 76s., 77s., 77s., 83s., 90s., 95s., 106s., 108s., 113s., 116s., 120s., 122s., 123s., 127s., 129s., 130s., 131s., 132s., 133s., 136s., 150s., 156s., 157s., 158s., 159s., 165s., 166s., 169s., 175s., 177s., 179s., 184s., 190s., 191s., 207s., 208s.), Diploma, 14 (59s., 71s., 72s., 114s., 132s., 161s., 167s., 176s., 177s., 180s., 181s., 182s., 186s.), Darülmuallimat, 13 (54s., 57s., 72s., 104s., 105s., 106s., 116s., 132s., 180s., 198s.), Muallimelik Diploması, 5 (104s 105s., 106s., 115s., 126s.), **Enin;** Diploma, 5 (39s., 45s., 50s., 56s.)

[135]**Refet;**Fransızca,5 (61s., 144s., 157s., 186s.), **Muhadarat;**Fransızca, 5 (180s., 82s., 33s., 40s.), Fransızca Öğretmeni, 2 (43s.), **Enin;** Fransızca, 15 (12s., 13s., 20s., 80s., 81s., 98s., 170s., 189s.)

bir parça baş karakterlere yüklediğini çıkarabiliriz. Modernleşme döneminde kadının eğitiminde diğer bir hedefi iyi anneliktir. Bu dönemde aydınlar annenin çocuğun özellikle sekiz yaşına kadar olan eğitiminde etkin işlevi üzerinde dururlar. Bu sebeple kadın eğitimi daha da önem kazanır. Görüldüğü üzere Refeteserinde de anne Binnaz Hanım, kızı için varını yoğunu son kuruşuna kadar satarak kızının okuması için elinden geleni yapar(Karaca., 2012, s.96-98).

Fatma Âliye Hanım'ın diğer bir eseri de "Nisvân-ı İslâm" dır. Bu eseri bize Fatma Âliye Hanım hakkında çokça bilgi verir. Eser sohbet şeklinde olup, fikirleri hakkında daha geniş bilgilere ulaşmak mümkündür. Sohbetin ilk bölümü Harem hayatı ve Cariye konusuyla başlar. Madam F. ve Rahibe olan Avrupalı asil aileler, iftar sofrasını ve Türk kültürünü görmek için gelmişlerdir. Fatma Âliye Hanım'ın konuğu olmuşlardır. Misafirlerin ilk dikkatini çeken şey cariyelerin taktıkları değerli zihnetler olmuştur. Bunu görünce şaşırıp bunun nedenini sormuşlardır. Bunun üzerine Fatma Âliye Hanım cariyelik konusunda onları aydınlatır. Çünkü; hayal ettikleri şey ile gördükleri bir değildir. Fatma Âliye, onlara aslında cariyelik sisteminin kölelikten ziyade himayelik ve hizmetkarlık durumu olduğunu belirterek başkalfa cariyelerin değerli eşya takabileceklerini söyler. Kimseyi zorla çalıştıramayacağını, işten çıkmak isteyen cariyenin bunu sadece belirtmesinin yeteceğini belirterek aynı zamanda evlendikleri zamanda onlara hertürlü yardımları yaptıklarını, boşanacakları zamanda efendilerinin evine gideceklerini belirterek misafirlerini cariyelik konusunda aydınlatırlar.

Fatma Âliye, hem Türk kültürünü hem de müslümanlık dinini çok farklı düşünen Avrupalı misafirlerine engin bilgileri doğrultusunda anlatarak kafalarındaki yanlışlıkları gidermeye çalıştığını görmekteyiz. Fatma Âliye Hanım'ın kendi eserlerinde kadının bilgi edinme hevesinin sadece çocuklarının yetiştirilmesi için sınırlı tutmasına izin vermiyor. Fatma Âliye Hanım'ın gayesi kadınların kamusal alanda ve kendi ayakları üzerinde durması için gerekli olduğunu vurgulamaya çalışır. İkinci sohbet ağırlıklı olarak dini konular üzerine gerçekleşir. Fatma Âliye, onlara Hz. Meryem'in hikayesini anlatır. Bunun üzerine misafirler Müslümanlğın Hz.isa'yı kabul edip etmedikleri hakkındaki sorusuna Fatma Âliye, Hz. İsa ile birlikte altı peygamberide kabul ettiklerini söyleyerek Avrupalı misafirleri aydınlatır. Rahibe, Fatma Âliye'ye İncil'e inanıp inanmadığını sorar. Bunun üzerine inandığını belirterek din konsunda derin sohbete

dalarlar. Misafirlere din üzerindeki görüşlerini daha kesin bilgiye dayandırmak için kütüphaneden yuhanna incil'in nüshalarını kopyalamıştır. Sohbet bittikten sonra misafirler evden ayrılmışlardır.

Misafirlerin bir diğer merak ettikleri konu ise çok eşlilik konusu olup, Fatma Âliye'ye bununla ilgili sorular sorarlar. Fatma Âliye ise bu olayı ölüm'e benzetir. Ve şöyle der; "Eğer mutlaka Allah'ın emri olsaydı her erkek karısının üzerine evlenmeye mecbur olurdu (Sakin, 2009, s.54). Cenab-ı Allah karılarınızın üzerine mutlaka evleniniz diye emretmemiş. Eğer sizin dediğiniz gibi Allah'ın emri dahi olaydı ölüm de Allah'ın emri fakat istenilir mi? Ölümün Allah'ın emri olduğuna siz de bizim gibi inanırsınız ve lakin hiç isteyeyeniz var mıdır?" diyerek bu ayetin zaruri durum gerektirdiğini belirtir. Bu duruma da Antakya kadınlarını örnek vererek devam eder. Antakyalı kadınların artık boylarını aşan işlerden dolayı dörde kadar alınan eş kuralına bile razı oldukları söylenir. Fatma Âliye, çok eşliliği savunmamaktadır. Fakat kültürün ve toplumun kadını birey olarak kabul etmediği böyle ortamlarda kadınların bu durumlara razı olmak zorunda olduklarını söyler ve durum koşullarını anlatır. Zaten Fatma Âliye'nin çoğu eserleri kadının bu koşullara düşmemesi üzerine kendisi tarafından oluşturulmuştur.

Diğer bir konu ise Kadınların Örtünme konusu üzerinedir. Misafirler kadınların neden kapandığı hakkında sorduklarında Fatma Âliye, onlara ferace ve çarşafın daha sonra moda olarak geldiğini söyleyerek kadınların bu giysileri giymeye mecbur olmadıklarını belirtir. Diğer konular alaturka giyim ve ev işlerinde kadın konularıyla ilgili olup, diğer bölümde Hristiyan kültürü ve Osmanlı kültürü mukayese edilir. Hristiyan kadının eşi ile uzak yerlere gitmesi için kesin mecburiyet var iken Müslüman kadının kocasıyla çok uzak yerlere gitmesi için mecburiyeti olmadığı konuşulur. Fatma Âliye, misafirleri için zengin bir sofra hazırlayarak onları ağırladıktan sonra yolcu eder ve eser bu şekilde sonlanır (Sakin, 2009, s.70).Sonuç olarak Fatma Âliye'nin bu eseri ile İslam dinini Avrupalı kadınlara bir kadın görüşünden açıklamaya çalıştığını görüyoruz. Fatma Âliye'nin İslamı çok iyi bilmesi herşeyden önce onun dini bütünlüğünden çok birşeyleri ispat etme gayesi taşımaktadır. Fatma Âliye'nin gelenekselci yapısı ile hem dininin yanlış anlaşılmalarına son vermek hem de İslam'da kadının değerli bir yeri olduğunu kanıtlamaktır.

Fatma Âliye Hanım'ın diğer bir eseri olan Enin romanını görmekteyiz. Enin romanında da Fatma Âliye Hanım'ın baş karakterini kendi ideolojisiyle şekillendirdiğini görüyoruz. Bu romanda baş karakter Sabahat'dir. Sabahat, ilk baştan beri eşlerin birbirlerini tanıyarak ve görerek evlenmelerinden yanadır. Diğer romanlarında olduğu gibi bu roman da kötü bir karakter vardır. "Muhadarat" eserinde üvey anne kötü karakter iken, burada da üvey kızkardeş kötü karakter olarak karşımıza çıkar. Enin romanı "Levâyih-i Hayât"eserinde mektuplaşan kadınların hayatlarını daha ayrıntılı biçimde ele alarak onun devamı niteliğindedir. Levâyih-i Hayât, da genç kızların evlilikten soğuduklarına yer vermişti, burada da Sabahat kendisine ihanet eden Suat yüzünden evlilik kurumundan soğuduğunu dile getirir. Levâyih-i Hayât'dan farklı olarak erkek karakterlerinde duygu ve düşüncelerine yer verilmiştir. Mektuplarda merak edilen erkek karakterler, Enin romanında betimlenmiştir. Fatma Âliye Hanım, döneminin kadınlarına "erkeklere bel bağlamayın!" mesajı vermeye çalışmıştır. Çünkü; hemen hemen her romanında evlilikleri güzel bir kurum olarak yansıtmaz, her zaman evliliklerin gerçekçi ve olumsuz tarafını gösterir. Romanlarında zayıf kadın karakterlerine yer vermeyen Fatma Âliye Hanım'ın Piraye karakterini aşkından verem etmesi de bunun bir kanıtı olabilir. Hatta romanda Sabahat'ın bir kadının evleneceği kişiyi çok sevmemesi taraftarında olması, kadının aldatıldığında çok fazla acı çekmemesi için bir çıkış noktası olarak göstermeye çalıştığını görmekteyiz. Bu romanda aslında "Aşk" kavramını hedef almış ve her karakterin sınavını karşı cinse beslenen duygu ile yapmıştır. Enin romanında kötü karakterleri cezalandırmaya yer vermemiş, "Muhadarat" romanında üvey annenin hazin sonuna rastlamaktaydık. Enin romanında da küçük yaşta annesi vefat etmiş ve üvey anneye sahip olan bir baş karakter görmekteyiz. Bir kadını evlilikten soğutacak hemen her unsura Fatma Âliye Hanımın romanlarında yer vermiştir. Üvey annelik, odalık ve eşin sadakatsizliği çok fazla görülen konulardır. Hemen hemen her romanında evlilik kurumu onun gözünden olumlu bir şekilde anlatılmamıştır. Bu doğrultuda romanda erkek karakterlerine de yer verilmiştir. Bunlardan biri önce Sabahat'a aşkını ilan eden, karakter sahibi biri olarak kendisini gösteren Suat karakterinin sonra Sabahat'ın üvey kızkardeşinin yalan aşk laflarına kandığını görüyoruz. Bu tablo Sabahat'ın evlilikten büsbütün soğumasına neden olacaktır. Diğer yandan ise Sabahat'ın üvey kızkardeşi olan Nebahat'ın yaptığı tüm iğrençlikleri anlayan ve intihar numarasının blöf olduğunu bilen Nihat vardır. Nihat, Sabahat'a başkalarının yaptıkları alçaklıklar yüzünden evlilikten soğumaması

gerektiğini söyleyerek Fatma Âliye Hanım'ın başka bir erkek karakter ortaya koyduğunu görmekteyiz. Romanda erkekler tek bir algıda ya da tek bir düşünce de kendilerini göstermezler. Fatma Âliye, diğer romanlarında olduğu gibi "Muhadarat" romanında da kendi yaşantısından bir parça kadın karakterlere yüklemiştir. Bu da roman[136] yazma konusudur (Demircioğlu, 2005).

Genel itibariyle bu romanı ile birlikte Fatma Âliye Hanım'ın eserlerinde kadınları evliliği düşünmeyecek bir duruma getirmesi onun bir kadının evliliği odak noktası yapmadan da yaşayabileceği tezini kanıtlama çabalarından birisidir. O, bütün bunları dönemin kadın algısına değinmek için yapar. Aynı zamanda kadınların "evlilik" için yaşamaması gerektiğini gösterir. 19.yüzyıl dönemin koşullarında evlilik kurumunun kadın varlığı ile özdeştirilmesi, erkeklerin gözünde kadınların evliliğe düşkün bir varlık olarak görülmesine neden olmuştur. Fatma Âliye, kadın varlığının "evlilik" kurumu içerisine girmeden de hayatını idame ettirebileceği düşüncesini romanlarındaki kadın karakterler üzerinden okuyucularına sunmuştur. Aynı zamanda diğer romanlarında olduğu gibi evlilik kurumunun içerisinde aşk, sadakat[137]ve mutluluk olması gerektiğini vurgulamaktadır.

3.4. Fatma Âliye'nin Felsefesi

Fatma Âliye Hanım'a baktığımızda ilmin her alanına el attığını görüyoruz. Bunların içerisinde felsefeye de yer vermiştir. Fatma Âliye Hanım her ne kadar Avrupa dillerini bilen ve Batı kültürüne hâkim olan biri olsa da fikir ve düşünceleri daha çok Doğu'ya dönüktür. Kendisi muhafazakâr yapısını felsefesinde de göstermiştir. Kendi benimsediği din olan İslamı sadece kadın haklarını savunmak için değil kendi ideolojisini ortaya koymak için de yanlış bilinenlerden ziyade doğru yorumlama yoluna gitmiştir. "Musâhabe: Medeniyet ve Din-i İslam" adlı makalesinde İslamcı yönünü ve muhafazakâr bakış açısını fazlasıyla ortaya koymuştur. Bunu yaparken de Batı'yı tenkit etmekten geri durmaz. "Musâhabe: Medeniyet ve Din-i İslam" adlı makalede şu görüşlerine yer vermiştir:

[136]**Muhadarat;**Roman, 20 (91s, 92s., 93s.)

[137]**Enin;**Sadakat, 5 (11s., 13s., 15s., 159s., 171s.), **Hayattan Sahneler (Levâyih-i Hayât);**Sadakat, 3 (6s., 7s.)

Avrupa matbuatından[138] bazılarının şu günlerde pek ziyade aleyhimize yürümesi hakkımızda vahi[139] isnadatda[140] dahi bulunması tahmil[141]fersa[142] bir derciye vardığı içün bazı erbab[143]matbuatımızın bu babdaki[144] şikâyeti mazluminin[145] onun muzdar[146]banesine aktarır. İnilti suretinde evrak hududumuzda[147] mün'akis[148] oluyor. Mezalim[149] istibdadın[150] Türklüğe atıf ve isnadı[151]gibi bir haksızlıktan bahis ediyor. Gerçi artık ehl-ı salib[152] devrinin geçtiğini Avrupalılar söylemekte ve Avrupa uleması o zaman İslamlar hakkında reva[153] görülen halleri ve İslamiyet mene[154] olan hücumları tenkid ederek terakkiyat-ı medeniye[155] hazıra'nın[156] asıl öyle şeylere müsait olmadığını beyan eylemekte öyle iseler hakikat olup olmadığını bilâ[157]tahkik[158] ve tedkik[159] İslamlık ve Türklük aleyhine söz söyleyenler olması yine bir şey değildir. Ehl-i salib zamanında başlayan o hal henüz devam etmektedir. İslamlara olan o muhacemeye[160] ne kadar büyük iftiraların bilâ tahkik doğru olmak üzere kabulunun dâhil olduğunu tarih gösterir. Müsteşriklerin[161]tedkikat[162]ve tatbikatı[163]hakikatı meydana çıkarmakta Kuran-ı Kerim elsine-i ecnebiyye[164] tercümesi ve bir yandan âsâr[165] arabiyyenin[166] tercüme ve nakline devam olunması cihetiyle uleması ecanib[167] İslamiyeti ulutinde ve İslamların hayat tercihlerine vakıf olmaktadır. Hakikate ve ilim ulema hitmet maksadıyla çalışan ulemayı ecnebinin hâsıl etmekte oldukları vakıf onları İslam aleyhinde bulundurmaktan başka o zaman ki müfteriyatı[168] red ve ibtila[169]dairede birçok asar görülmektedir. Lakin bir yandan da bir mevda

[138] Basılmış şeyler.(Kitap ve gazateler gibi)
[139] Ehemmiyetsiz.
[140] Bir kimseye yükletilenler, nisbet edilenler.
[141] Yüklemek.
[142] Mahveden, yoran, aşındıran manasına kelimelere bitişir.
[143] Reis, başkan, şef.
[144] Lâyık, uygun, münasib, elverişli.
[145] Zulüm görmüş kimseler.
[146] Çaresiz.
[147] Sınırlar, hudutlar.
[148] Akseden, geri dönmüş, bir yere çarpıp geri gelen.
[149] Zulümler.
[150] Başlı başına olmak.
[151] Bir söz veya haberi birisine nisbet etmek.
[152] Osmanlılardan 209 sene evvelki tarihte Haçlı Seferlerine katılan Hristiyan Ordusu.
[153] Lâyık, uygun.
[154] Şahsa delâlet eder.
[155] Teknolojik ilerlemeler.
[156] Şehir, medeni.
[157] Olmayarak, sahib olmıyan "..sız, siz " manaları yerine kullanılan edattır.
[158] İncelemek.
[159] Hakikatı anlamak ve meydana çıkarmak için inceden inceye araştırma.
[160] Hücum etme, saldırma.
[161] Garplı Âlim.
[162] Araştırmalar.
[163] Karşılaştırmak.
[164] Yabancı diller.
[165] Âdetler.
[166] Araplarla ilgili.
[167] Yabancılar.
[168] İftira eden.
[169] Musibete düşmek.

> suretine almış olan İslamlığı ve türklüğe bilâ vakıf hücum meselesi de temadi[170]eylemektedir.

Fatma Âliye Hanım bu makalesinde İslamiyetin Avrupalılar tarafından yorumlanmasına karşı çıkmaktadır. Avrupalıların İslamiyeti yanlış yorumladıklarını ve İslamiyete iftira attıklarını dile getirmiştir. Avrupalıların İslamiyet ve Türklük aleyhinde herhangi bir yayın organlarında saldırıya geçmelerine karşı çıkmaktadır. Fatma Âliye Hanım'ın tamamıyla batıcı olduğunu söylemek hata olur fakat gerekli gördüğü yerlerde Batı'nın ilminden ve imkânlarından yararlandığını söyleyebiliriz. Düşüncelerini şu şekilde devam ettirir:

> Medeniyet hazıra'nda[171] en ziyade yaklaşan medeniyet sâbıkîn-ı islamiye[172] olduğu halde halkımız şanlı mazimizden bi haber idi! Evvelce tahsil ulum[173] ve fünun[174] için Avrupalılar bagda'de[175]endülüse giderken gençlerimiz tahsil için Avrupa'ya gönderildi. Halkımızın gayreti kadar hükümet de çalışsa, hiç olmazsa ibraz[176] teshilatında[177] bulunsaydı halkımız böyle bir münevver[178], diğeri echel[179] iki kısmı ayrılmaz, yekdiğerine[180] yabancı gibi kalmazdı. İslamiyet dercat mediniyyede türkümüze ve kemalât[181] insaniyede[182] tealimizde [183]mânia[184]olmayıp, buna amir[185]olduğu malum iken tarih İslamın gösterdiği parlak mazimiz olmamız arasında sır olarak hafz [186]olundu; ancak yekdiğeriyle hafyan[187]söyleşmek suretinde kaldı (Fatma Âliye Hanım Evrak Katoloğu, Atatürk Kitaplığı,1 Eylül 1325, s.31).

Fatma Âliye Hanım bu sözlerle halkını ve devleti kendi tarihlerini bilmeyerek Avrupa'yı örnek almalarına gönderme yaparak tenkit etmiştir. Bu makalesinde medeniyet kavramını oluşturmuştur. Kendisine göre medeniyet, İslamiyet ile Türklüğün yoğrulmasıyla oluşmuş bir kavramdır.

---

[170] Devam etmek.
[171] Şehirli, medeni.
[172] En evvel müslüman olan sahabeler.
[173] İlimler, bilgiler.
[174] Fenler, ilimler.
[175] Şiddetli nefret, hiç sevmemek.
[176] Göstermek. Meydana koymak.
[177] Kolaylıklar.
[178] Uyanık.
[179] Çok bilgisiz.
[180] Bir başkası.
[181] Faziletler, iyilikler, mükemmellikler.
[182] İnsanlar, insan cinsi, beşeriyet.
[183] Yükselme.
[184] Engel.
[185] Büyük me'mur.
[186] Refah ve ferahlık.
[187] Setretmek, örtmek.

Fatma Âliye Hanım'ın İslamcı ve muhafazakâr yönünü "Tedkik-i Ecsam" adlı eserinde de görmekteyiz. Bu eserinde gelenekselci yönünü göstererek Avrupa felsefesi olan Materyalizme karşı çıktığını görmekteyiz. Materyalizme karşı çıkarak idealizmi yani varlığın tek olduğu düşüncesine atıf yaparak bu düşüncesini din kavramına dayandırır. Ve materyalizme insan aklının yeterli gelemeyeceğini belirtir. Fatma Âliye Hanım'ın eseri olan "Tedkik-i Ecsam", romanlarından farklı olarak kendi felsefî düşünceleri etrafında şekillenir. Tedkik-i Ecsam eserinden bazı alıntılar şu şekildedir:

> İnsan, "Ben" dediği vakit o benliğinden yani ruhundan ve "benim" dediği vakit ruhunun tasrif ve tedbir eylediği cisminden bahis etmiş oluyor. Evet, o cismi ruhuyla tanıyor. Fakat ruh kendini ne ile tanıyor? Kendini yine kendi tanıyor. Öyle ya o, "Ben" dediği vakit kendinden o kadar emin ki kendisinin bilfiil hâkim etmeğe muktedir olduğu birşey içun (Fatma Âliye Hanım Evrak Katoloğu, Atatürk Kitaplığı, 31/15, s.1).

Fatma Âliye Hanım'ın buradaki "Ben" sıfatını vurgulamasıyla onun insan benliğini materyalizm için yetersiz gördüğünü vurgular. Aynı zamanda insanın "Ben" demesini de uygun görmüyor. "Ben" demenin kişinin ne kendisine ne de milletine fayda sağlamayacağını söylemeye çalışır. Ve şöyle devam eder:

> Cüz-i la yetecezza[188]taraftarını dâhi ükre[189] bir cismin inkısâmatı[190] cüz-i la yetecezza da nihayet bulması bir tag ile bir dâne-i hardal (Hardal tanesi)'nin ezca'sı[191] mütesâvî ve anlarda yek-diğer[192]diğer'e müsavi[193]olmak lâzım gelir(Fatma Âliye Hanım Evrak Katoloğu, Atatürk Kitaplığı, s.31)." "Diğer cihet[194] felâsefesi[195]dâhi cüz-'i la yetecezzayı ibtal[196] ile heyûla'yı[197]isbat içün pek çok deliller serd[198] eylemişlerdir. Fakat en mühim olan bala'de[199]zikr[200]olunandır(Fatma Âliye Hanım Evrak Katoloğu, Atatürk Kitaplığı, s.33). "Ve cisim olmak için daha başka birşey lâzım demişler. Diğerleri de öyle ise hareket yâhud kabiliyet tahrîk[201] demişler. Öbürleri de ükre yalnız anınla da olacak olsa küre-i arz[202]hareketiyle o odanın boşluğuda hareket eylemiş oluyor.

[188] Bölünemeyen, Parçalanamayan
[189] Top, Yuvarlak
[190] Taksim olma, Parçalama
[191] Parça
[192] Birbirini
[193] Eşit, Denk
[194] Yön, Yan, Taraf
[195] Felsefe ile Uğraşanlar.
[196] Boş
[197] Madde
[198] Düzgün, Münasebetli söylem
[199]Üst
[200] Zikir, Anma
[201] Oynatma, Kımıldatma
[202] Yer Yuvarlağı

> İşte bu boşluk da cisim olamadığı hâlde hareket ediyor. Yâhud ettiriliyor. Ondan başka daha birşey yâni madde lazım ki cisim olsun demişler. Yâhud hâkiki cismi sade bir ba'de tefrîk eden şeye madde denilir demişler. Öyle ise maddesiz bir cisim tâ'limi cisim tabîî olamaz denilmiştir." (Fatma Âliye Hanım Evrak Katoloğu, Atatürk Kitaplığı, s.70). "Kaide-i Esasiye derki, Cenâb-ı Hakkın herşeyi bilmesi mahlûkatın ki gibi havass[203]ile değildir. Herşey Cenâb-ı Hakka ma'lumdur. Cenâb-ı Hakk herşeyi hakiki vecheyle[204]bilir. Öyleyse herşeyde Cenâb-ı Hakkın bildiği gibidir(Fatma Âliye Hanım Evrak Katoloğu, Atatürk Kitaplığı,31/15, s.103).

Fatma Âliye Hanım'ın bu sözlerle Avrupalıların ruhaniyeti yok saymalarını eleştirir ve materyalizmi reddini varlıkla yani din ile ispat yoluna koyulur. Şöyle devam eder:

> On dokuzuncu asırda ki vahdet-i vücud felsefesini tetebbu'[205] da bu adeta vahdet-i vücud meslekidir, lâkin türkiyyat ve keşfiyyat cedide ile tatbik olunmuş vahdet-i vücud[206] mesele ki denildiği görülür. Şimdiki metaryalizm de dahi keşfiyyat[207] ve türkiyyat[208]cedideye[209]tatbikatından gayri hangi tebeddül[210]ve hangi türki[211]görülebiliyor. Esası yine evvel ki gibi çürük değil mi?[212](Fatma Âliye Hanım Evrak Katoloğu, Atatürk Kitaplığı, 31/15, s.101). diyerek bu sözlerle de gelenekselci tarafını felsefesinde de göstermiş olur.

Genel hatlarıyla baktığımızda Fatma Âliye, "Tedkik-i Ecsam"adlı eserinde açık bir şekilde materyalizm ve materyalistleri eleştirmektedir. Fatma Âliye, burada materyalistlerin "Her şey maddeden ibarettir" dediklerine yer vererek, materyalistlerin rûhaniyeti inkâr ettiklerini bunu da asıl, cevher ve hâkikatının bilinemeyeceğini iddia ederek yaptıklarını söyler. Burada karşıt bir soruyla maddîyyu eleştirir ve aslında maddenin de asıl cevher ve hâkikatının tam olarak bilinemediğini dile getirir (Köksal, 2011, s.31). Yazara göre cismâniyet ile ruhaniyet başka başka şeylerdir. Materyalistlerin ruhu da maddiyata karıştırmak istemeleri hiçbir zaman kabul edilemeyecek şeylerdir (Köksal, 2011, s.32). Materyalistlerin, maddenin öncesinin ve sonrasının olmadığı görüşü sonucunda Tanrı'yı inkâra çıkarak, âlemde en yüksek yeteneklere sahip olan insanın üstünde, onu zorlayıcı bir kuvvetin olmaması, dünyaya hâkim olanın insan olarak görülmesini düşündüğü sonucu çıkarılabilir(Köksal, 2011, s.33).

---

[203] Duygyular.
[204] Yan, taraf.
[205] Etraflıca İnceleme
[206] Varlığın tekliği
[207] Keşifler
[208] Türkoloji
[209] Yeni
[210] Başka hâle getirme
[211] Türkçe yazılmış
[212]Fatma Âliye, *"Tedkik-i Ecsam "*, Atatürk Kitaplığı, s.101.

3.5. Fatma Aliye'nin Siyasal Görüşleri

Fatma Âliye Hanım'ın siyasi görüşlerini irdeleyecek olursak siyaset ile çok ilgili olmadığını söyleyebiliriz. Yani şöyle ki; kendi döneminde babasının ve eşinin devlet kademesinde yer almasının etkisiyle Osmanlı Devleti aleyhinde örgütlenmediğini görmekteyiz. Yayın hayatında kitap, dergi, gazete vs. kadınların isimlerini bile yazmadıkları bir dönemde Ahmet Mithat ile çıktıkları bu yolda daha dikkatli adımlar atmalıydı. Bu yüzden manevi babası olan Ahmet Mithat'ın ona uyarıları mevcuttur. Mektuplarında şöyle demektedir:

> Öyle ya! Biz velînimetimiz, padişahımız, efendimiz, hazretlerinin sıdk-ı ubûdiyetleriyle[213]müftehir[214]ve nimet-i bî-minnetleriyle mütena'im[215]ve onun mecbûriyetiyle[216] müteşekkiriz. Hoşlanmayacağı şeyleri yapmak âdâb-ı ubûdiyetine sığmaz. (İnceoğlu vd., 2011).

Buradan da anlıyoruz ki Padişah'ın Fatma Âliye Hanımla aralarında herhangi bir husumet yoktur. Ayrıca 2.Abdülhamit'in Yunan Muharebesinde mağdur olan asker ve ailelerine yardım amacıyla düzenlenen sergideki başarılı çalışmalarından dolayı Fatma Âliye Hanımı berat ile ödüllendirmeside söz konusudur (Fatma Âliye Hanım Evrak Katoloğu, Atatürk Kitaplığı, 21/9). Durum böyle iken 31 Mart olaylarında etkin rol oynayan Osmanlı Padişahı 2.Abdülhamit'i tahtından eden İttihat ve Terakki yanlılığı yoktur. Bu yüzden Fatma Âliye Hanımın padişah yanlısı olduğunu söyleyebiliriz. Burada babasının devlet adamı olması da etkilidir. İttihat ve Terakki döneminde babasının iyi ve önemli bir devlet adamı olduğunu kanıtlamak için 1914 yılında "Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı"eserini ele alacaktır. Ahmet Cevdet Paşa'nın doğumundan başlayarak ilk eğitimini, medrese yaşamını, katıldığı bilimsel ve yazın toplantılarını ve bu dönemdeki politik olayları anlatmıştır. Yapıtının birinci bölümünde 1272/1855/1856-1857 yılına değin geçmiş politik olaylara yer vermiştir (Fatma Âliye Hanım Evrak Katoloğu, Atatürk Kitaplığı, 3/1). Babasının fikir adamı olduğu ve iyi yetişmiş bi devlet adamı olduğunu göstermeye çalışmıştır. Bunu yaparken de Babıâli'yi olumsuz anlamda tenkit etmiştir. "Zevk ve Sefahat" başlığı altında devlet çalışanlarına verilen yüksek

[213] Edebler, sonsuzluklar.
[214] İftihar eden.
[215] Nimetler içinde, nazlı büyüyen.
[216] Zora tutulma.

maaş ve imkan ile bir yandan da ülkenin ekonomisindeki dengesizliği de dile getirerek saraya getirilen alafragalığa da gönderme yapmıştır(Hasırcı., 1994).

Fatma Âliye Hanım'ın "Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı" adlı eserinden sonra sessizliğe bürünmesini muhafazakârlık ve Atatürk düşmanlığı ilebağdaştırılmaya çalışılsada işin aslı çok farklıdır. Fatma Âliye Hanım'ın sessizliği kendisini maddi ve manevi olarak çöküntüye uğratan kızı İsmet Hanım yüzünden olacaktır. Atatürk'e olan bir düşmanlığı olmadığını Latife Hanımile mektuplaşmalarından anlıyoruz. Mustafa Kemal Atatürk'e iltifatlar eden Fatma Âliye'ye Latife Hanım bir mektup kaleme alıyor. Bu mektup da Latife Hanım, Fatma Âliye Hanım'ın mektubunda Mustafa Kemal Paşa'ya olan iyi dileklerini okuduğunu ve Paşa'nın bu hoş sözlerden memnun olduğunu yazmıştır. Mektup şu şekildedir:

> Muhterem Hanım Efendi
>
> Mektubunuza hissiyat-ı aliyenize bütün samimiyetle teşekkür ederim. Satırlarınızı arzunuz vechile paşayada okudum; çok mütehassis ve memnun oldu. Temenniniz bizim için çok kıymetlidir; Zat-ı âliniz kadınlık aleminin cidden iftihar edeceği bir kıymetli validesiniz. Kardeşlerime arz muhabbet eder en kemal hürmetlü ellerinizi öperim efendim.
>
> Latife Mustafa Kemal(Fatma Âliye Hanım Evrak Katoloğu, Atatürk Kitaplığı, 12/29).

Fatma Âliye Hanım'a Latife Hanım tarafından yazılan bu mektup gösteriyorki Fatma Âliye Hanım'ın Atatürk'e karşı iyi temennilerinin olduğu ve kendilerinin inkilâplarına karşı olmadığı apaçık bir şekilde görülmektedir.

3.6. Fatma Âliye'nin Kızı İsmet Hanım İle İlişkisi

Fatma Âliye Hanım kariyerinde iyi bir konumdayken özel hayatındaki bazı sıkıntılar onun kendisini frenlemesine neden olmuştur. Fatma Âliye Hanım'ın hayatındaki en büyük sıkıntısı vatanına, dinine ve ailesine sırtını dönmüş olan kızı İsmet Faik Hanım yüzünden olacaktır. Evraklardan çıkan mektuplar kızı İsmet Faik Hanım'ın Avrupa'ya olan merakını ve orada yaşama isteğini gözler önüne sermektedir. Kızı İsmet Hanım'dan haber alabilmek için Makbule Zaim'den kızının neler yaptığı ile ilgili

araştırmalar yapmasını rica etmiştir. Makbule Zaim Hanım'ın 8 Mart 1927'de yazdığı mektup şöyledir:

> Muhterem Hanım Efendi,
>
> Emriniz veçhile İzmir'e geldiğim zamandan beri İsmet Hanımı aradım. Fakat müspet[217] ma'lumat[218]elde edemedim. Yalnız iki ay evvel İzmir'den hareket etmiş. Demir yolu şirketinden Bandırma'ya kadar da bir paso almışlar. Mektebe geçtim, sör ile görüştüm. Maalmüteessif, ondanda malum bir şey öğrenmedim. İsmet Hanım, İzmir'den ayrıldıktan sonra sör'e bir mektup yazmış, İstanbul'uda sevmedim. İki kere kaldım. Ve İskenderiye'ye gideceğim, demiştir. Kâtip kendisinden fevkalâde[219]memnundur. Dârülmuallimâtada gittim, Orada da Fransızca dersini vereceğini söylemiş. Gelmemiş bir daha görülmemesi üzere de merak etmişler. Hanım efendi aradığınız veçhile hareket ettim ama kendileri hakkında elde ettiğim ma'lumat bundan ibarettir. İstanbul'a bu hafta gelmeyeceğim size daha mahsus ma'lumat veririm. Hürmetiyle kabul, rica ederim efendim.
>
> Makbule Hanım

Bu mektupda Fatma Âliye Hanım'ın kızı İsmet Hanım'ın gittiği yerler araştırılmıştır. İsmet Hanım'ın nerede olduğu hakkında tam bir bilgi elde edilememiştir (Fatma Âliye Hanım Evrak Katoloğu, Atatürk Kitaplığı, 10/23). Başka bir mektup İsmet Faik Hanım'dan Fatma Âliye Hanım'a gönderilmiştir. Mektupta şunlar yazmaktadır:

> Efendim,
>
> Geçen gün Melik Bey bir daha geldi beni muayene etti. Ve bu gönderdiğim reçeteyi yazdı. Gönderdiğiniz paketler geldi. Yorgana ihtiyacım olup olmadığını soruyorsanız şimdilik istemem. Çünkü burası sıcaktır hem ısınmaz olsam dahi yorganı jandarma getirir. Yaşmağa bereyle ihtiyacım olursa aldırtırım. Hayatımı sorarsanız eskisi gibi iyi fakat ateşim devam etmektedir.
>
> Kızınız İsmet

[217] Açık ve sabit olan.
[218] Bilinen şeyler, bilinenler.
[219] Müstesna ve yüksek bir surette.

İsmet Hanım bu mektubunda annesi Fatma Âliye Hanım'a sağlığı ile ilgili bilgiler vermiştir (Fatma Âliye Hanım Evrak Katoloğu, Atatürk Kitaplığı, 10/34). Bir başka evrak Fatma Âliye Hanım'ın kızı İsmet Hanım hakkında topladığı bilgilerden oluşmaktadır.

> 1 Kanun-i Sani 927 de Marsilya'ya gitmek üzere İzmirden ahz[220] eylediği 17 numaralı pasaportla 9 Kanun-i Sani 927'de loyd triestino kumpanyasından[221]Sardunya ümidiyle İzmirden hareket eden İsmet Faik Hanımla Marsilya'ya çıktıktan sonra sizlere gittiği reşidiyye[222] kadar sizlerde bulunduğuna dair polise sabıka verir. Ekrem Bey tarafından Marsilya polisine yazılması olan kâğıda ne cevap geldiği. İsmet Faik Hanımla İzmir'de iki müsterican ikamet[223] ettiği hane sacesi karşı yakada Nuh Bey Sokağında 38/3 numaralı haneye gönderilen mecmualar, aletler. İsmet Faik Hanım namına beş bin franklan bir çek gelüp banka tarafından Fransız konsoloshanesine tevdi'[224] olunduğu ve kendisi tasdik-i hürriyette bulunarak İsmet Faik Hanım, paraların teslim olunduğu bildirilmesi ise de İzmir'de ki hangi banka tarafından İzmir'de ki Fransız konsoloshanesine tevdi' olunduğuna dair ma'lumatı olmadığını söylerim. Konsoloshaneye parayı teslim eden hangi banka olduğu öğrenilirse hangi memleketten geldiği ve gönderenin namı[225] mukayyid[226] olması usulden[227]olduğundan bunların öğrenilmesi.

Fatma Âliye Hanım bu kâğıda kızı İsmet Hanım'ın Türkiye'de değilse Avrupa'nın hangi kentlerine gitmiş olabileceği ve kızı adına İzmir'e gelen beş bin frankın kimin tarafından ve nereden gönderildiği konusundaki araştırması ile ilgilidir(Fatma Âliye Hanım Evrak Katoloğu, Atatürk Kitaplığı, 10/34). Bir başka mektup, Fatma Âliye Hanım'dan kızı İsmet Hanım'a yazılmıştır.

> Kızım!
>
> Mektubunu aldım. Tabii sıhhat[228] ve afiyet[229] haberinden memnun oldum. Yedi aydan ziyade bir müddet ailesine kendinden bir haber ve adres vermeyen ve anasından bir haber istemeyen kimseyi böyle birbiri üzerine uzun mektuplarla rahatsız etmek icap etmese de mektubunun cevaba lüzum göstermesi üzerine yine hemen şu mektubu yazıyorum. Mektubu iyice okumaya tenezzül etmediğin anlaşılıyor. Sörlük için söylediğim sözlerin Avrupa'da bulunmaya vermişsin!

[220] Alma.
[221] Şirket.
[222] Reşid olanla ilgili.
[223] Bir yerde kalmak, Oturmak.
[224] Emanet vermek, bırakmak.
[225] İsim.
[226] Kayd eden.
[227] Asıllar, kökler, temeller.
[228] Sağlamlık, sağlık.
[229] Sağlık, selâmet.

Pek vazıh[230] ve mufassal[231] yazdığım birşeyi anlayamamaklığın kabul mu? Seni mektupla tehdit ettiğimi yazıyorsun. Hayır! Çocuğum! Ben şimdiye kadar kimseyi tehdit etmiş bir kimse değilim! İğfal etmek, kaçırmak, gizlemek, saklamak dünyanın hiç bir yerinde hoş gönderilecek şey olmadığını sen de biliyorsun! Adresini gizlemek yalnız Dame de Sion mektebi için değil! Sair bütün sör mekteplerine da iyi olmadığını kendin de pekiyi anlayabiliyorsun! Babanın hastalığının vahametini sana yazmaklığımı seni buraya celb[232] etmek için zan etmek taaccüb ettim. Bunu sana bildirmek vazife ederim. Ben vazifemi ifa[233]ettim. Sana kendi halimden bahis ettim, hiçbir te'sir hâsıl etmemiş ise bunu tahmin edememek bir mazerettir. Avrupa'da yaşamak hayatının tadını doyduktan sonra İstanbula gelmek senin için mümkün olmadığını söylüyorsun. Babanın hastalığına ananın gözyaşlarına gelmeyeceğini yazdıktan sonra marok ispanyola yani afrika çöllerine gideceğinden bahis ediyorsun! İzmir'in havasıyla imtizac[234] edemediğin için Avrupa'ya gittiğini söylediğin halde marok İspanya'nın hangi güzel havası hangi terakkiyât-ı medeniyesi için Avrupa'yı terk ediyorsun? Avrupa hayatının lezâizinden ve çalışmak için orada kolay yer bulunduğundan bahis edecek halde ne içün paris, viyana, berlinde yer bulmuyorsun? Senin ta'rif ettiğin gibi hayat ancak oraları için anlaşılabiliyor, Avrupa'nın yerlerini köylerini çok yaşadın ve gördün! Hala marok İspanyol senin yaşamak istediğini söylediğin süret-i hayatla nasıl tevafuk[235] edebilir. Oralara sıhhat için, keyif için, lezaiz-i hayat için gidilmez çocuğum. Sen karşındakileri budala mı zannediyorsun? Yoksa mahsusdan oralara kadar giderim de sizi görmeğe İstanbula gelmem diye tahkir[236]mi? Ebeveynini, ailesini tahkir de iftihar[237]olunacak birşey değildir.

Görüldüğü üzere Fatma Âliye Hanım'ın kızı İsmet Hanım'a yazdığı bu mektupta İstanbul'a dönmek istemeyen kızını geri döndürmeye çalışmıştır. Bu mektubunda İsmet Hanım'ın davranışlarından rahatsız olduğunu sıkça dile getirmiştir. İsmet Hanım'ın Avrupa'ya olan merakı ve sevdasını buna karşı Fatma Âliye Hanım'ın İsmet Hanım'a olan sert tavrı kendisini göstermiştir (Fatma Âliye Hanım Evrak Katoloğu, Atatürk Kitaplığı, 10/26). Bir başka mektupda İsmet Hanım'dan Fatma Âliye'ye yazılmıştır. İsmet Hanım bu mektubunda annesine Saeur Marie Constantine de Sion ile görüşmesini ve Londra'ya gidip gitmemek konusundaki tereddütlerini yazmıştır.

Anne,

Mr. Constantine'yi gördüm. Size mektup yazmamı birkaç defa söyledi ve nihayet kendisine size yazacağımı vaad ettim. Kendisine aileme adresini

[230] Meydanda, apaçık.
[231] Tafsilli, izahlı.
[232] Kendi tarafına çekmek.
[233] Söz verdiğini veya vazife bildiğini yerine getirmek.
[234] Muvafık ve mutabık olmak.
[235] Birbirine uygunluk.
[236] Hareket etmek.
[237] Övünmek.

vermediğimİspanya'yı söyledim yani bir takım dedikodu ile palude birçok şemallerle dolu cevap verdiğinizden dolayı yazmağı kendisine de bildirdim. Her ne icsa'[238]mademki devam ediyorsanız itibar ederim. Sana artık ziyadesiyle çok birkaç gün daha oturacağım çünkü bu güzel şehri ziyadeyle çok istifade ediyorum. Ve bu türlü duruyorum, Paris'in bir boutiques seferinde ihtiyar birinin hanesinde yaşıyorum. Yarın belki Fransa vilayetlerinden birine gideceğim çünkü Paris'den ziyade büyük şehirlerde iyi aile nezdinde iş bulmak daha kolay. Daha karar vermedim. Fakat birkaç arasında bir tanesi Londra'da bir diğeri ise Fransa'nın şimal heyetinde Fransa'da kalmayı tercih edeceğim. Lisan meselesi büyük zaruri teşekkür ederim. Sizler nasılsınız? Babam nasıl, İstanbul ne âlemde? Nimet ne yapıyor? Ben çok iyiyim, sıhhatim de çok iyi burada bahar pek latif[239] her taraf yeşil, Paris'in sokakları bahçe gibi yeşil yapraklarla örtülü, en çok sevdiğim sokak (şanzelize) havası, yolları gece vakiti çok güzel, ev sahibim iyi bir kadın bizi gezdirdi ve burada çok iyi ailelerle yine temas ettirdi. Sayelerinde hergün gideceğim. En büyük niyazilerde[240]en iyi yerlerde güzel Paris'i görüyorum.

Babamın ve sizin ellerinizden ve Nimet'in gözlerinden öperim.

Kızınız Faik İsmet (Fatma Âliye Hanım Evrak Katoloğu, Atatürk Kitaplığı, 10/20).

Bu mektuptan da görüldüğü üzere İsmet Hanım'ın ailesine ve vatanına olan özlemi vardır. Bununla birlikte Avrupa'ya gidiş sebebinin sadece yurtdışı sevdası olmadığını anlıyoruz. Avrupa'da iş bulma girişimleri vardır. Bununla birlikte İsmet Hanım'ınAvrupa merakınınen fazla annesi Fatma Âliye Hanımı endişelendirdiğini görmekteyiz

[238] Dizüstü getirme.
[239] Küçük ve hoşa giden.
[240] Rağbet ve istek.

SONUÇ

Bu tez çalışması feminizm perspektifinde Fatma Âliye'nin son dönem kadın görüşlerini ele almaktadır. Fatma Âliye, 19. yüzyılda fikir insanı olarak yaşamış olsa da günümüzde kendisini bu katogoride tanımamaktayız. Edebiyat, tarih ve felsefe alanında verdiği eserlerle sınırlı kalmayarak kadın hareketlerinde de önemli bir rol oynadığını görmekteyiz. Daha çok edebiyat alanında ön planda tutulan Fatma Âliye, romanları ile kadın hareketlerine hizmet etmiştir. Cumhuriyet dönemi ile birlikte kadın hareketlerinin ortaya çıktığı bilinse de Osmanlı'nın son dönemindeki kadın hareketleri hakkında pek fazla düşünceye sahip değiliz. Bu yüzden Fatma Âliye, Osmanlı Devleti'nin son dönem kadın hareketlerinde bilmemiz gereken bir isimdir. Kendisinin feminist söylemlerine sahip olup olmadığı aynı zamanda kadın hareketlerindeki rolü kafalarda soru işareti oluşturmuştur. Bu tez çalışmasında da FatmaÂliye'nin romancı kimliğinin dışında feminist tarafı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bundan dolayı tezin içeriğinde feminizm kavramı açıklanarak Fatma Âliyeile arasındaki ilişki irdelenmiştir. Romanlarında, evraklarında ve yaşadığı dönemde uğraştığı faaliyetlerle feminizmle bağdaştığını görmekteyiz. Fatma Âliye'nin gelenekselci yapısı feminizm olgusunda da kendisini göstermiş ve muhafazakâr feminizmle bağdaştığı birçok nokta ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Burada kadın haklarına karşı tutumunun İslam temelli olması ve Batıcılığı tamamıyla benimsememesini örnek göstermekteyiz. Feminizm için de ayrı bir önem arz eden Fatma Âliye, inandığı din ve aldığı kültürle feminizme ayrı bir çizgi getirmiştir. Kadın Hareketindeki serüveni yazılarla da kalmayıp dernek ve cemiyetler ile kendisini göstermiştir. İlk kadın derneği Hilâl-ı Ahmer Cemiyeti, Cemiyet-i İmdadiye ve Şefkat-i Nisvan Derneği bunlardan bazılarıdır. Bu dernek ve cemiyetlerle kadınların toplumda aktif rol oynamasını amaç edinmiştir. Bu tez çalışmasına birçok başlıklar eklenerek Fatma Âliye tanıtılmaya çalışılmıştır. Tezin içeriğinde bulunan Fatma Âliye'nin siyasal görüşleri adlı konu biraz daha düşündürücüydü. Çünkü; bu konu hakkında birden fazla farklı görüş olmasıyla birlikte Fatma Âliye'nin tamamıyla siyasi yanlılığını belli ettiği bir eseri bulunmamaktaydı. Evraklarından ve eserlerinin bazı bölümlerinden yazdıkları ile birtakım çıkarımlaryapılabilmektedir. Fatma Âliye'nin babası Osmanlı Paşası olsa da saltanat yanlısı veya bu yüzden Cumhuriyet düşmanı olarak asla gösteremeyiz. 2.Abdülhamit'e iyi şeyler söylerken başka bir

padişahın dönemini "Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı" adlı eserinde olumsuz anlamda tenkit edebiliyor ya da babası Osmanlı Paşası olduğu için Padişah yanlısı gibi gösterilse de Mustafa Kemal Atatürk'e iltifat dolu mektuplar yazabiliyordu. Bu doğrultuda FatmaÂliye'nin siyasaltaraftarlığını kişiye göre ele aldığını aynı zamanda döneminin politikasına objektif bakabildiğini söyleyebiliriz. Döneminin siyasal olaylarına objektif bakabilmesi o dönem için daha realist bilgilere ulaşmamız açısından da önemli bir durum arz etmektedir. Fatma Âliye'nin sadece romancı kimliği ile kendini sınırlamaması hemen hemen her alandaki görüşleri kendisinin çok yönlülüğünü de ortaya koymaktadır. Yaşadığı dönemde yazdığı eserleriyle fikir dünyasında erkekler arasında bir kadın olarak kendisine yer edinmeyi başarmıştır.

EKLER

EK 1-Fatma Aliye İle İlgili Olarak Yapılması Gereken Araştırma Önerileri

Öncelikle Fatma Âliye hakkında genel bir fikir sahibi olmak için kendisi hakkında yapılmış olan tez ve makaleleri okumak gereklidir. Daha sonra kendisinin kaleme aldığı eserler okunarak, irdelenmelidir. O'nu ve fikirlerini daha iyi anlamak için yaşadığı dönemi öğrenmek aynı zamanda eserlerinde vurguladığı anahtar kelimelerin altını çizmemiz gerekir. Yaşadığı dönem hakkında fikir sahibi olmak ve o döneme ait kadın sorunlarını daha iyi incelemek için Balat'taki Kadın Eserleri Kütüphanesinden faydalanılabilir. Burada 19.yüzyıla ait birçok kadın dergisinin Osmanlıca ve Türkçeleşmiş hali mevcuttur. Fatma Âliye hakkında kendi fikirlerimize sahip olmak için kendisinin evraklarına ulaşmamız gerekecektir. Bunu yaparken de Taksim'deki Atatürk Kitaplığı ve Üsküdar'daki İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)'dan arşiv taraması yaparak yararlanmamız mümkündür. Bununla birlikte feminizmi daha iyi tanımak ve tanıtmak adına Türkiye'de ortaya çıkmış feminist hareketlerden daha fazla bahsedilebilir. Bununla birlikte Kemalist Feminizm konusu yeni bir tez başlığı olabilir. Bir başka konu ise Tek tanrılı dinlerde ve Ataerkil toplumlarda Erkek varlığı konusu yeni bir tez başlığını oluşturabilir. Bunun sebebi ataerkil toplumun kadın üzerinde oluşturduğu kimlik gibi erkek varlığı üzerinde de oluşturduğu bir profil vardır. Oluşturulmaya çalışılan bu profilin erkek kimliğine olumsuz etkileri aynı zamanda gösterilen profilden daha başka bir yapıda olduğunu göstermek aslında kadınlar üzerinde olduğu gibi erkek varlığı üzerinde de biçimlendirilmiş kalıplar olduğunu bize göstermesi bakımından yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

Al Furqan, A.Z.Y. (2005). *Woman is Islam*: Islamic Heritape Foundation.

Âliye, F. (2012). *Udi,* (Çev. Şahika Karaca).İstanbul:Kesit Yayınları.

Âliye, F. (2012). *Refet,* (Çev. Şahika Karaca).Kesit Yayınları.

Âliye, F. (2017). *Muhadarat,* Klasik Türk Edebiyatı. Kırmızı Çatı.

Âliye, F. (2005). *Enin* (Çev. Tülay Gençtürk Demircioğlu). İstanbul: Boğaziçi Yayınevi.

Âliye, F.(2013). *Hayattan Sahneler-Levâyih-i Hayât*(Çev. Tülay Gençtürk Demircioğlu). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Âliye, F. (1994). *Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı /Fatma Aliye*(Çev. Metin Hasırcı). İstanbul: Pınar Yayınları.

Âliye, F. (2007). *Çok eşlilik (Taaddüd-İ Zevcat)/Fatma Aliye-Mahmut Esad*(Çev. Firdevs Canbaz).Ankara: Hece Yayınları.

Arat, N. (1996). *Kadın Gerçeklikleri.*İstanbul:Say Yayınları.

Aykol, H. (2015). *Aykırı Kadınlar.* Ankara: İmge Kitabevi.

Ateş, N.Y. (2009). *Yeni Harflerle Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu(1925-1927).* Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Eğitimi.

Benazus, H. (2010). *Geçmişten Günümüze Kadınlar ve Kadınlarımız.*İstanbul: Bizim Kitaplar.

Berki, A.H. (1982). *Açıklamalı Mecelle***.**İstanbul: Hikmet Yayınları.

Berktay, F. (2016). *Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın*. İstanbul: Metis Yayınları.

Büyükkarcı Yılmaz F. - Gençtürk Demircioğlu T. (2009). *Kadınlar Dünyası 1.-50.sayılar Yeni Harflerle (1913-1921).* Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı.

Çakır, S. (2016). *Osmanlı Kadın Hareketi.*İstanbul:Metis Yayıncılık.

Çakmak, B. (2011). Tanzimattan Cumhuriyet'e Uzanan Çizgide Osmanlıda Kadın Hareketleri, Dönemin Tiyatrosunda Kadının Temsili ve Kadın Sorunu.*İstanbul Üniversitesi Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölüm Dergisi.*

Çetinkaya, S.D. (2012). *Gisela notz-Feminizm.*Ankara:Phoenix Yayınevi.

Çiçek, A.T. Aydın, S. Yağcı, B. (2015). Modernleşme Sürecinde Kadın: Osmanlı Dönemi Üzerine Bir İnceleme.*KAÜ İİBF Dergisi*, 6(9), 269-284.

Çiçekler, M. (2009). *Yeni Harflerle Kadınlara Mahsus Gazete (1895-1908).*İstanbul:Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı.

Demir Özcan N. (1999). II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Feminizmi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 107-115.

Döğüş, S. (2015). Kadın Alplardan Bacıyân-ı Rum'a (Anadolu Bacıları Teşkilatı); Türklerde Kadının Siyasi ve Sosyal Mevkii.*KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi,* 12, 127-150.

Dulum, S. (2006*). Osmanlı Devletinde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı.*Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

Eliuz, Ü. (2008). Meşrutiyete Giden Süreçte Yeni Kadın İmgesi:Fatma Makbule Leman.*Bilig*, 47, 177-192.

Emin, M. (1995). *Feminizm Nedir?* İstanbul: Türdav.

Gençtürk Demircioğlu T. (2005). *Enin.* Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Gündoğdu**,** Raşit (2011). *Fatma Aliyye- Ünlü Müslüman Kadınlar.* İstanbul: İnkilap Yayınları.

Gündüz, A. (2012).*Tarihî Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi.* Ahi Evren Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretmenliği ABD.

İnceoğlu F.S, Süslü Berktaş Z. (2011). *Fazıl ve Feylesof Kızım Fatma Aliye'ye Mektuplar.* Klasik Yayınevi.

Işın, O. (2015). *Bacıyân-ı Rûm.* İstanbul:Anadolu Güneşi Araştırma Locası.

Karaca, Ş. (2011). Fatma Aliye Hanım'ın Türk kadın haklarının düşünsel temellerine katkıları. *Karadeniz Araştırmaları*, 31, 93-110.

Karaca, Ş. (2012). Öncü Bir Kadın Yazar Emiye Semiye'nin Kaleminden "İslamiyette Feminizm", *Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi.*

Kağıtçıbaşı, Ç. (2007). *Kültürel Psikoloji: Kültür Bağlamında İnsan ve Aile.* İstanbul: Evrim Yayınevi.

Keskioğlu, O. (1966). *Ahmed Cevdet Paşa (1822-1895) Hayatı ve Eserleri.*s.14.

Kırtıl, O. (2003).Fatma Âliye ve Muhâdar'ât'ı.İstanbul Üniversitesi, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 8, 101- 26.

Kırca, S. (2007). *Popüler Feminizm.*Bağlam Yayınları.

Köksal, M. (2011). *Fatma Âliye'de Felsefe ve Kelam*, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Mithat, A. (1994). *Fatma Aliye Bir Osmanlı Kadın Yazarın Doğuşu-Ahmet Mithat Efendi*(Çev. Bedia Ermat)**.** İstanbul:Sel Yayıncılık.

Mithat, A. (2005). *Demir Bey.* Türk Klâsikleri, İstanbul: Bahar Yayıncılık.

Oklay, E. (2014). Ahmet Cevdet Paşa'nın Türk Eğitim Tarihi Açısından Önemi Üzerine Bir İnceleme.*Tarih İncelemeleri Dergisi,* 29(1), 233-251.

Oktay, G. (2016). Selma Rıza'nın Uhuvvet Romanında "Toplumsal Cinsiyet" ve "Sınıf" Yapıları.*Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı,* 20, ss.141-156.

Okuyucu, G. (2014). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Kadınının Kısa Tarihi.*İstanbul: Kaynak Yayınları.

Özdamar Tığlı, H. (2008). Tarihten Bir Sima: Fatma Âliye Hanım.*Toplum ve Demokrasi*, 2 (4), 253-256.

Öztürk, E. (2014). Raj Kumar Mıshra, Sömürgecilik Sonrası Feminizm: Farklılığın Ötesine Bakabilmek.*Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 6, 193-207.

Pamuk B. Gülsoy Ersin. Yılmazçelik İ. Yalçınkaya M.A, İnbaşı M. Güneş Yağcı Z. (2012). *Osmanlı Tarihi El Kitabı.* Grafik-Ofset Matbaacılık.

Ramazanoğlu, Y. (2000). *Osmanlıdan Cumhuriyete Kadının Tarihi Dönüşümü.*İstanbul: Pınar Yayınları.

Ruken Alp, Özge Soylu Bozdağ, Özlem Kazan, Müge Küçük, (2015). *Emiye Semiye-Gayya Kuyusu.* Homer Kitabevi.

Solak, İ. Uysal, Z. (2014). *Osmanlı Toplumunda Kadın (Konya Örneği 1670-1680).* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ülgen, E. Andı M.F. Yetiş, K. (2003). *Haydut Montari-Diplomalı Kız-Gürcü Kızı Yahut İntikam-Rikalda Yahut Amerika'da Vahşet Âlemi.* Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ünal, M.A. (2012).*Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi.*İstanbul:Paradigma Yayıncılık.

Yılmaz, A.Y. (2010). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e: Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi.*ÇTTAD*, 9, 191-212.

Yurdsever Ateş, N. (2009). *Yeni Harflerle Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu (1925-1927).*İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi.

"Fatma Aliye Hanım'ın kadın hakları savunucusu İngiliz Madam John Durand hakkında aldığı notlar", Fatma Âliye Hanım Evrakı, Atatürk Kitaplığı, 12/15.

"Kadınlar Kütüphanesi Beyanname Musannifesi Iris Clark'ın Fatma Âliye Hanım'a yazdığı bir mektubun Türkçe Çevirisi", Fatma Âliye Hanım Evrakı, Atatürk Kitaplığı, 18/4.

"Osmanlı Hilal-ı Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumiysi'nin Fatma Aliye Hanım'a 19 Zilhicce 1333(28 Ekim 1915) tarihinde verdiği bir takdir belgesi", Fatma Âliye Hanım Evrakı, Atatürk Kitaplığı, 21/10.

"Osmanlı Hilal-ı Ahmer Cemiyeti Hanımla Merkezi Umumiyesi Birinci Reis-i Sanisi'nin, Fatma Âliye Hanım'a 29 Teşrinevvel 1332 (11 Kasım 1916) tarihinde yazdığı bir mektup", Fatma Âliye Hanım Evrakı, Atatürk Kitaplığı, 18/6.

"Demet", (1990). *Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı*, s.23-24.

*"Fâtma Âliye Hanım'ın Ahmet Midhat Efendi'ye 14 Nisan 1313(26 Nisan 1897) tarihinde yazdığı bir mektup ve ondan aldığı imzasız yanıt.",*Fatma Âliye Hanım Evrakı, Atatürk Kitaplığı, 13/3.

*"Fâtma Âliye Hanım'ın Ahmet Midhat Efendi'ye 30 Ağustos 1311(11 Eylül 1895) tarihinde yazdığı bir mektup ve ondan aldığı imzasız yanıt.",*Fatma Âliye Hanım Evrakı, Atatürk Kitaplığı.13/2.

*Fatma Aliye Hanım'ın aruz ölçüsüyle yazdığı bir şiir taslağı. Sayfa sonunda Vakaûvis Lütfi Efendi'nin Ahmet Cevdet Paşa için yazdığı bir tarih beyiti var,*Fatma Âliye Hanım Evrakı,Atatürk Kitaplığı, 12/68.

*"Musâhabe: Medeniyet ve Din-i İslam",*Fatma Âliye Hanım Evrakı, Atatürk Kitaplığı, (1 Eylül 1325).

"Tedkik-i Ecsam ", Fatma Âliye Hanım Evrakı,Atatürk Kitaplığı, 31/15.

II. Abdülhamit tarafından Fatma Aliye hanıma 29 Mayıs 1899 tarihinde verilen berat", Fatma Âliye Hanım Evrakı, Atatürk Kitaplığı, 21/9.

*"Üzerinde AhmetCevdetPaşa ve Zamanı, Defter 2 kaydı olan, 103.-182. yapraklar arasında mürekkepli kalemle yazılan bu defterdeki yapıt FatmaAliye Hanım'ın AhmetCevdetPaşa ve Zamanı adlı yapıtının taslağıdır.",*Fatma Âliye Hanım Evrakı,Atatürk kitaplığı, 3/1.

*"Latife Mustafa Kemal'in Fatma Aliye Hanım'ın bir mektubuna cevap olarak 9.4.1929 tarihinde yazdığı bir mektup",*Fatma Âliye Hanım Evrakı,Atatürk Kitaplığı, 12/29.

Makbule Zaim'in Fatma Âliye Hanım'a 8 Mart 1927 tarihinde yazdığı bir mektup, Fatma Âliye Hanım Evrakı,Atatürk Kitaplığı, 10/23.

"İsmet Hanım'ın FatmaÂliye Hanım'a Büyükada'dan yazdığı tarihsiz bir mektup", Fatma Âliye Hanım Evrakı,Atatürk Kitaplığı. 10/35.

"Fatma Aliye Hanım'ın, kızı İsmet Hanım'ın ortadan kaybolmasından sonra gelişen olaylara ilişkin olarak değerlendirme yaptığı bir kâğıt", Fatma Âliye Hanım Evrakı, Atatürk Kitaplığı, 10/34.

*"Fatma Âliye Hanım'ın 9 Eylül 1927 tarihinde kızı İsmet Hanım'a yazdığı bir mektup taslağı",*Fatma Âliye Hanım Evrakı,Atatürk Kitaplığı, 10/26.

"İsmet Hanım'ın, annesi Fatma Aliye Hanım'a 15 Mayıs 1928 tarihinde Paris'ten yazdığı mektup", Fatma Âliye Hanım Evrakı,Atatürk Kitaplığı, 10/20.